Meeting Book: Sauherad kontrollutvalg (03.04.2017)

Sauherad kontrollutvalg

Date: 2017-04-03T10:00:00

Location: Kommunestyresalen, Akkerhaugen

Note:

Saksliste

Møteinnkalling

2/17 Godkjenning av møteinnkalling 03.04.2017 3

Møteprotokoll

2/17 Godkjenning av møteprotokoll fra møte 28.02.2017 4
3/17 Godkjenning av møteprotokoll fra møte 29.03.2017 5

Saker til behandling

9/17 Referatsaker i møte 03.04.2017 - Sauherad kontrollutvalg 6
10/17 Sauherad kommunes rutiner og kontrollutvalgets ansvar i forbindelse med misligheter 13
11/17 Eventuelt i møte 03.04.2017 - Sauherad kontrollutvalg 42
12/17 Sauherad kommunes årsregnskap og årsberetning 2016 - kontrollutvalgets uttalelse 43

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/00971-11
Saksbehandler Beate Marie Dahl Eide

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Godkjenning av møteinnkalling 03.04.2017

Forslag fra sekretariatet:

Møteinnkalling til møte 03.04.2017 godkjennes.

Saksopplysninger:

Møteinnkallingen til møte 03.04.2017 legges med dette frem for godkjenning.

Vedlegg:

1) Møteinnkalling 03.04.2017

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/00971-9
Saksbehandler Beate Marie Dahl Eide

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Godkjenning av møteprotokoll fra møte 28.02.2017

Forslag fra sekretariatet:

Møteprotokoll fra møte 28.02.2017 godkjennes.

Saksopplysninger:

Møtereferat fra møte 28.02.2017 legges med dette frem for godkjenning.

Vedlegg:
Møteprotokoll fra møte 28.02.2017

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/00971-10
Saksbehandler Beate Marie Dahl Eide

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Godkjenning av møteprotokoll fra møte 29.03.2017

Forslag fra sekretariatet:

Møteprotokoll fra møte 29.03.2017 godkjennes.

Saksopplysninger:

Møteprotokoll fra møte 29.03.2017 legges med dette frem for godkjenning.

Vedlegg:
Møteprotokoll fra møte 29.03.2017

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/00977-3
Saksbehandler

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Referatsaker i møte 03.04.2017 - Sauherad kontrollutvalg

Forslag fra sekretariatet:

Saken tas til orientering.

Saksopplysninger:

Følgende punkter tas opp:
1) Henvendelse fra Midt-Telemark næringspark AS om reguleringsendring på Brenna (sak 15/17 i Utvalg for næring, plan og teknikk 13.03.2017) – til orientering.

2) Kommunestyrebehandling av KU-sak 7/17 «Feil ved valg av kontrollutvalg for 2015-2019 - Sauherad kommune». Saken behandles i kommunestyret 30.03.2017. Innstilling fra valgkomiteen 20.03.2017 er vedlagt. Kommunestyrets vedtak ettersendes.

3) Generalforsamling IRMAT AS 06.06.2017.

4) Vårkonferanse Temark, Vrådal, fredag 21.04.2017.

5) Rapport på eierskapskontroll: «Styre - valg, evaluering og styresammensetning» er oversendt til utvalget fra revisjonen. Saken legges frem for utvalget på neste møte.

6) Endring i møtedato for møtet i mai; 08.05.2017 går ut. Ny dato 15.05.2017.

7) Annet(?)

Vedlegg:

1) *Referat fra valgnemnda 20.03.2017*
2) *Innkalling til generalforsamling IRMAT AS 06.06.2017*

Sauherad kommune

Møteprotokoll

Utvalg:	Valgnemnd
Møtested:	Kommunestyresalen, Kommunehuset, Akkerhaugen
Dato:	20.03.2017
Tidspunkt:	Kl. 14:00

Møteleder: Mette Haugholt

Følgende medlemmer møtte:	Parti
Mette Haugholt	AP
Roar Bjerkgården	AP
Wenche Karin Akkerhaugen	H
Alf Rose Sørgaarden	KRF
Helle S. Friis Knutzen	MDG
Per Simon Slettebø	SP
Aslaug Norendal	V

Følgende medlemmer hadde forfall:	Parti
Tom Ivar Gravklev	FRP

Fra administrasjoen møtte: Åse Egeland, Svein Taranrød

Merknader:

Merknader:	Innkalling saksliste ble enstemmig godkjent.
Utlevert i møtet:	-
Orientering:	-
Sp.mål/interpell.:	-
Befaring:	-
Diverse:	-

Mette Haugholt
Ordfører

Saksliste

Sak nr:	**Tittel:**
001/17	Sauherad kontrollutvalg - nytt valg for perioden 2015 - 2019

001/17: Sauherad kontrollutvalg - nytt valg for perioden 2015 - 2019

Rådmannens innstilling:
Kontrollutvalgets innstilling:
Kontrollutvalget ber om at kontrollutvalget oppnevnes på nytt, med en sammensetning som tilfredsstiller lovens krav med tanke på valgbarhet og kjønnsbalanse.
Kontrollutvalget oppfordrer kommunestyret til å utvide kontrollutvalget til 5 medlemmer.

20.03.2017 Valgnemnd

Behandling i møtet:
Ordføreren forelo vidreføring av 3 medlemmer.

Wenche K Akkerhaugen : Sauherad kontrollutvalg for perioden 2015 - 2015 utvides til 5 medlemmer.

Forslaget til ordførern ble vedtatt med med 6 mot 1 stemme som ble avgitt for Wenche Akkerhaugens forslag.

Alf Rose Sørgaarden foreslo:

Jarl Olav Rugtveit fortsetter som vara til kontrollutvalget.
Jarl Olav Rugtveit løses fra vara lista i HOV, og Karen Lis Hildrum, rykkes fra 5. vara opp til Jarl Olav Rugtveits plass
Tordis Irene Olsen velges til ny 5. vara i HOV.

Per Simon Slettebø foreslo:
Kjell Arne Lunde går ut av vara lista for kontrollutvalget og Peder S. Rekkedal velges til nytt varamedlem.

Wenche K. Akkerhaugen foreslo:

Erik Søndergaard går ut av varaliste for OKI.
Wenche Karin Akkerhaugen velges som 5. vara i utvalg for OKI etter Erik Søndergaard.

Forslaga ble enstemmig vedtatt.

VN- 001/17 Vedtak:
Kontrollutvalget videreføres med 3 medlemmer.

Kontrollutvalget

Kjell Arne Lunde går ut av vara lista til kontrollutvalget. Peder S. Rekkedal velges til nytt varamedlem.

Utvalg for helse omsorg og velferd
Jarl Olav Rugtveit løses fra vara lista i HOV. Karen Lis Hildrum rykkes fra 5. vara til 1.vara.
Tordis Irene Olsen velges til ny 5. vara i HOV.
Utvalg for oppvekst kultur og integrering

Erik Søndergaard går ut av varaliste for OKI.
Wenche Karin Akkerhaugen velges som 5. vara i utvalg for OKI etter Erik Søndergaard.

Kongsbergveien 411
Postboks 13
3671 Notodden
Tlf 35 02 76 00
Faks 35 02 76 01
post@irmat.no
NO 984 364 458 MVA

Notodden 17. mars 2017
Vårt reg. nr: .
Vårt journal nr: .
Vår ref.: SA/sa

Ordfører Bø kommune
Ordfører Hjartdal kommune
Ordfører Notodden kommune
Ordfører Sauherad kommune
Selskapets revisor

INNKALLING TIL ORDINÆR GENERALFORSAMLING 2017 FOR IRMAT AS

Etter vedtektenes § 3-6 innkalles det herved til ordinær generalforsamling 2017 for IRMAT AS

Tid: 6. juni 2017
Sted: Brattrein Hotell, Brattreins gate 9, 3683 Notodden

Kl. 11.00 lunsj
Kl. 12.00 Generalforsamling

Saker etter vedtektenes § 3-2.

Sakspapirer vil bli sendt ut etter styremøte 15.mai 2017

Valgkomiteens leder er varslet i egen forsendelse.

Med hilsen

for styreleder
Stein Asmundsen

Vedlegg:

- Vedtekter
- Aksjeeieravtale

Kopi
- Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS
  postmottak@temark.no
- Telemark kommunerevisjon IKS
  post-tkr@tekomrev.no

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/01585-3
Saksbehandler Beate Marie Dahl Eide

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Sauherad kommunes rutiner og kontrollutvalgets ansvar i forbindelse med misligheter

Forslag fra sekretariatet:

Kontrollutvalget tar forelagt sak om Sauherad kommunes rutiner og kontrollutvalgets ansvar i forbindelse med misligheter til orientering.

Kontrollutvalget ber rådmannen om å få forelagt en årsoversikt over økonomiske uregelmessigheter og misligheter.

Kontrollutvalget anmoder rådmannen om å se til at kommunen har tilfredsstillende internkontroll for å forhindre misligheter, og at revisjonen skal varsles (som videre skal varsle kontrollutvalget) i de tilfeller hvor det avdekkes misligheter.

Bakgrunn for saken:

I henhold til Revisjonsforskriften § 3 skal revisor gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Videre går det frem av forskriften at dersom det konstateres misligheter ved revisjon, eller på annen måte, skal revisor straks sende foreløpig innberetning til kontrollutvalget. Når saksforholdet er nærmere klarlagt skal revisor sende endelig innberetning til kontrollutvalget. Revisor skal sende kopi av innberetningen til rådmann.

Med bakgrunn i kontrollutvalgets og revisjonens ansvar og plikter i henhold til Revisjonsforskriften § 3, samt fokuset på å bidra til forbedring innenfor området, er rådmannen bedt om å redegjøre for følgende:
- Sauherad kommunens rutiner og praksis når det gjelder misligheter og andre straffbare forhold begått av ansatte.
- Hva som gjøres for å gjøre rutinene tilstrekkelig kjent for ansatte og implementert i den enkelte sektor/etat, herunder hva som gjøres for å sikre likebehandling av ansatte.
- Omfanget av slike saker i Sauherad kommune.

Saksopplysninger:

Riksrevisjonen har i en presentasjon på nasjonal fagkonferanse i offentlig revisjon tilbake i 2010 definert en mislighet slik:

*"En **bevisst handling**, begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer **uredelighet** for å oppnå en **urettmessig eller ulovlig fordel**."*

Forhold som vanligvis er til stede ved misligheter – mislighetstriangelet – med eksempler relevante for offentlig sektor (Kilde: Informasjonsskriv 3/2014 – Revisors oppgaver knyttet til misligheter ved revisjon av regnskaper i kommunal sektor).

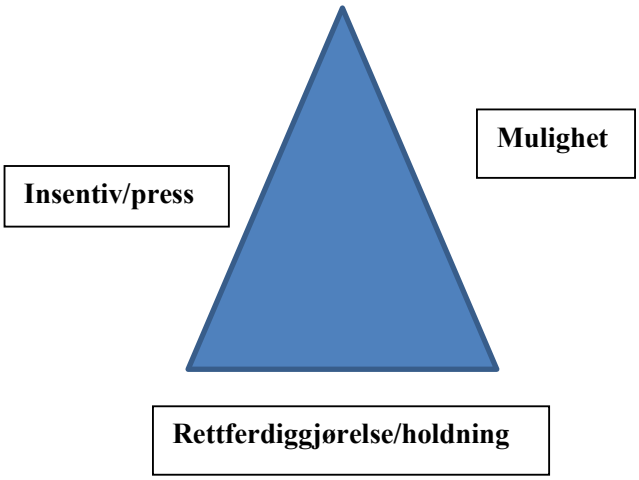

Insentiv eller press *(som utøves på eller oppfattes som utøvd på ledelsen eller ansatte og gir dem motiv til å begå misligheter) – ansatte i offentlig sektor er ofte under press for å yte tjenester av høy kvalitet med få ressurser og innenfor budsjett. Dette kan være særlig relevant i vanskelige økonomiske situasjoner hvor det oppstår press for å opprettholde brukeravgifter og skattesatser, noe som gir insentiver for å overvurdere inntekter og undervurdere kostnader. Det kan også finnes insentiver for å bruke opp budsjettet før regnskapsårets slutt.*

Mulighet *(karakteristiske trekk eller omstendigheter som øker risikoen for at det begås misligheter i en enhet) – en vanskelig rekrutteringssituasjon eller mangel på tilstrekkelig kvalifiserte medarbeidere kan være mer utbredt i offentlig sektor. Slike situasjoner kan ofte føre til mangler i internkontroll og således skape muligheter for å begå misligheter. Den utstrakte forekomsten av mange kontanttransaksjoner med lav verdi i visse enheter i offentlig sektor, for eksempel kontanttransaksjoner på politistasjoner eller helseinstitusjoner, kan bidra til å øke disse risikoene. Selv om pengebeløpene er små, kan slike situasjoner føre til brudd på offentlig tillit, forventninger og ansvarlighet.*

Rettferdiggjørelse eller holdning *(atferd, karakter eller etiske verdier som tillater personer å rettferdiggjøre sine motiver for å begå misligheter) – det generelt lavere lønnsnivået i offentlig sektor sammenlignet med privat sektor kan få ansatte til å tro at det kan rettferdiggjøre misbruk av midler. Som ovenfor kan dette medføre brudd på prinsipper om offentlig tillit, forventninger og ansvarlighet.*

Aktuelle mislighetstyper:

- **Underslag** ((Strl. §§§ 324,325,326) tilegner seg en løsøregjenstand han besitter, men som helt eller delvis tilhører en annen) – interne misligheter
- **Utroskap** ((Strl. §§ 390,391) forsømmer en annens anliggender som han styrer eller har tilsyn med)) –interne misligheter
- **Korrupsjon** ((Strl. §§ 387,388) krever, mottar eller aksepterer/gir eller tilbyr en urettmessig fordel) –interne og eksterne misligheter
- **Bedrageri** ((Strl. §§§§ 371,372,373,374) fremkaller, styrker eller utnytter en villfarelse/bruk av uriktig eller ufullstendig opplysning)) – eksterne misligheter
- **Tyveri** ((Strl. §§§ 321,322,323) borttar eller medvirker til å bortta en gjenstand som helt eller delvis tilhører en annen)) – eksterne misligheter

I løpet av de siste årene har kontrollutvalget i Sauherad kommune kun blitt gjort kjent med et par saker som faller inn under definisjonen av mislighetssaker. Det kan enten skyldes at slike handlinger ikke har funnet sted eller at saker har blitt er håndtert administrativt i kommunen, uten at revisor eller kontrollutvalget har blitt orientert. Det kan også skyldes at rutinene for håndtering av økonomiske misligheter og andre straffbare forhold ikke har vært tilstrekkelig kjent blant kommunens ansatte.

Eksempler på saker som kan forekomme:

- Tyveri av medikamenter fra institusjoner
- Tyveri fra beboere ved institusjoner
- Uriktig føring av timelister
- Tyveri fra arbeidssted
- Misbruk av kommunens drivstoffkort
- Personalmessige forhold – salg av tjenester til kommunen fra eget enkeltmannsforetak

Konsekvensene av misligheter for kommunen:

- **Tap av verdier** tilhørende virksomheten (og offentlig sektor) og potensielt erstatningsansvar
- **Redusert måloppnåelse** i budsjettgjennomføringen, og potensielt redusert velferd for befolkningen
- **Redusert arbeidsmiljø** internt i virksomheten og potensielt redusert velferd og produktivitet
- **Tap av omdømme** for virksomheten og offentlig sektor
- **Misligheter kan eskalere/" smitte"**

Det er viktig å understreke at administrasjonen har plikt til å varsle revisjonen (som videre skal varsle kontrollutvalget) i de tilfeller hvor det avdekkes misligheter.
Hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter ligger både hos dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten, og hos ledelsen (rådmann). Kravene til revisor i oppgaven med å bidra gjennom revisjonen til å forebygge og avdekke misligheter er omfattende og dekker alle faser i revisjonen. Se vedlagt *"Informasjonsskriv 3/2014 – Revisors oppgaver knyttet til misligheter ved revisjon av regnskaper i kommunal sektor"* utgitt av NKRFs Revisjonskomite 25.09 2014.

Videre fremgår det av kontrollutvalgsboken hvilket ansvar kontrollutvalget har i forbindelse med misligheter. Der går det frem at revisor skal vurdere risikoen for misligheter i fylkeskommunen, og skal gjøre seg kjent med hvilke kontrolltiltak fylkeskommunen har iverksatt for å hindre og avdekke misligheter. Som en del av oppfølgingen av revisjonen bør kontrollutvalget påse at revisor har vurdert risikoen for misligheter.

Det fremgår videre at dersom revisor mistenker at det har forekommet misligheter, bør dette rapporteres muntlig. Hvis det konstateres at det har forekommet misligheter, skal revisor straks sende en skriftlig foreløpig innberetning til kontrollutvalget. I den grad det er mulig, skal revisor undersøke forholdet nærmere, og etter endt undersøkelse sende endelig innberetning til kontrollutvalget. Rådmann skal ha kopi av den endelige innberetningen. Det er vanlig praksis at rådmann også mottar kopi av foreløpig innberetning.

Det fremgår også at kontrollutvalget bør be om å bli orientert om revisors risikovurderinger og vurderinger av kommunens internkontroll for å følge opp revisors arbeid med misligheter. Dersom revisor har konstatert misligheter, bør kontrollutvalget sørge for å få forholdene belyst så godt som mulig og følge opp administrasjonens håndtering av de innrapporterte mislighetene.

Kontrollutvalget er på mange måter prisgitt revisjonens løpende arbeid og derfor begrenses kontrollutvalgets ansvar i forbindelse med misligheter seg til at kontrollutvalget har et påseansvar og ikke et direkte operativt ansvar. Kontrollutvalget skal etterspørre og kontrollere at rådmann og/eller revisjon følger dette opp. For å følge opp revisors arbeid med misligheter kan kontrollutvalget be om å bli

orientert om revisors risikovurderinger og vurderinger av kommunens internkontroll, dersom det er ønskelig. I tillegg til at kontrollutvalget er avhengig av å bli informert fortløpende om enkeltsaker.

Kontrollutvalget kan likevel forebygge og avdekke økonomiske misligheter og andre straffbare forhold ved å ha fokus på følgende forebyggende tiltak:

- Bidra til å skape en virksomhetskultur som preges av ærlighet og etisk atferd
- Fokus på internkontroll
- Bidra til at kommunens rutiner for økonomiske misligheter og andre straffbare forhold begått av ansatte er kjent i hele organisasjonen
- Sette korrupsjon på dagsordenen

Assisterende rådmann/kommunalsjef Mona Slaaen møter i kontrollutvalget for å orientere om kommunens rutiner og omfanget av slike saker i kommunen.

Vurdering fra sekretariatet:

Sekretariatet anbefaler kontrollutvalget å be om å få en årlig sak fra rådmannen med en årsoversikt over økonomiske uregelmessigheter og misligheter. Det at kontrollutvalget ber om å få forelagt en årlig oversikt kan bidra til en bevisstgjøring i hele organisasjonen, i tillegg til å sikre kravene i forskriften om at revisjonen og kontrollutvalget skal bli underrettet om økonomiske uregelmessigheter og misligheter.

Sekretariatet anbefaler videre at kontrollutvalget anmoder rådmannen om å se til at kommunen har tilfredsstillende internkontroll for å forhindre misligheter og at revisjonen skal varsles (som videre skal varsle kontrollutvalget) i de tilfeller hvor det avdekkes misligheter.

Til slutt anbefaler sekretariatet at kontrollutvalget fortsetter med å ha fokus på forebyggende tiltak for å forhindre økonomiske misligheter og andre straffbare forhold begått av ansatte.

Vedlegg:

- *Informasjonsskriv 3/2014 – Revisors oppgaver knyttet til misligheter ved revisjon av regnskaper i kommunal sektor*

NKRFs REVISJONSKOMITÉ

Til
NKRFs medlemmer

Oslo, den 25.09 2014

INFORMASJONSSKRIV 3/2014 – REVISORS OPPGAVER KNYTTET TIL MISLIGHETER VED REVISJON AV REGNSKAPER I KOMMUNAL SEKTOR

0. Innledning

Revisor skal gjennom revisjonen å bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Revisjonskomiteen har erfart at det er en del usikkerhet knyttet til hvor langt revisors oppgaver og plikter på dette området går ved revisjon av regnskaper i kommuner og fylkeskommuner.

Dette infoskrivet drøfter revisors oppgaver og plikter knyttet til misligheter ved revisjon av regnskaper i kommunal sektor. I informasjonsskrivet fokuseres det særlig på følgende spørsmål:

- Er det forventet av revisor å vurdere risiko for misligheter på andre områder enn innenfor den økonomiske internkontrollen?
- Er det krav om økt aktsomhet fra revisor knyttet til misligheter ved revisjon av kommuner?
- Gir revisors meldeplikt til kontrollutvalget etter revisjonsforskriften §§ 3 og 4 føringer for regnskapsrevisjonen?

Revisjonskomiteen arbeider med å konkretisere innholdet i god kommunal revisjonsskikk. I komiteens overordnede notat om bakgrunn og forutsetninger for god kommunal revisjonsskikk for regnskapsrevisjon er misligheter trukket fram som et av områdene hvor komiteen ønsker å bidra med avklaringer. Dette infoskrivet er resultatet av diskusjoner i revisjonskomiteen og gir ikke en uttømmende redegjørelse for innholdet i god kommunal revisjonsskikk på området. Innholdet i informasjonsskrivet kan påvirkes over tid med bakgrunn av diskusjon i fagmiljøet.

Regnskapsrevisjon i kommunal sektor skal skje i henhold til god kommunal revisjonsskikk, jf. kommuneloven § 78. Nærmere om hva som ligger i god kommunal revisjonsskikk knyttet til misligheter vil følge av:

- Forskrift om revisjon i kommuner og fylkeskommuner mv.

- ISA 240 «Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper»
- ISSAI 1240 «Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper»[1]

1. Revisors oppgaver og plikter etter lov og forskrift

1.1 Revisjonsforskriften om revisors oppgaver med misligheter

Revisors oppgaver og plikter knyttet til misligheter følger av forskrift om revisjon i kommuner og fylkeskommuner (revisjonsforskriften). Revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, jf. revisjonsforskriften § 3 fjerde ledd. Konstateres det misligheter ved revisjon, eller på annen måte, skal revisor iht. § 3 femte ledd sende innberetning til kontrollutvalget. Misligheter skal iht. § 4 rapporteres til kontrollutvalget i nummererte brev.

I departementets merknader til revisjonsforskriften § 3 sies følgende om revisors oppgave med hensyn til misligheter:
Regnskapsrevisjon er i utgangspunktet innrettet mot å avdekke feil. I tillegg gjør revisor en vurdering av risikoen for at det kan foreligge misligheter. Dersom revisor kommer til at det foreligger indikasjoner på at det kan foreligge misligheter vil han/hun innrette revisjonen slik at mistanken blir bekreftet/ avkreftet. I den grad det avdekkes noe, foreligger det en plikt til å rapportere.

Beskrivelsen av revisors oppgaver og plikter i tilknytning til misligheter er langt på vei den samme i den kommunale revisjonsforskriften som i revisorloven som gjelder ved revisjon i privat sektor. For rapportering går imidlertid revisors oppgaver lenger i kommunal sektor. Mens revisorlovens bestemmelser om rapportering sidestiller misligheter og feil "som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet", er revisors plikt til å rapportere misligheter etter de kommunale revisjonsbestemmelsene ikke betinget av at mislighetene kan innvirke på årsregnskapet. Det er i den kommunale forskriften også presisert at straks det konstateres misligheter – enten ved revisjon eller på annen måte – skal kontrollutvalget underrettes om forholdet. Det kan også drøftes hvorvidt det hos allmennheten foreligger en forventing om at revisorer i kommunal sektor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, utover det som har betydning for kommunens årsregnskap[2].

1.2 Hvitvaskingsloven om revisors oppgaver

Nært knyttet til revisors oppgaver og plikter knyttet til misligheter, er de plikter som påhviler revisor gjennom hvitvaskingsloven. Det vises til eINFO 14/2 om revisors oppgaver og plikter på dette området.

[1] International Standards of Supreme Audit Institutions (ISSAI) utgis av den internasjonale sammenslutningen av riksrevisjoner, INTOSAI. ISSAI-ene for regnskapsrevisjon består av ISA-ene med særskilt veiledning for anvendelse i offentlig sektor – «practice notes». ISSAI-ene kan lastes ned fra www.issai.org.
[2] Se f.eks. Anders Berg Olsen i Kommunerevisoren nr. 5-2013.

1.3 Ledelsens ansvar

I kommuner og fylkeskommuner skal administrasjonssjefen sørge for at administrasjonen drives i samsvar med lover, forskrifter og overordnede instrukser, og at den er gjenstand for betryggende kontroll, jf. kommuneloven § 23. Administrasjonssjefen skal i sin årsberetning redegjøre for tiltak som er iverksatt og tiltak som planlegges iverksatt for å sikre betryggende kontroll og en høy etisk standard i virksomheten, jf. kommuneloven § 48.

Hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter ligger hos ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten, slik det bl.a. fremgår av ISA 240. Det er viktig at ledelsen legger stor vekt på å forebygge misligheter. Det innebærer blant annet en forpliktelse til å skape en virksomhetskultur som preges av ærlighet og etisk atferd.

2. Regnskapsrevisors oppgaver og plikter etter revisjonsstandardene

2.1 Generelt om revisors oppgaver og plikter etter ISA 240

ISA 240 «Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper» utdyper den rettslige standarden god kommunal regnskapsskikk på dette området. Revisor er ansvarlig for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet sett under ett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil. Revisor skal opprettholde profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen og være innforstått med at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter.

Profesjonell skeptisk holdning og iboende begrensninger ved revisjon

For å oppfylle sine oppgaver og plikter på mislighetsområdet som i revisjonen ellers, er det sentralt at revisor har en profesjonell skeptisk holdning. Revisor skal *«være inneforstått med at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, uten hensyn til revisors tidligere erfaringer med ærligheten og integriteten til ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten»*, jf. ISA 240 punkt 12-14.

Selv om revisor opprettholder profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen, vil iboende begrensninger ved revisjon innebære at det alltid vil være en viss risiko for at vesentlig feilinformasjon i regnskapet ikke avdekkes. Risikoen for at feilinformasjon som skyldes misligheter ikke avdekkes, er høyere enn risikoen for at feilinformasjon som skyldes feil ikke avdekkes, jf. ISA 240 punkt 6.

Av den grunn er de forebyggende aspektene ved revisjonen av vel så stor betydning for arbeidet med å avdekke og forebygge misligheter som muligheten for revisor til faktisk å avdekke misligheter. Revisjonskomiteen er av den oppfatning at det er av særlig viktighet for å bidra til å forbygge misligheter at revisor har god kunnskap om kommunens virksomhet, har fokus på misligheter i forespørsler til ledelsen og er synlige ute i de kommunale virksomhetene.

Risikovurderingshandlinger

ISA 240 stiller krav til at risikovurderingshandlingene mv. skal utformes for avdekke mislighetsrisiko. Her nevnes:

- Diskusjonen i revisjonsteamet skal legge spesielt vekt på hvordan og hvor enhetens regnskap kan være eksponert for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, herunder hvordan misligheter kan oppstå. (ISA 240.15)
- Forespørsler til ledelsen og andre om blant annet deres vurdering av risiko for misligheter og om enhetens prosesser for å håndtere risiko for misligheter. (ISA 240.17)
- Forespørsler til ledelsen og andre om kjennskap til faktiske eller påståtte misligheter. (ISA 240.18)
- Vurdere hvorvidt uvanlige eller uventede sammenhenger tyder på at det foreligger risiko for misligheter. (ISA 240.22)
- Vurdere hvorvidt informasjon innhentet gjennom andre risikovurderingshandlinger og beslektede aktiviteter tyder på at det foreligger en eller flere mislighetsrisikofaktorer. (ISA 240.24)
- Ved identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon skal revisor ta utgangspunkt i antakelsen om at det foreligger risiko for misligheter ved inntektsføring. (ISA 240.26, jf. punkt 47) Se nærmere omtale i avsnitt 2.3 nedenfor.

Standarden stiller videre krav til hvordan revisor skal håndtere identifisert risiko for misligheter, krav om innhenting av skriftlig uttalelse fra ledelsen om misligheter og hvordan revisor skal håndtere faktisk avdekkete misligheter.

Det følger av punkt 27 at revisor skal behandle risikoer for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter som særskilte risikoer. Det innebærer blant annet at revisor skal identifisere kontroller, herunder kontrollaktiviteter, som er relevante for den aktuelle risikoen. Det er imidlertid ikke noe krav om at kontrollene må testes. Dersom revisor velger å bygge på kontroller knyttet til særskilte risikoer, herunder mislighetsrisikoer, kan test av disse kontrollene ikke inngå i en rotasjon, jf. ISA 330 pkt. 15.

ISA 240 er opptatt av misligheter som forårsaker vesentlig feilinformasjon i regnskapet. To typer tilsiktet feilinformasjon er i henhold til standarden relevante for revisor:

- Feilinformasjon som resultat av uredelig regnskapsrapportering
- Feilinformasjon som resultat av underslag av eiendeler.

2.2 Særskilte hensyn knyttet til offentlig sektor i ISA 240

ISA 240 inneholder tre A-punkter som omtaler særskilte hensyn knyttet til offentlig sektor.

A6. I offentlig sektor kan revisors forpliktelser knyttet til misligheter være et resultat av lov, forskrift eller andre pålegg som gjelder for enheter i offentlig sektor eller er særskilt dekket av revisjonsmandatet. I offentlig sektor er revisors forpliktelser følgelig ikke nødvendigvis begrenset til å vurdere risikoer for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, men kan også omfatte en videre forpliktelse til å vurdere risikoer for misligheter.

Eksempelvis kan misligheter knyttet til misbruk av offentlig myndighet innebære risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, mens andre typer misbruk ikke innebærer risiko for vesentlig feilinformasjon. Misbruk av myndighet knyttet til å innvilge tilskudd vil ha

betydning for kommunens overføringsutgifter, mens misbruk av myndighet knyttet til byggesaksbehandling vanligvis ikke vil ha regnskapsmessige konsekvenser i kommunen.

Særlig siste setning i A6 kan indikere andre forventninger og eventuelt lavere vesentlighetsgrense/økt aktsomhet. Dette er drøftet nærmere i avsnitt 3.1.

A57. I offentlig sektor er muligheten for å trekke seg fra et oppdrag i mange tilfeller ikke til stede på grunn av mandatets art eller hensynet til allmennhetens interesser.

Problemstillingen gjelder generelt i kommunal revisjon og drøftes ikke nærmere her. I henhold til punkt P19 i ISSAI 1240 vurderer revisor i offentlig sektor i slike tilfeller innvirkningen på revisjonsberetningen og eventuelle andre krav til rapportering.

A67. I offentlig sektor kan krav til rapportering av misligheter, uansett om de er avdekket gjennom revisjonen eller ikke, være gjenstand for spesielle bestemmelser i revisjonsmandatet eller i relatert lov, forskrift eller andre.

Bestemmelsen i revisjonsforskriften § 3 femte ledd om innberetning av misligheter til kontrollutvalget «ved revisjon eller på annen måte», har vært tolket slik at revisor har plikt til å innberette misligheter, selv om de er avdekket av andre, herunder kommunens administrasjon. Se nærmere drøfting i avsnitt 3.3.

2.3 Særskilte hensyn knyttet til offentlig sektor etter ISSAI 1240[3]

ISSAI 1240 «Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper» gir ytterligere veiledning for hva som kan være særlig risikodrivende med hensyn til misligheter i offentlig sektor. Her omtales noen sentrale forhold som tas opp i ISSAI 1240.

I punkt P4 kommenteres at målene for regnskapsrevisjon i offentlig sektor ofte favner videre enn å gi uttrykk for en mening om regnskapet. Det fremheves at revisor i offentlig sektor kan ha ytterligere oppgaver selv om det ikke fremgår eksplisitt av revisjonsmandatet:

> *Selv om det ikke finnes slike ytterligere mål, kan det foreligge generelle allmenne forventninger til at revisorer i offentlig sektor rapporterer eventuelle tilfeller av manglende etterlevelse av fullmakter som er avdekket under revisjonen, eller at de rapporterer om effektiviteten av intern kontroll. Disse ytterligere oppgavene og pliktene og de tilhørende mislighetsrisikoene må vurderes av revisor i offentlig sektor ved planlegging og gjennomføring av revisjonen.*

[3] Sitatene fra ISSAI 1240 er hentet fra en oversettelse foretatt av Riksrevisjonen.

Punkt P5 omtaler de tre forholdene som vanligvis er til stede når det foreligger misligheter – mislighetstriangelet – med eksempler relevante for offentlig sektor.

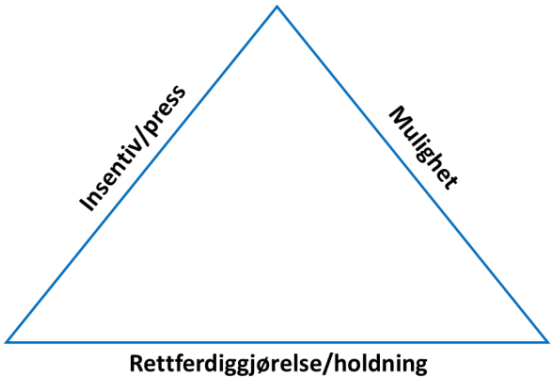

Figur 1: Forhold som vanligvis er til stede ved misligheter

- *Insentiv eller press (som utøves på eller oppfattes som utøvd på ledelsen eller ansatte og gir dem motiv til å begå misligheter) – ansatte i offentlig sektor er ofte under press for å yte tjenester av høy kvalitet med få ressurser og innenfor budsjett. Dette kan være særlig relevant i vanskelige økonomiske situasjoner hvor det oppstår press for å opprettholde brukeravgifter og skattesatser, noe som gir insentiver for å overvurdere inntekter og undervurdere kostnader. Det kan også finnes insentiver for å bruke opp budsjettet før regnskapsårets slutt.*

- *Mulighet (karakteristiske trekk eller omstendigheter som øker risikoen for at det begås misligheter i en enhet) – en vanskelig rekrutteringssituasjon eller mangel på tilstrekkelig kvalifiserte medarbeidere kan være mer utbredt i offentlig sektor. Slike situasjoner kan ofte føre til mangler i intern kontroll og således skape muligheter for å begå misligheter. Den utstrakte forekomsten av mange kontanttransaksjoner med lav verdi i visse enheter i offentlig sektor, for eksempel kontanttransaksjoner på politistasjoner eller helseinstitusjoner, kan bidra til å øke disse risikoene. Selv om pengebeløpene er små, kan slike situasjoner føre til brudd på offentlig tillit, forventninger og ansvarlighet.*

- *Rettferdiggjørelse eller holdning (atferd, karakter eller etiske verdier som tillater personer å rettferdiggjøre sine motiver for å begå misligheter) – det generelt lavere lønnsnivået i offentlig sektor sammenlignet med privat sektor kan få ansatte til å tro at det kan rettferdiggjøre misbruk av midler. Som ovenfor kan dette medføre brudd på prinsipper om offentlig tillit, forventninger og ansvarlighet.*

Ytterligere eksempler på mislighetsrisikofaktorer i offentlig sektor fremgår av vedlegg 1 til ISSAI 1240 som er gjengitt i sin helhet som vedlegg 1 til dette infoskrivet.

I punkt P6 kommenteres at revisorer i offentlig sektor må være oppmerksomme på forekomsten av misbruk og tilføyer dette som en ytterligere definisjon. Misbruk defineres slik:

- *Misbruk – innebærer atferd som er mangelfull eller utilbørlig når den sammenlignes med atferd en veloverveid person ville ha betraktet som rimelig og nødvendig*

> *forretningspraksis ut fra de faktiske kjensgjerningene og omstendighetene. Misbruk omfatter også misbruk av makt eller stilling til fordel for egne økonomiske interesser eller de økonomiske interessene til et nært familiemedlem eller en forretningspartner. Misbruk innebærer ikke nødvendigvis misligheter, brudd på lover, forskrifter eller forpliktelser i en kontrakt eller tilskuddsavtale. Misbruk er avvik fra begrepet korrekt opptreden, som er forbundet med de generelle prinsippene om sunn økonomiforvaltning i offentlig sektor og offentlige tjenestemenns atferd.*

ISSAI-ens vektlegging av misbruksbegrepet har sin bakgrunn i INTOSAIs Lima-erklæring. Lima-erklæringen ligger ikke til grunn for de kommunale revisjonsbestemmelsene, men misbruksaspektet kan ha samme relevans i kommunal revisjon, da fortrinnsvis som et innspill til vurdering av forvaltningsrevisjon og ikke som en del av regnskapsrevisjonen.

I punkt P8 i ISSAI 1240 trekkes fram trusler mot opprettholdelsen av profesjonell skepsis ved revisjon i offentlig sektor. Disse omfatter blant annet:

- *Personlige eller profesjonelle relasjoner som følge av den politiske prosessen/miljøet*
- *Den offentlige revisjonsorganisasjonens eksklusive mandat, som fører til mangel på konkurrenter*
- *I noen omgivelser, mangelen på krav om regelmessig rotasjon av revisorer.*

Ikke alle forholdene er aktuelle i kommunal sektor. For eksempel vil kommunale revisjonsenheter, med gjeldende bestemmelser om revisjonsordning i kommunene, ikke ha et eksklusivt mandat.

Det fremheves i ISSA 1240 punkt P15 at i offentlig sektor er ikke alltid inntektsføring det området hvor det er mest relevant å anta at det foreligger risikoer for misligheter, slik det følger av ISA 240 punkt 26, at revisor skal ha som antakelse.

> *Inntektsføring kan være svært relevant for skattemyndigheter eller andre etater som krever inn penger, som for eksempel universiteter og høyskoler, sykehus eller regulatoriske etater som krever avgifter for utførte tjenester eller mottar givermidler. I mange enheter i offentlig sektor er fokuset på kostnader og områder som anskaffelser og utbetaling av tilskudd. Derfor kan revisorer i offentlig sektor, når det er relevant, vurdere slike andre områder i tillegg til inntektsføring ved utarbeidelsen av antakelsen om mislighetsrisikofaktorer.*

3. Nærmere om regnskapsrevisors oppgaver og plikter i kommunal sektor – komiteens vurdering

Her gir revisjonskomiteen sine vurderinger av revisors oppgaver og plikter knyttet til misligheter ved regnskapsrevisjon i kommunal sektor. Drøftelsen er gjort med utgangspunkt i revisjonsprosessen. Det knyttes også kommentarer til noen forhold revisor bør være oppmerksom på.

3.1 Planlegging og risikovurdering

Revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil. Det kan ikke forventes at revisor avdekker alle faktiske misligheter. Det som kan

forventes er at revisor identifiserer de områdene det er særskilt risiko for misligheter. I dette vil vurdering av kommunens intern kontroll være sentralt.

Som omtalt ovenfor er ikke revisors forpliktelser i offentlig sektor nødvendigvis begrenset til å vurdere risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, jf. ISA 240 punkt A6. Dette har blant annet bakgrunn i det særtrekk ved offentlig sektor at den forvalter skattepenger på vegne av allmennheten og er forventet å rette seg etter lover og regler og opptre innenfor gjeldende regelverk.

Revisjonskomiteens vurdering er at revisors oppgaver og plikter ved regnskapsrevisjonen må forstås med utgangspunkt i at revisjon av årsregnskapet er grunnlaget for revisors arbeid. Selv om revisor i offentlig sektor kan forventes å ha en aktsomhetsplikt også på andre områder enn for misligheter som medfører vesentlige feil i regnskapet, kan det argumenteres for at revisor har et større ansvar på områder som står regnskapet nært og for transaksjoner som ender i regnskapet. Det innebærer bl.a. at det ikke kan forventes at revisor planlegger revisjonsarbeidet for å avdekke risiko for misligheter på områder som ikke har betydning for årsregnskapet, men revisor må likevel være oppmerksom på at det kan foreligge mislighetsrisikoer også på slike områder.

Revisjonskomiteen legger til grunn at det i prinsippet kan skilles mellom intern kontroll generelt og økonomisk intern kontroll. Sistnevnte vil være intern kontrollen rundt forhold som står regnskapet nært og transaksjoner som ender i regnskapet.

Ved en slik oppdeling er det naturlig å tenke at regnskapsrevisjonen står nærmere og kan forventes å ha en høyere aktsomhet når det gjelder svakheter i den økonomiske internkontrollen enn når det gjelder intern kontroll forøvrig. En måte å illustrere dette på er vist i figur 2.

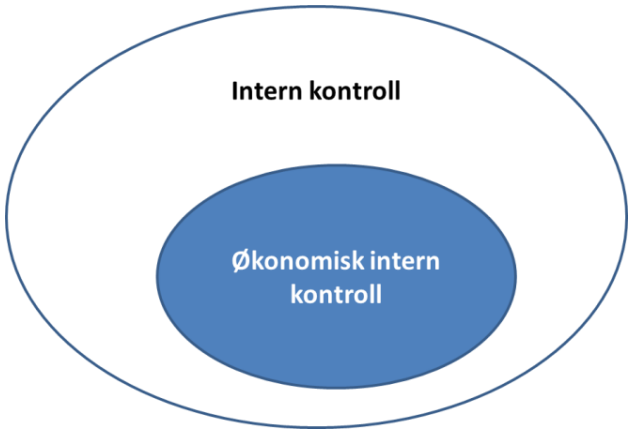

Figur 2: Virksomhetens intern kontroll

Skillet mellom når man er innenfor og utenfor økonomisk intern kontroll vil ikke være veldig skarpt og på mange områder vil man ha elementer av både økonomisk intern kontroll og annen intern kontroll.

Økonomisk intern kontroll

Revisor skal opparbeide seg en forståelse av kontroller som er relevante for revisjonen. Dette innebærer å vurdere utformingen av kontrollene og fastslå hvorvidt de er implementert (gjøres

som oftest gjennom en såkalt «vugge-til-grav» test), jf. ISA 315 punkt 12-13. Dersom revisor velger å bygge på kontrollene i revisjonsarbeidet, kreves en grundigere kartlegging av interne kontroller rettet mot de relevante regnskapspåstandene og at revisor gjennom test av kontroller innhenter revisjonsbevis for at kontrollene fungerer som forutsatt. Som nevnt ovenfor skal revisor også gjøre en grundigere kartlegging av intern kontrollen når det er identifisert særskilte risikoer, herunder mislighetsrisikoer, men revisor trenger ikke teste disse kontrollene.

Det må forventes at revisor tydeligere og på et mer detaljert nivå kan og skal si fra om svakheter i den økonomiske intern kontrollen der det bygges på disse kontrollene enn der revisor ikke bygger på kommunens kontroller.

Innenfor økonomisk intern kontroll må det forventes at revisor avdekker svakheter og risiko for at misligheter kan inntreffe, og at disse blir påpekt av revisor som en del av regnskapsrevisjonen. Revisor skal påpeke slike svakheter og risikoer selv om det ikke nødvendigvis kan lede til vesentlige feil i regnskapet.

Innenfor økonomisk intern kontroll legger revisjonskomiteen til grunn at revisors oppgaver og plikter også ved revisjon i kommunal sektor i all hovedsak er sammenfallende med ISA 240. Det kan imidlertid argumenteres for at revisor i kommunal sektor må ha et noe høyere aktsomhetsnivå når det gjelder risiko for misligheter som ikke nødvendigvis medfører vesentlig feilinformasjon i regnskapet.

Intern kontroll for øvrig

Øvrig intern kontroll er intern kontroll kommunen må ha på andre områder enn økonomi og regnskapsrapportering for å kunne levere tjenester med ønsket kvalitet. På enkelte områder finnes det klare krav til intern kontroll, bl.a. på HMS-området.

Misligheter begått på disse områdene vil som regel ikke innebære vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Videre vil misbruk, slik det defineres i ISSAI 1240, ofte ligge innenfor disse områdene.

Som nevnt kan det ikke forventes at revisor planlegger revisjonsarbeidet for å avdekke misligheter på områder som ikke har betydning for årsregnskapet, men revisor må likevel være oppmerksom på at det kan foreligge mislighetsrisikoer, herunder risiko for misbruk, også på slike områder. Dersom slik risiko avdekkes kan det være relevant å spille dette inn som risiko i forbindelse med vurdering av forvaltningsrevisjon.

På områdene som ligger utenfor økonomisk intern kontroll, kan det derfor ikke forventes samme detaljeringsgrad eller kunnskap fra revisor. Det er likevel en del av revisors oppgaver å kartlegge det overordnede interne kontrollmiljøet, herunder om ledelsen har lagt til rette for en kultur som fremmer ærlighet og etisk atferd. Det å forstå hovedtrekkene i intern kontrollen utover økonomisk intern kontroll kan på enkelte områder også være nødvendig for å skaffe seg den tilstrekkelige forståelsen av enhetens virksomhet.

Slik kan det forventes at revisor som en del av regnskapsrevisjonen avdekker svakheter i intern kontrollmiljøet, også utover økonomisk intern kontroll, som kan føre til risiko for at misligheter inntreffer i kommunen. Revisor påpeker slike svakheter overfor ledelsen og eventuelt også overfor kontrollutvalget.

Forespørsler til ledelsen

Som en risikovurderingshandling skal revisor rette forespørsler til ledelsen og andre om misligheter, jf. ISA 240 punkt 17-19. Forespørslene skal omfatte:

- Ledelsens vurdering av risikoen for misligheter og prosess for å identifisere og håndtere slike risikoer.
- Kommunikasjon med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll.
- Kommunikasjon med de ansatte om forvaltningspraksis og etikk.
- Kjennskap til faktiske, mistenkte eller påståtte misligheter.

Med ledelsen i kommunen forstås først og fremst administrasjonssjefen. I tillegg vil det være naturlig at revisor også retter forespørsler til økonomi-/regnskapssjef. Også andre ledere i kommunen kan det etter nærmere vurdering også være aktuelt å rette forespørsler til.

Revisor skal også rette forespørsler til dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll. Kontrollutvalget må til en viss grad anses å ha et slikt ansvar i kommunene, men da utelukkende knyttet til kontroll. Samtidig vil det ofte være lite relevant å rette denne type forespørsler til kontrollutvalget. Styringsaspektet følger den interne styrings- og kontrollinjen som går fra kommunestyret til administrasjonssjefen. Det må derfor kunne hevdes at administrasjonssjefen i noen grad også har oppgaver som innebærer et overordnet ansvar for styring og kontroll i kommunen.

I vedlegg 4 til dette infoskrivet er det tatt inn eksempler på spørsmål som kan stilles til ledelsen.

Uredelig regnskapsrapportering

Med uredelig regnskapsrapportering forstås tilsiktet feilinformasjon i regnskapet, herunder utelatelser av beløp eller tilleggsopplysninger, for å villede regnskapsbrukere. Uredelig regnskapsrapportering kan innebære manipulasjon, forfalskning eller endring av regnskapsmateriale, uriktig rapportering eller utelatelse av hendelser, transaksjoner eller annen informasjon av betydning og tilsiktet feilaktig anvendelse av regnskapsprinsipper. Uredelig regnskapsrapportering omfatter ofte ledelsens overstyring av kontroller som ellers fungerer effektivt.

Insentivene for bevisst å manipulere regnskapene i kommunal sektor en annerledes enn i privat sektor. For eksempel er det i kommunene i liten grad bonusordninger basert på økonomiske resultater o.l. som skaper personlige insentiver til uredelig regnskapsrapportering. Imidlertid kan f.eks. en vanskelig økonomisk situasjon i kommunen skape insentiv til vurderinger og løsninger som innebærer uredelig regnskapsrapportering.

Eksempler på dette kan være:

- Bevisst feilklassifisering av utgifter knyttet til barnehager for å redusere kommunens utgifter til tilskudd til private barnehager.
- Bevisst feilklassifisering av utgifter eller overkalkulasjon av indirekte kostnader knyttet til selvkostområdene, for å kunne øke gebyrinntektene.
- Bevisst belastning av investeringsregnskapet med driftsutgifter for å kunne finansiere tiltakene med låneopptak.

Se vedlegg 1 som lister opp ytterligere eksempler på mislighetsrisikofaktorer i offentlig sektor knyttet til uredelig regnskapsrapportering.

Underslag av eiendeler

Risikoen for misligheter i form av underslag av eiendeler vil langt på vei være de samme i kommunal sektor som i privat sektor.

Kommunalt ansatte forvalter ofte klientmidler. Dette kan være disponering av kontantytelser fra folketrygden for pasienter på sykehjem, frivillig forvaltning av enkeltpersoner midler på NAV-kontor o.l. Underslag på disse områdene vil sjelden innebære vesentlig feilinformasjon i kommunens årsregnskap, men det må forventes at revisor vurderer kommunens intern kontroll på slike områder. For flere områder med slik forvaltning, vil revisor også ha egne revisjons- eller attestasjonsoppgaver, hvor vurdering av mislighetsrisiko vil være sentralt.

Se vedlegg 1 som lister opp eksempler på ytterligere mislighetsrisikofaktorer i offentlig sektor knyttet til underslag av eiendeler.

3.2 Utførelse av revisjonen

Kommunene driver mange ulike typer virksomhet. Det gjør at kommunens interne kontroll kan være forskjellig fra driftsenhet til driftsenhet. Ofte vil likevel en del sentrale forhold innenfor økonomisk intern kontroll være felles for hele eller store deler av kommunen. Intern kontroll som gjelder kommunen som helhet må det kunne forventes at revisor har mer løpende kunnskap om enn intern kontroll som er knyttet til en enkelt enhet. Testing av slike kontroller kan inngå i et rotasjonssystem etter ISA 330 punkt 13-14.

Det samme vil gjelde intern kontroll på enhetene. En vanlig forekommende praksis i kommunal revisjon er da å rullere hvilke enheter som underlegges en grundigere gjennomgang og eventuell testing av intern kontrollen.

Mislighetsrisikoer skal som nevnt klassifiseres som særskilte risikoer i henhold til ISA 240. Revisjonskomiteen legger til grunn at en slik klassifisering kun er relevant for mislighetsrisikoer som har betydning for regnskapet. Det innebærer at dersom revisor avdekker svakheter i generell intern kontroll, eller på annen måte identifiserer forhold som kan innebære risiko for misligheter som ikke samtidig innebærer risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, vil ikke det innebære at revisor må foreta en grundigere kartlegging av intern kontroll rettet mot den aktuelle risikoen. Etter god kommunal revisjonsskikk bør imidlertid revisor rapportere det aktuelle forholdet til kontrollutvalget.

I vedlegg 2 er det gitt eksempler på mulige revisjonshandlinger for å håndtere de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter i offentlig sektor. Vedlegg 3 gir eksempler på omstendigheter i offentlig sektor som kan tyde på misligheter.

3.3 Rapportering av misligheter

Bestemmelsen i revisjonsforskriften § 3 femte ledd om innberetning av misligheter til kontrollutvalget må forstås slik at misligheter skal innberettes uavhengig av om de medfører vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Bestemmelsen er nærmere kommentert i boken «Tilsyn og revisjon i kommunal sektor»[4]. Her gjengis deler av kommentarene:

> *Når en mislighet er konstatert, skal revisor straks sende en foreløpig innberetning til kontrollutvalget. Det er uttrykkelig sagt at dette gjelder uansett om misligheten er konstatert ved revisjon eller på annen måte. Dersom misligheten for eksempel blir konstatert av administrasjonen selv, skal revisor sende en foreløpig innberetning til kontrollutvalget. Det er grunn til å anta at dette er lite kjent i administrasjonen, og det anbefales at kontrollutvalget tar forholdet opp med administrasjonen slik at det kan bli innarbeidet retningslinjer i kommunens/fylkeskommunens interne retningslinjer/instrukser.*
>
> *Revisor skal, i den grad det er nødvendig og mulig, foreta egne undersøkelser for å få avklart forholdet. I det ligger ikke at revisor skal foreta etterforskning overfor aktører utenfor kommunen, men så langt det synes nødvendig kan revisor gjøre undersøkelser i kommunens regnskaper for å kartlegge omfanget av forholdet.*
>
> *Når forholdet er nærmere avklart, skal det sendes endelig innberetning til kontrollutvalget. I KRD – rundskriv H-02/06, sak 05/3440, uttaler departementet at «der avdekking og oppfølging av for eksempel straffbare handlinger sprenger rammen for det som er en naturlig del av revisjonen, vil etter departementets oppfatning også kontrollutvalget ved sekretariatet kunne ha et ansvar for å følge opp saken.»*

Innberetningen skal sendes kontrollutvalget, mens kopi skal sendes administrasjonssjefen. I boken legges til grunn at kopi bør sendes både ved foreløpig og endelig innberetning, selv om det ikke eksplisitt fremgår av forskriften, da det synes unaturlig at kommunens øverste administrative ledelse ikke blir orientert om pågående mislighetssaker.

I henhold til revisjonsforskriften § 4 annet ledd nr. 3 skal revisor sende nummerert brev til kontrollutvalget om misligheter. Misligheter skal rapporteres uavhengig av vesentlighet, slik det også følger av revisjonsstandardene (ISA 240 punkt 40, jf. A60, og 42). Revisjonskomiteen antar revisjonsforskriften § 4, sammenholdt med § 3 femte ledd, innebærer at innberetning av misligheter til kontrollutvalget skal skje i form av nummererte brev. Rapporteringsplikten etter § 4 kan imidlertid være noe videre.

4. Eksempler på misligheter i kommuner – revisors rolle

Komiteen gir her noen eksempler på faktiske misligheter som er begått i norske kommuner og gir en vurdering av disse opp mot det som er sagt ovenfor.

[4] Bråthen m.fl., «Tilsyn og revisjon i kommunal sektor», 2. utgave 2011

Eksempel 1 – Utenfor økonomisk intern kontroll

En sykepleier ved en kommunal institusjon stjal narkotiske tabletter fra institusjonen og oppbevarte disse hjemme. Sykepleieren hadde dels erstattet de stjålne medikamentene med annet innhold.

Om misligheten	Medisinlagre ved kommunale institusjoner fremkommer ikke av kommunens regnskap. Tyveri av medisiner vil dermed ikke innebære noen direkte feil i regnskapet. Selv om intern kontrollen knyttet til medisinhåndteringen ved institusjoner derfor vil ligge utenfor økonomisk intern kontroll, er risiko for tyveri av små og lett omsettelige eiendeler med betydelig verdi en klassisk underslagsrisiko det må forventes at revisor er oppmerksom på. Pågår tyveriene over tid kan også kommunens utgifter til å erstatte medisinene bli vesentlige.
Hva revisor bør ha gjort	Revisor bør ved vurdering av intern kontroll på enheten kartlegge det overordnete kontrollmiljøet, herunder sikring av lett omsettelige verdier. Revisor bør ha etterspurt og eventuelt påpekt svakheter i rutiner rundt oppbevaring og tilgang/avgang av medisiner overfor ledelsen. Vesentlige eller gjennomgående svakheter bør være rapportert til kontrollutvalget.
Revisors håndtering når misligheten er avdekket	Denne misligheten vil ligge innenfor rammen av hva som skal innberettes til kontrollutvalget. Så snart misligheten er avdekket skal revisor sende en foreløpig innberetning til kontrollutvalget. Da de faktiske forholdene er nærmere avklart, sendes endelig innberetning. Revisor kan basere den endelige innberetningen på egne undersøkelser, eller bygge på administrasjonens undersøkelser. I den grad det ikke er gjort tidligere, bør revisor også ta en gjennomgang av intern kontrollen på området.

Eksempel 2 – Innenfor økonomisk intern kontroll

Av eksempler på misligheter knyttet til forhold som ligger innenfor kommunens økonomiske intern kontroll nevnes først en sak hvor en ansatt i kommunen betalte regninger for seg og andre ved å belaste kommunens kontoer, overførte penger fra kommunens kontoer til sine egne kontoer og tok ut penger fra kommunes kontoer/kontantbeholdning for å disponere privat. Et annet eksempel er en rektor som underslo penger fra kommunens kontantkasse.

Om misligheten	Begge sakene er knyttet til håndtering av likvider. Dette er område hvor det ofte foreligger risiko for misligheter. Likvidområdet vil ligge klart innenfor økonomisk intern kontroll.
Hva revisor bør ha gjort	Det må forventes at revisor kartlegger rutiner og påpeker svakheter knyttet til kontantoppbevaring, utbetalinger fra kasse og utbetaling fra bank, herunder arbeidsdeling og tilgangskontroller på området. Svakheter tas opp med ledelsen. Vesentlige eller gjennomgående svakheter som kan innebære

	risiko for vesentlig feil i regnskapet rapporteres til kontrollutvalget. Avdekkete svakheter har konsekvenser for revisjonen ved at det ikke kan bygges på intern kontroll på det aktuelle området. Revisor må derfor gjennomføre mer substanshandlinger på likvidområdet. Likvidområdet består ofte av mange og små transaksjoner. Revisor vil derfor ofte vurdere risikoene på dette området som en risiko der substanshandlinger alene ikke gir tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. I tilfelle svakhetene i intern kontrollen på likvidområdet er betydelige, kan det være at revisor ikke kan innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. I tilfelle vil svakhetene også ha betydning for revisjonsberetningen.
Revisors håndtering når misligheten er avdekket	Mislighetene skal innberettes til kontrollutvalget. Så snart misligheten er avdekket skal revisor sende en foreløpig innberetning til kontrollutvalget. Da de faktiske forholdene er nærmere avklart, sendes endelig innberetning. Revisor kan basere den endelige innberetningen på egne undersøkelser, eller bygge på administrasjonens undersøkelser. Revisor bør vurdere om det er behov for å gjennomgå intern kontrollen på området på nytt. Avdekkete misligheter kan indikere behov for å gjøre endringer i planlagte revisjonshandlinger. Revisor må vurdere dette. I tillegg må eventuelle konsekvenser for revisjonsberetningen vurderes.

Eksempel 3 – Utenfor kommunens virksomhet, men begått av kommunalt ansatte

Det finnes også eksempler på misligheter begått av kommunalt ansatte, men som gjelder områder utenfor kommunens virksomhet. Et eksempel gjaldt en vernepleier som stjal penger fra en pasient vedkommende var primærkontakt for. Et annet eksempel er en skoleinspektør som stjal elevenes melkepenger og også stjal fra lærernes konto for sosiale formål.

Om misligheten	Dette er områder som i utgangspunktet ligger utenfor kommunens virksomhet, men som likevel ligger så tett opp til hva de involverte jobber med at det kan stilles spørsmål om kommunen har god nok kontroll og om holdninger blant kommunens ansatte generelt.
Hva revisor bør ha gjort	Det kan forventes at revisor på overordnet nivå har skaffet seg et inntrykk av hvordan holdningene til kommunens ansatte med hensyn til etisk atferd er. Det kan imidlertid ikke forventes at revisor har vurdert risikoen for at misligheter overfor eksterne særskilt. Forvaltningen av slike og lignende midler vil ofte ligge i «gråsonen» av hva som er kommunens oppgaver. Flere

	revisjonsenheter har gjennomført forvaltningsrevisjoner/undersøkelser rettet mot slik «gråsoneøkonomi». I den grad f.eks. en primærkontakt har som oppgave å forvalte pasientens økonomi helt eller delvis, kommer forholdet inn under kommunens virksomhet. Det vil i slike tilfeller være naturlig om revisor etterspør rutiner for hvordan dette skal håndteres, herunder om det føres regnskap for slik forvaltning.
Revisors håndtering når misligheten er avdekket	Det kan diskuteres om misligheter begått av kommunens ansatte overfor eksterne ligger innenfor nedslagsfeltet til innberetningsbestemmelsen. Komiteen er imidlertid kjent med at flere kontrollutvalg får slike innberetninger fra revisor og legger derfor til grunn at også slike misligheter bør innberettes. Avdekking av slike forhold kan innebære at revisor må revurdere sin forståelse av kontrollmiljøet i kommunen.

Eksemplene over viser at det som regel er risikoen det kan forventes at revisor oppdager og peker på, og ikke nødvendigvis selve beløpet som er unndratt. Beløpene i seg selv vil som regel være svært lave i forhold til det som kan forventes at revisor oppdager – men det kan forventes at revisor påpeker risiko.

5. Avslutning

Revisjonskomiteens forståelse av revisors oppgaver og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon i kommunal sektor, oppsummeres her, mot spørsmålene som ble reist innledningsvis.

- Er det forventet av revisor å vurdere risiko for misligheter på andre områder enn innenfor den økonomiske internkontrollen?

  Revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil. Revisors oppgaver og plikter uansett må forstås med dette som utgangspunkt. Det innebærer at det ikke kan forventes at revisor planlegger revisjonsarbeidet for å avdekke risiko for misligheter på områder som ikke har betydning for årsregnskapet, men at revisor likevel må være oppmerksom på at det kan foreligge mislighetsrisikoer også på slike områder. Revisor kan komme over slike forhold ved vurdering av det overordnete kontrollmiljøet.

- Er det krav om økt aktsomhet for revisor knyttet til misligheter ved revisjon av kommuner?

  Etter komiteens oppfatning kan det ikke legges til grunn at revisor skal anvende en lavere vesentlighetsgrense med betydning for konklusjonen om regnskapet i revisjonsberetningen. Revisor skal imidlertid rapportere alle avdekkete misligheter, uavhengig av om de medfører vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Dette følger

imidlertid også av ISA 240. En økt aktsomhet for revisor ved revisjon av kommuner vil derfor være knyttet til at revisor også til en viss grad må forventes å vurdere risiko for misligheter på andre områder.

- Gir revisors meldeplikt til kontrollutvalget etter revisjonsforskriften §§ 3 og 4 føringer for regnskapsrevisjonen?

  Bestemmelsene om innberetning og nummererte brev om misligheter antas ikke å gi direkte føringer for utførelsen av revisjonen. Revisor må imidlertid være klar over bestemmelsene og være forberedt på å gjennomføre de undersøkelser som er nødvendig for å kunne innberette misligheter til kontrollutvalget, uavhengig av om de er avdekket av revisor selv eller på annen måte.

Avslutningsvis kan det oppsummeres med at regnskapsrevisorer i kommunal sektor må planlegge revisjonen med sikte på å forebygge og avdekke eventuelle misligheter som forårsaker vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Revisjonen av den økonomiske internkontrollen må planlegges med tanke på å avdekke risiko for misligheter, også utover det som innebærer vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Alle misligheter, både de som revisor selv avdekker og de som konstateres av enhver annen, skal innberettes for kontrollutvalget, uavhengig av om de medfører vesentlig feilinformasjon i regnskapet.

Med hilsen
NKRFs revisjonskomité

Unn Helen Aarvold
leder

Vedlegg 1 – Eksempler på ytterligere mislighetsrisikofaktorer i offentlig sektor[5]

Mislighetsrisikofaktorene som omtales i dette vedlegget er eksempler på faktorer som revisorer i offentlig sektor kan støte på. Selv om risikofaktorene dekker et bredt spekter av situasjoner, er de kun eksempler, og revisorer i offentlig sektor kan følgelig identifisere ytterligere eller andre risikofaktorer. Det er ikke alle eksemplene som er relevante under alle omstendigheter, og enkelte av dem kan ha mer eller mindre betydning i enheter i offentlig sektor av ulik størrelse, med ulike karakteristiske trekk eller under ulike omstendigheter. Den rekkefølgen eksemplene på risikofaktorer presenteres i, er heller ikke ment å gjenspeile deres forholdsmessige viktighet eller hyppighet.

Risikofaktorer knyttet til feilinformasjon som skyldes uredelig regnskapsrapportering

Risikofaktorer knyttet til feilinformasjon som skyldes uredelig regnskapsrapportering er klassifisert etter de tre forholdene som vanligvis er til stede når det foreligger misligheter: insentiver/press, muligheter og holdninger/rettferdiggjørelser. Følgende er eksempler på risikofaktorer knyttet til feilinformasjon som skyldes uredelig regnskapsrapportering.

Insentiver/press

Økonomisk ustabilitet eller trusler som skyldes politiske, økonomiske, budsjettmessige vilkår eller enhetens driftsvilkår, som for eksempel (eller som kjennetegnes ved) følgende:

- Svak budsjettkontroll
- Privatiseringer
- Nye programmer
- Betydelige endringer i eksisterende programmer
- Nye finansieringskilder
- Nye lover og forskrifter eller retningslinjer og instrukser
- Politiske beslutninger, for eksempel flytting av virksomhet
- Programmer som ikke er tildelt tilstrekkelige ressurser og midler
- Anskaffelse av varer og tjenester i visse bransjer, for eksempel forsvaret
- Outsourcing av offentlige aktiviteter
- Virksomhet underlagt spesielle granskninger
- Endringer i politisk ledelse
- Offentlige og private samarbeid

Ledelsen er under sterkt press for å oppfylle kravene eller forventningene fra tredjeparter eller dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll på grunn av følgende:

- Økte forventninger fra allmennheten
- Høyere forventninger enn normalt til å holde seg innenfor budsjett
- Reduksjoner i budsjetter uten tilsvarende reduksjoner i forventninger til tjenesteytelse

Muligheter

Karakteristiske trekk ved offentlig sektor gir muligheter for å foreta uredelig regnskapsrapportering blant annet som følge av:

- Lukket miljø med sterke politiske nettverk og bånd
- Hierarkiske og byråkratiske organisasjonsstrukturer og resulterende lojalitets- og lydighetskultur skapt av sterke og klart definerte kommandoveier

[5] Vedlegg 1, 2 og 3 er en direkte gjengivelse av tilsvarende vedlegg i ISSAI 1240

- Innfløkt system for overføring av midler mellom etater, som gjør det vanskelig å følge "pengesporet" og bidrar til å skjule den faktiske disponeringen av midlene.
- Tjenestemenn i høye stillinger som kan utnytte muligheten til å misbruke sin makt
- Mulighet for lederstilling i privat sektor etter endt tjenesteperiode, for eksempel som følge av tildeling av anbud.
- Toleranse av feil i finansiell informasjon

Overvåkingen av ledelsen er ikke effektiv som følge av:

- Sterke politiske motiver, bånd eller lojalitetsforhold
- Ustabilt politisk miljø

Organisasjonsstrukturen er kompleks eller ustabil, noe som kjennetegnes ved:

- Fordeling av offentlige aktiviteter på et stort antall steder, for eksempel kommuner i fjerntliggende områder

Komponenter i intern kontroll er mangelfulle som følge av

- Vanskelig rekrutteringssituasjon og/eller mangel på tilstrekkelig kvalifiserte medarbeidere
- Mangel på avanserte IT-programmer og -plattformer som er tilpasset offentlig sektors spesifikke behov
- Fragmentert og ikke-integrert IT-infrastruktur

Holdninger/rettferdiggjørelser

- Et generelt lavere lønnsnivå i offentlig sektor sammenlignet med privat sektor kan gi ansatte en grunn til å rettferdiggjøre uredelig regnskapsrapportering, spesielt dersom insentiver som bonusutbetalinger er involvert
- Ignorering av konsekvenser av offentlige overtredelser, som i privat sektor kan gi konsekvenser som for eksempel bøter, avskjedigelse eller fengsel

Risikofaktorer knyttet til feilinformasjon som skyldes underslag av eiendeler

Noen av risikofaktorene knyttet til feilinformasjon som skyldes uredelig regnskapsrapportering kan også være til stede når det foreligger feilinformasjon som skyldes underslag av eiendeler. Ineffektiv overvåking av ledelsen og svakheter i intern kontroll kan for eksempel være til stede når det foreligger feilinformasjon som skyldes enten uredelig regnskapsrapportering eller underslag av eiendeler. Følgende er eksempler på risikofaktorer knyttet til feilinformasjon som skyldes underslag av eiendeler.

Insentiver/press

Et dårlig forhold mellom enheten og ansatte med tilgang til kontanter eller andre eiendeler som er eksponert for tyveri, kan motivere disse ansatte til å underslå disse eiendelene. Et dårlig forhold kan for eksempel oppstå som følge av:

- Rigide godtgjørelsesordninger i offentlig sektor som ikke stemmer overens med forventninger
- Belønning av ansiennitet i stedet for resultat

Unike aspekter ved prosessen for anskaffelser/anbud i offentlig sektor, deriblant:

- Politisk sensitive kontrakter
- Konkurranse skapt av kontrakter med høyt volum/høy verdi kan skape risikoer for bestikkelser og kickbacks
- Kontrakter med nærstående parter
- Risikofylte aspekter ved visse offentlige aktiviteter, for eksempel våpen, naturressurser osv.

Misbruk av makt og myndighet

- Bestikkelser ved beslutningstaking på sensitive områder, for eksempel beslutninger om tilskudd eller søknader om arbeids- eller oppholdstillatelser eller statsborgerskap

Muligheter

Visse karakteristiske trekk eller omstendigheter kan øke eksponeringen for underslag av eiendeler. Mulighetene til å underslå eiendeler øker for eksempel når følgende foreligger:

- Misforhold mellom faktisk verdi og registrert verdi av arvede eiendeler
- Svakheter ved regnskapsførsel etter kontantprinsippet, for eksempel:
  - Manglende registrering av visse eiendeler
  - Feilaktige eieropplysninger for faste eiendeler, for eksempel grunn og bygninger
  - Mulighet for å manipulere perioden for registrering av transaksjoner
  - Ukontrollert eller ustrukturert overgang fra regnskapsførsel etter kontantprinsippet til regnskapsførsel etter periodiseringsprinsippet

Holdninger/rettferdiggjørelser

- Offentlige tjenestemenn skiller ikke mellom personlige og offentlige transaksjoner, for eksempel misbruk av offentlige kredittkort
- Visse tjenestemenns oppfatning av at de i kraft av sin stilling har krav på samme livsstil som toppledere i privat sektor når de avtalte vilkårene for godtgjørelse ikke er tilstrekkelige for en slik livsstil
- Toleranse av uakseptabel atferd i situasjoner hvor det kan være vanskelig å avskjedige eller erstatte ansatte

Vedlegg 2 – Ytterligere eksempler på mulige revisjonshandlinger for å håndtere de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter i offentlig sektor

Særskilte handlinger – Feilinformasjon som følge av uredelig regnskapsrapportering

Eksempler på handlinger som kan anvendes i offentlig sektor i tillegg til eksemplene som gis i ISA-en, omfatter blant annet:

Revisjonsplanlegging

Som følge av de generiske egenskapene til risikoene beskrevet i Vedlegg 1 til dette PN-et, kan håndteringen av disse risikoene innebære en mer intens planleggingsprosess. Selv om handlingene kan være de samme som i privat sektor, kan den mulig høyere risikovurderingen kreve mer detaljert testing.

Følgende bør tas i betraktning i forbindelse med den mer intensiverte planleggingsprosessen:

Interessekonflikter

- Opprettelse, oppdatering og søk i en database med ytterligere informasjon knyttet til for eksempel:
  - Rapporterte misligheter
  - Medierapporter
  - Disiplinærtiltak iverksatt mot personale
  - Klager
  - Tilbakemeldinger fra allmennheten og interessenter
- Lenker med informasjon gitt av reguleringsmyndigheter, påtalemyndigheter, Økokrim eller andre granskningsetater som anses som relevante av revisorer i offentlig sektor
- Informasjon fra medlemmer av klageutvalg, varslere osv.
- Utfall av rettslige undersøkelser eller forvaltningsrevisjoner (særlig knyttet til anskaffelser og investering i infrastruktur)

Anskaffelsesprosess

Offentlige anskaffelser er vanligvis underlagt en rekke lover og forskrifter. Slike lover og forskrifter inneholder ofte detaljerte anskaffelsesprosedyrer som er utformet for å sikre at alle interesserte parter i enhver henseende mottar identiske innbydelser og har like muligheter til å delta i en anbudskonkurranse. Disse prosedyrene er også ofte utformet for å sikre at utvelgelsesprosedyrer oppfyller kravene om en transparent og rettferdig behandling av alle anbydere. Selv om handlingene kan være de samme som i privat sektor, kan den høyere risikovurderingen kreve mer detaljert testing.

Følgende bør tas i betraktning i forbindelse med den mer intensiverte planleggingsprosessen:

Anskaffelsessystem

- Forespørre ledelsen hvorvidt det er utviklet og implementert et anskaffelsessystem som håndterer både innkjøp av varer og tjenester og avhending og utleie av offentlige eiendeler.
- Inspisere anskaffelsessystemets dokumentasjon med hensyn til eventuelle krav som kan tyde på at systemet ikke er rettferdig, rimelig, transparent, konkurransedyktig og kostnadseffektivt.
- Sammenligne anskaffelsessystemets dokumentasjon med gjeldende lovgivning og krav.

- Inspisere anskaffelsessystemets dokumentasjon for å fastsette hvorvidt den omtaler standarder eller normkrav for et slikt system.

Interessekonflikt

- Gjennom diskusjoner med ledelsen og inspeksjon av anskaffelsessystemets dokumentasjon og referater fra anbudskomiteens møter, inspisere hvorvidt ansvarlige tjenestemenn og andre deltakere:
  - erkjente og opplyste om eventuelle interessekonflikter som kan oppstå;
  - behandlet alle leverandører og mulige leverandører likt;
  - ikke brukte sin stilling til å oppnå private fordeler eller til urettmessig å begunstige en annen person;
  - ikke satte anskaffelsessystemets troverdighet eller integritet på spill ved å akseptere gaver eller gjestfrihet eller enhver annen handling;
  - var svært samvittighetsfulle i sin bruk av offentlig eiendom; og
  - bisto regnskapsmedarbeidere/myndigheter i kampen mot korrupsjon og misligheter i anskaffelsessystemet.
- Forespørre og inspisere hvorvidt institusjonen implementerte kontroller for å rapportere interessekonflikter og hvorvidt disse kontrollene er blitt kommunisert til personalet.
- Inspisere eventuell underbyggende dokumentasjon for å forsikre seg om at systemet for etterlevelse av etiske standarder var på plass i perioden som gjennomgås.

Utilbørlig opptreden/manglende etterlevelse

- Forespørre ledelsen hvorvidt det ble fremsatt påstander om utilbørlig opptreden eller manglende etterlevelse av anskaffelsessystemet i perioden som gjennomgås.
- For ethvert tilfelle av brudd på eller manglende etterlevelse av anskaffelsessystemet som er identifisert under en hvilken som helst annen del av revisjonsprosessen, kontrollere at dette er blitt rapportert og håndtert på en tilfredsstillende måte. Det må også bekreftes at de relevante myndighetene er blitt varslet.
- Forespørre ledelsen hvorvidt det i perioden som gjennomgås forekom tilfeller hvor anbyderne opptrådte uredelig for å vinne en kontrakt. Dersom slike tilfeller forekom, forespørre ledelsen hvorvidt tilbud fra slike anbydere ble avvist.
- Dersom den reviderte enheten bruker en mekanisme for varsling, inspisere hvordan sakene er blitt rapportert og håndtert i organisasjonen. Diskutere og inspisere resultatene av eventuelle varslinger med internrevisjonen og inspisere utbedrende tiltak som er iverksatt i saker som omhandler manglende etterlevelse.
- Forespørre ledelsen hvorvidt klager vedrørende anskaffelsesprosesser/informasjon ble mottatt fra de relevante interessentene i perioden som gjennomgås. Dersom slike klager ble mottatt, inspisere hvilke tiltak som ble iverksatt.

Substanstesting

- Inspisere regnskapsmateriale og dokumentasjon med hensyn til:
  - Uvanlige leverandørnavn og adresser
  - Kopier av dokumenter (fakturaer, innkjøpsordre osv.) som er mottatt i stedet for originaler
  - Bestillinger av materiale som allerede finnes i tilstrekkelige mengder
  - Bestillinger av materiale som er planlagt avhendet på grunn av elde
  - Bestillinger av materiale som ikke stemmer overens med mandatet og enhetens virksomhet
  - Innkjøp som ligger rett under grensen for godkjenning på overordnet nivå (både hva

angår kvantitet og beløp)
- Innkjøp som er splittet opp ved bruk av innkjøpsordre osv. for å omgå eksisterende policyer
- Utbetalinger til leverandører utenfor det normale anskaffelsessystemet
- Underskrifter av ledelsen/overordnede på dokumenter som vanligvis underskrives av underordnede (og således overstyrer normale kontrollrutiner)
- Leverandører som får en betydelig andel av forretningene fra enheten i offentlig sektor
- Priser over markedspriser eller forventede markedspriser, særlig ved innkjøp av store kvantiteter
- Kontraktstildelingsmønstre som kan tyde på rotasjon av anbud
- Lav kvalitet kombinert med høye priser/høy grad av produktsvikt
- Anskaffelser fra én enkelt kilde av ethvert betydelig antall
- Overdreven bruk av eksepsjonelle/forkortede/nødprosesser for anskaffelser

Budsjettjusteringer

- Sikre at budsjettprosessen etterlever lovmessige krav
- Sikre riktig budsjettgodkjenning
- Gjennomgå prosessen for månedlig rapportering – budsjett og regnskap
  - Undersøke avvik (over- og underforbruk), årsaker til slike avvik, så vel som iverksatte tiltak
  - Bekrefte godkjenning av avvik der hvor det anses nødvendig
- Gjennomgå eventuelle betydelige budsjettjusteringer, overdreven flytting av midler mellom programmer utført ved, nær eller etter regnskapsårets slutt, og årsakene til dem
- Gjennomgå rapporter om måloppnåelse med hensyn til betydelig manglende måloppnåelse i forhold til strategiplan/betydelig over- og underforbruk ved regnskapsperiodens slutt.
- Gjennomgå alle budsjettjusteringer utført ved, nær eller etter regnskapsårets slutt med hensyn til riktig og rettidig godkjenning av lovgiver, dersom det er påkrevd

Personalkostnader

- Gjennomgå reise- og utleggsregninger med hensyn til indikasjoner på:
  - Personlige utgifter som er tatt med
  - Krav om overnatting, måltider eller opphold som ikke er i samsvar med forskrifter
  - Autorisasjon av andre enn den vanlige overordnede
  - Uvanlige eller urimelige datoer, tidspunkter eller andre detaljer knyttet til utgifter som kreves refundert
- Gjennomgå timelister med hensyn til indikasjoner på:
  - Autorisasjon av andre enn den vanlige overordnede
  - Manglende, uvanlige eller modifiserte timelister, særlig dersom det gjentas for de samme ansatte
  - Overdrevne eller uvanlige overtidsbeløp
  - Bruk av uvanlige eller uegnede tidskoder eller klassifiseringskoder for ansatte
- Utføre substanstesting av lønnskontoer med hensyn til indikasjoner på:
  - Overdrevne eller uautoriserte overtidsbeløp
  - Uvanlige variasjoner mellom budsjett- og regnskapstall, eller sesongmessige svingninger
  - Utbetalinger foretatt til uvanlige bankkontonumre på uvanlige steder (for eksempel kan mer enn én utbetaling i en periode til samme bankkonto tyde på fiktive ansatte)
  - Sammenligning av rapporterte inntekter ved årsslutt per ansatt/gruppe av ansatte med standardnivået for godtgjørelser for den relevante ansattkategorien
- Gjennomgå ansettelsesprosedyrer og -kontroller, og kontrollere at:

- Annonserte ledige stillinger har fått den nødvendige godkjenning
- Stillinger er blitt annonsert i samsvar med forskrifter (transparens, åpen og rettferdig konkurranse osv.)
- Tilfredsstillende rutiner er blitt fulgt i ansettelsesprosessen (intervju, referanser, mulig bakgrunnssjekk, riktig lønnsnivå osv.)
- Dersom det er indikasjoner på nære personlige relasjoner, fordommer osv., at disse er blitt håndtert på en tilfredsstillende måte
- Eventuelle klager mottatt i forbindelse med ansettelsesprosessen er blitt håndtert på en tilfredsstillende måte

Vedlegg 3 – Ytterligere eksempler på omstendigheter i offentlig sektor som kan tyde på misligheter

Følgende er eksempler på omstendigheter som kan tyde på at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter.

Uoverensstemmelser i regnskapsmaterialet, herunder:

- Betydelig overføring av transaksjoner mellom fond og/eller programmer

Unormale budsjettprosesser

- Betydelige budsjettjusteringer
- Forespørsler om ekstra midler
- Manglende godkjenning av budsjettjusteringer
- Stort over- eller underforbruk
- Resultatinformasjon tyder på betydelig manglende måloppnåelse

Anskaffelsesprosesser

- Rettslige handlinger
- Mangel på anskaffelseslovgivning
- Nylige endringer i anskaffelseslovgivning
- Kompleks eller uklar lovgivning
- Betydelige pengebeløp er involvert (for eksempel innenfor forsvaret)
- Inspeksjon utført av reguleringsmyndigheter
- Klager mottatt fra mulige leverandører om urettferdig praksis knyttet til tildeling av anbud
- Tidligere offentlige tjenestemenn sitter som ledere i selskaper som har fått tildelt anbud

Tilskudd og giverfinansiering

- Manglende etterlevelse av tilskuddskrav
- Uklare tilskuddskrav
- Tilskudd ikke nådd den opprinnelig tiltenkte mottakeren
- Klager fra tiltenkte mottakere eller interessegrupper

Eiendeler

- Uautorisert bruk av eiendeler
- Utstyr som er gjenstand for personlig bruk eller for bruk utenfor program, for eksempel mobiltelefoner, digitalkameraer, datamaskiner, kjøretøy, verktøy osv.
- Fysiske eiendeler som er eksponert for personlig bruk eller omdisponering, for eksempel ubrukte eller avsidesliggende bygninger, ubebygd grunn, gammelt utstyr, eiendeler som ikke lenger er i bruk osv.
- Tap av materiale som er blitt brukt i konfidensielle offentlige prosesser, for eksempel identifikasjonspapirer og pass

Vedlegg 4 – Forespørsler til ledelsen og andre om misligheter

Eksempler på spørsmål det kan være aktuelt å stille ledelsen og andre når revisor skal rette forespørsler om misligheter.

Forespørsel til administrasjonssjef evt. økonomi-/regnskapssjef, jf. ISA 240 pkt. 17-19 (ledelsen)	**Dokumenterte svar** *(ev. link til møtereferat)*
Hva er din vurdering av risikoen for at kommunens regnskap kan inneholde vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter?	
Hvilken prosess har du lagt opp til for å identifisere og håndtere risikoene for misligheter i kommunen, herunder eventuelle betydelige risikoer for misligheter som du (eller andre ledere) har identifisert eller kontosaldoer, transaksjonsklasser eller tilleggsopplysninger der det er sannsynlig at en risiko for misligheter foreligger?	
Hvilken eventuell kommunikasjon har du med kommunestyret vedrørende dine prosesser for å identifisere og håndtere risikoer for misligheter i kommunen?	
Hvilken eventuell kommunikasjon har du med ansatte vedrørende dine synspunkter med hensyn til forvaltningspraksis og etisk atferd?	
Forespørsel til dem med overordnet ansvar for styring og kontroll (f.eks. ordfører), jf. ISA 240 henholdsvis pkt. 17-19.	
Har du kjennskap til eventuelle faktiske, mistenkte eller påståtte misligheter som påvirker kommunen?	
Hvordan fører du tilsyn med administrasjonssjefens prosesser for å identifisere og håndtere risikoene for misligheter i foretaket og den interne kontrollen som administrasjonssjefen har opprettet for å redusere disse risikoene?[6]	
Etter behov – forespørsel til administrasjonssjefen, økonomi-/regnskapssjefen og evt. andre nøkkelpersoner, jf. ISA 240 pkt. 18:	
Har du kjennskap til eventuelle faktiske, mistenkte eller påståtte misligheter som påvirker foretaket?	

[6] Dette punktet er det kun nødvendig å rette forespørsler om dersom det ikke finnes andre måter for å få forståelse av dette, jf. ISA 240 pkt. 20.

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/00973-3
Saksbehandler Beate Marie Dahl Eide

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Eventuelt i møte 03.04.2017 - Sauherad kontrollutvalg

Temark

Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Arkivsak-dok. 17/05186-3
Saksbehandler Beate Marie Dahl Eide

Saksgang	Møtedato
Sauherad kontrollutvalg	03.04.2017

Sauherad kommunes årsregnskap og årsberetning 2016 - kontrollutvalgets uttalelse

Forslag fra sekretariatet:

Kontrollutvalgets uttalelse til Sauherad kommunes årsregnskap 2016:
Kontrollutvalget har behandlet Sauherad kommunes årsregnskap for 2016. Sammen med årsregnskapet forelå årsberetning fra rådmannen. Telemark kommunerevisjon IKS har avlagt revisjonsberetning samt rapport vedrørende årsregnskapet.

Driftsregnskapet viser kr 230 655 783 til fordeling drift og et regnskapsmessig mindreforbruk på kr 9 419 904. Investeringsregnskapet er avsluttet i balanse.

Utvalget baserer sin behandling på revisjonens arbeid, revisors beretning og rapport til kontrollutvalget. Kontrollutvalget mener at presentasjonen av årsregnskapet med tilhørende spesifikasjoner og noter tilfredsstiller brukernes informasjonsbehov og gir et riktig inntrykk av de forhold som årsrapporten til rådmannen omhandler.

Kontrollutvalget anbefaler at Sauherads kommunes årsregnskap og årsmelding for 2016 godkjennes. Revisors rapport til kontrollutvalget vedrørende årsregnskapet for 2016, datert 29.03.2017 er vedlagt.

Uttalelsen sendes til kommunestyret.
Kopi av uttalelsen sendes formannskapet.

Bakgrunn for saken:

I henhold til Forskrift om kontrollutvalg § 7 skal kontrollutvalget gi en uttalelse til kommunens årsregnskap til kommunestyret. Kopi av uttalelsen skal sendes formannskapet.

I følge Forskrift om årsregnskap og årsmelding § 10 skal kommunens årsmelding fremlegges for kontrollutvalget før det gir sin uttalelse.

Saksopplysninger:

Telemark kommunerevisjon IKS, som er kommunens revisor, har avlagt revisors beretning datert 29.03.2017. Beretningen er en normalberetning.

Årsregnskap er avlagt fra rådmannen 14.02.2017. Årsmeldingen ble oversendt revisor 23.03.2017. Fristen for å avlegge regnskap er 15.02 og årsberetning 31.03.

Driftsregnskapet
Driftsregnskapet viser kr 219 767 845 til fordeling drift og et regnskapsmessig mindreforbruk på kr 9 419 904.

Sauherad kommune har et netto driftsresultat på 16 314 140 (4,2%).

Det påpekes fra revisjonen at kommunen heller ikke i 2016 har periodisert variabel lønn. Kontrollutvalget har tidligere blitt orientert om at revisjonen vurderte forbehold i revisjonsberetningen på grunn av dette forholdet. Kommunen vil starte med dette f.o.m. 2017.

Investeringsregnskapet
Investeringsregnskapet er avsluttet i balanse. Det er investert for ca 20 millioner kroner mindre enn revidert budsjett la opp til. Dette er noe høyere enn året før. Det har over flere år blitt budsjettert med flere prosjekter og større beløp enn det som faktisk gjennomføres.

Kommunelovens krav til realistisk budsjettering(§ 46-3) gjelder også investeringsregnskapet. Kommunen har hittil ikke praktisert budsjettendringer på høsten, men administrasjonen har varslet at dette vil endres fra 2017. Kontrollutvalget har tidligere blitt orientert om at revisjonen vurderte forbehold i revisjonsberetningen på grunn av dette forholdet.

Økonomisk situasjon
Sauherad kommune har høyere lånegjeld enn sammenlignbare kommuner, og betaler minste tillate låneavdrag.

Vedlegg:
1. Rapport om revisjon av regnskapet for Sauherad kommune for 2016, med vedlegg; Revisjonsberetning for 2016, datert 29.03.2017.
2. *Årsregnskap og årsmelding 2016 for Sauherad kommune (også gjort tilgjengelig for kontrollutvalgsmedlemmene direkte fra Sauherad kommune via e-post 30.03.2017).*

Sauherad kommune

Årsmelding
2016

NØKKELTALL

		2014	2015	2016
Antall innbyggere		4346	4338	4303
Antall bedrifter		588	599	609
Andel barn 1-5 år med barnehageplass		88	84	84
Antall plasser i barnehagene		150	165	178
Antall elever i skolen		440	414	417
Antall elever i privatskole		71	72	77
Antall tjenestemottakere pleie og omsorgstjenesten		214	207	198
Kommuneorganisasjon:				
antall årsverk		245	250	262
Netto driftsresultat	mill kr	-7,1	10,9	16,3
Frie inntekter:	mill kr	**222,7**	**226,9**	**236,1**
Skatteinntekter		86,3	90,7	96,5
Rammetilskudd		136,4	136,2	139,6

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. RÅDMANNENS KOMMENTARER **4**

2. KOMMUNAL DRIFT **8**
Fagsjefsområdene:
Stab, støtte & utvikling
Oppvekst (inkl. barnehage, TIK og kultur)
Helse, omsorg & velferd
Næring, plan & teknikk

A. Kommuneorganisasjonen **22**
Administrativ organisering 22
Politisk organisering 23
Kommunen som arbeidsgiver 24

B. Økonomisk stilling og resultat **33**

Årets resultat 34
Avvik fra budsjett 36
Rammene utgiftssiden og inntektssiden 38
Frie inntekter 41
Investering og finansiering/ lånegjeld 42
Fond og fondsutvikling 44

C. Kostra-analyse **46**
Kostra-analyse av hovedtallene og de største tjenesteområdene 47
Årsverk og sykefraværsutvikling 48

1. Rådmannens årsberetning

I årsmeldingen ønsker rådmannen å gi et bilde av aktivitetene og utviklingen i Sauherad kommune i 2016.

Det gis også gjennomgang av regnskap og den økonomiske situasjonen for kommunen.

Resultatet av kommunens drift må vurderes i forhold til vedtatte målsettinger, både i kommuneplan og budsjett/økonomiplan.

Kommuneplanens samfunnsdel ble vedtatt i 2014. Kommuneplanens arealdel ble vedtatt i 2003 for perioden fram til 2013, men gjelder inntil ny blir vedtatt. Ny arealdel ble ferdig utarbeidet i 2016, og avventer en siste avklaring fra fylkesmannen før den kan tas opp til sluttbehandling i kommunestyret.

Kommuneplanens visjon og mål

Ny planstrategi ble vedtatt i 2016. Den henviser til Kommuneplanens samfunnsdel, der kommunens visjon er summert i to setninger:

- Vi vil at Sauherad skal være et godt sted som folk i alle aldre finner attraktivt gjennom gode nærmiljø, stimulerende omgivelser og gode utviklingsmuligheter i alle livsfaser.
- Vi vil at muligheter skal kunne realiseres innenfor rammer som tar hensyn til dagens behov og uten å ødelegge for framtidige generasjoner.

Samfunnsdelen har en rekke mål og strategier på overordnet nivå. Sammenlignet med Sauherads utvikling og nåsituasjon ligger den største utfordringen i mål 5.1: «*Vi ønsker befolkningsvekst i kommunen på nivå med gjennomsnittet for landet.*». Samtidig har planen to viktige mål om arbeidsplassvekst formulert slik: Mål *3*.1 Vi vil ha et bredere tilbud om arbeidsplasser slik at utpendling reduseres, og mål 3.2 Vi vil ha vekst i antall arbeidsplasser som stimulerer til økt befolknings-vekst.

Sauherad har hatt et stabilt folketall i mange tiår, mens landets folketallsvekst er mer enn 1 %. Mål i samfunnsdelen nevnt i avsnittet ovenfor innebærer arbeidsplassvekst og befolkningsvekst på et helt annet nivå enn tidligere. Telemarksforsknings analyser og prognoser viser at målet ikke er umulig, men at det kreves en balansert satsing på både bostedsattraktivitet og næringsattraktivitet for å få nødvendig resultat. Samfunnsdelens mål og strategier er i tråd med denne tenkningen. Likevel har ikke kommunen lyktes med å oppnå ønsket resultat. Kommunens valg er enten å satse med de tiltak og den kraft som skal til for å lykkes, eller revidere målet om vekst i befolkning og næring. Kommunestyret konkluderte i sak KS- 066/16 den 16.06.2016 med følgende vurdering av kommuneplanens samfunnsdel: Kommuneplanens samfunnsdel vedtatt av Sauherad kommunestyre i sak 62/14 den 11.12.2014, opprettholdes. Denne planen legges til grunn for kommunens virksomhet og i arbeidet med planstrategi for inneværende kommunestyreperiode.

Måloppnåelse

Rådmannen mener de kommunale tjenestene i Sauherad er gode og at kommunen gir sine innbyggere høy grad av behovsdekning.

2016 gav Sauherad kommune et svært godt økonomisk resultat. Rådmannen innførte et strengere regime for rapportering som har gitt større grad av økonomisk kontroll. Skattevekst utover nasjonale anslag og lavere lønnskostnader er hovedforklaringene til det gode resultatet.

Folketallsutvikling

Folketallsutviklingen svinger, Sauherad reduserer med 35 personer i 2016. Dette utgjør en nedgang på 0,8%. Telemark vokste med 0,47%, og landet med 0,85%. Telemark er blant de fylkene i landet med lavest vekst. Innbyggertallet vil svinge fra år til år, men må sies å være rimelig stabilt i Sauherad.

Årsmelding 2016

Tabellen nedenfor viser utviklingen.

Innbyggere i Sauherad

2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016
4277	4274	4314	4 369	4325	4 346	4 338	4 303

Næringsliv & kultur:

Det er flere store arrangementer i Sauherad i løpet av året, med stor grad av frivillighet. Kartfestivalen, Norsjø kammermusikkfest, Norsk Eplefest og Sauherad-dagene.

Næringsarbeidet og bruk av næringsfondet har i 2016 vært disponert til flere og mindre prosjekter knytta til næringsetablering i Sauherad som igjen er knytta opp til gard & frukt, opplevelser i fruktbygda/ turisme og stedsutvikling.

Tallet på bedrifter er jevnt stigende i perioden 2009-2016. Utvikling i antall bedrifter har vært slik:

2011	2012	2013	2014	2015	2016
565	574	597	588	599	609

Arbeidsledigheten i kommunen er i 2016 på nivå med 2015. Arbeidsledigheten i Sauherad viser følgende utvikling:

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
arb.-ledighet %	1,6	2,1	2,6	3,2	1,9	2,2	2,8	2,3	2,3

Sauherad har lavere registrert ledighet enn både Telemark og landet, disse viser en ledighet på 2,8% på samme tidspunkt.

Kommunale tjenester

Kommunens enheter står for en tjenesteproduksjon på et høyt nivå både i omfang og kvalitet. I omstilling erkjenner Sauherad kommune at det å tilfredsstille lov og avtaleverk er det viktigste, og at tilstrekkelig nivå eller godt nok, og må aksepteres i omstillingsperioden.

Oppvekst (skole og barnehage) og helse, omsorg og velferd står for hovedtyngden (80%) av de kommunale tjenestene. Miljø og utbygging og administrasjonen er viktige for infrastruktur, støtte til enhetene, politisk sekretariat, samfunnstjeneste og strategisk utvikling av kommunen.

Det skal utarbeides fullstendig helse- og omsorgsplan ved bygging av ny kommune. Det er laget delplan for demensomsorgen i Sauherad.

Antall eldre og samhandlingsreformen setter tjenesterammene på store prøver i Sauherad, og kapasiteten bør justeres.

Barnevernet er styrket i perioden 2011-2015. For barnevern, PPT og Landbruk har Sauherad vertskapsansvar for Midt Telemark.

Kommuneøkonomi

Sauherad kommune er ute av Robek, resterende del av underskuddet på 3,6 mill kr er betalt inn slik planen var. Sauherad hadde et akkumulert underskudd på 16,8 mill kr ved inngangen til 2012.

Veien "ut av Robek" har hatt som mål at Sauherad skulle bruke omstillingsperioden til å skaffe seg en bærekraftig økonomi . Budsjett og økonomiplanen har derfor satt som mål at nivået på inndekning av tidligere underskudd, 3-5 mill kr, skal brukes til disposisjonsfond/ buffer. Sauherad leverer absolutt i forkant av denne planen.

Netto driftsresultat i 2016 er på 16,3 mill kr eller 4,2% av driftsinntektene (2015: 10,9 mill. kr eller 3%).

Kommunen har totalt sett et mindreforbruk i 2016, på 9,4 mill kr. Dette mindreforbruket kommer i tillegg til at Sauherad har nedbetalt på tidligere underskudd i tråd med budsjett på 3,6 mill kr. Mindreforbruket på 9,4 mill kr foreslår Rådmannen å avsette til disposisjonsfond. Mindreforbruket 2016, utover tidligere rapportering, skyldes i hovedsak merinntekter på seint bosatte flyktninger, mindreforbruk på tiltak barnevernet, økt skattevekst og lavere lønnsoppgjør enn budsjettert.

Målkort og virksomhetsplan med månedlig rapportering er verktøy som har hatt positiv effekt på 2016. Ramme-styring er et positivt virkemiddel i økonomistyringen, og er et mål i Sauherad sin fremtidige økonomistyring.

Kommunens lånegjeld utenom pensjonsforpliktelsene er på 348 mill kr. Likviditeten har vært tilfredsstillende i 2016, og 20 mill kr av overskuddslikviditeten er plassert.

Kommuneorganisasjonen

Pr. 31.12.16 har Sauherad 262 årsverk i drift. Pr. 31.12.2015 var det 250 årsverk, fordelt på vel 400 personer.

I 2016 har det gjennomsnittlige sykefraværet vært 8,5 %, likt som i 2015. Det er satt inn konkrete tiltak og ressurser til lederstøtte for å jobbe mer målretta innenfor dette området. Tiltakene er videreført i 2017.

Energi og klima

Det blei vedtatt en energi- og klimaplan for Sauherad kommune i 2009. Planen legger føringer for kommunens egen drift, for kommunens arealforvaltning, for landbruksplanen og for samfunnsplanlegging. Kommunens vedtak om å samle skoledrift i ett anlegg innebærer redusert energibruk til oppvarming. Økning i skoleskyss motvirker den gevinsten. Øvrig byggfortetting er også et viktig energisparende tiltak. Oppdatert handlingsplan ble vedtatt av kommunestyret høsten 2016.

Beredskap

Beredskapsarbeidet i kommunen har vært prioritert. Det har vært gjennomført ROS-analyser på overordnet nivå, og planverket er oppdatert. Flomsikringen er bedret. I hovedtrekk er beredskapssituasjonen god. Det er etablert en administrativ beredskapsgruppe som møtes jevnlig. Det er utpekt en egen beredskapskoordinator og kommunens beredskapsplan for kriseledelsen holdes oppdatert. Det er etablert sms-varsling til kriseledelsen via AMK sentral.

Avslutning

Alle ansatte sin innsats hver dag er avgjørende for at Sauherad kan levere gode kommunale tjenester til innbyggerne. Rådmannen vil takke kommunens ansatte for svært god innsats gjennom året, og omstillingskompetansen som er opparbeidet vil nå gå over i et utviklingsarbeid for å bygge ny kommune sammen med Bø.

Inntektsnivået til kommunene var gode både i 2015 og 2016. Kombinert med hyppig og stram styring - gav det gode resultater - og en unik mulighet for å gjenvinne lokal myndighet til å ta ansvar for fremtidig retning og utvikling. Dette vil skje gjennom reformarbeidet, å bygge en ny kommune sammen med Bø, frem mot 2020. Sauherad har nådd målet sitt lokalt, og kan nå gå fra omstilling til utvikling, slik det overordna målet er i 2017.

Rådmannen takker kommunens ledere, politikere, tillitsvalgt- og vernetjeneste for samarbeidet i året som gikk.

Sauherad kommune, februar 2017

Åse Egeland

Rådmann

Mona Slaaen

Ass. Rådmann/ Kommunalsjef stab, støtte & utvikling

2. Kommunal drift

Sauherad kommune har i dag en god basis for videreutvikling av styringssystemer som for eksempel "overordna årshjul". Nødvendigheten av funksjonelle styringssystemer er en prioritert oppgave både for politisk og administrativ ledelse i kommunen.

(les årshjul mot høyere)

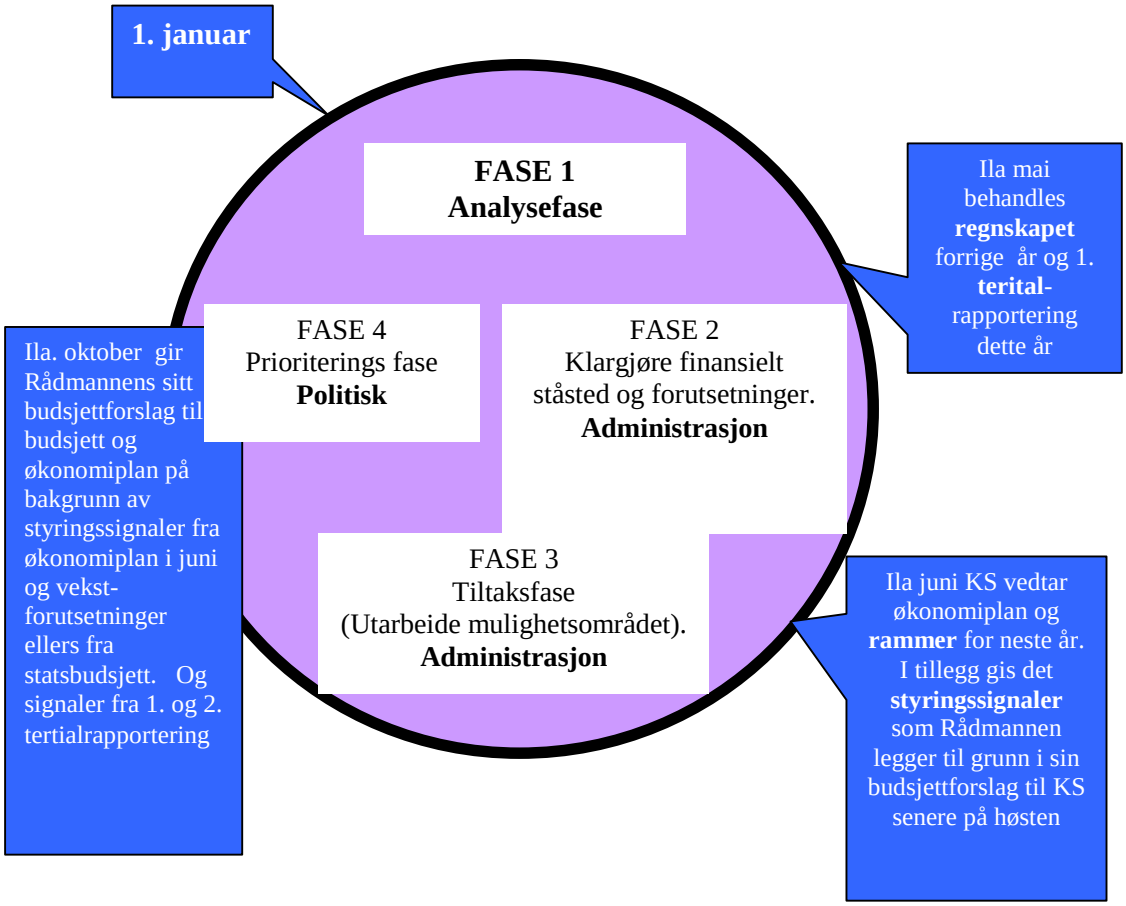

Årsmelding 2016

Fagsjefsområde stab, støtte & utvikling

Tjenesteområdet omfatter følgende aktiviteter:

- Politisk, ordfører, formannskap og kommunestyret (1,1 årsverk)
- Rådmannens lederteam (4,7 årsverk)
- Stab & service (6,5 årsverk)
- Økonomi & personal (7,5 årsverk)
- Annet (Till.valgt/ vernetjeneste (1,3 årsverk)
- Midt Telemark IKT kr 2.629.000
- Midt Telemark rådet kr 226.000
- Midt Telemark næringsutvikling kr 860.000
- Revisjon og kontrollutvalg kr 779.000.
- Kirkelig fellesråd, tilskudd kr 3.486.000)

Tjenesteområdet sin utvikling: årsverk, sykefravær og økonomisk ramme

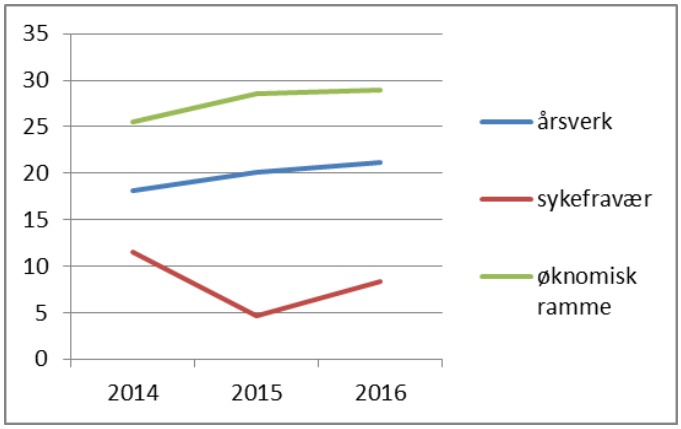

	R 2014	R 2015	R 2016
Antall årsverk (hele stillinger)	18,1	20,1	21,1
Sykefravær %	10,8%	4,6%	8,3%
Netto ramme mill kr	25,5	28,6	28,9
Nøkkeltall for området:			
Antall henvendelser pr mnd. (telefoner, mail og henvendelser ellers)	2850	2890	3100
Antall mill kr skatt og arbeidsgiveravgift og kommunale eiendomsavgifter og andre krav pr år mill kr	358 mill kr skatt og arbg.avg. 64,2 mill kr komm. fakt.	383 mill kr skatt og arbg.avg 78,8 mill kr komm.fakt.	386 mill kr skatt og arbg.avg 83,7 mill kr komm.fakt.
Restanse i % skatt og fakturering utgangen av året	4,9% og 0,6% Hhv 17,7 mill kr 0,4 mill kr	4,6% og 1% Hhv 17,7 mill og 2,3 mill kr	4,6% og 0,65% Hhv 16,4 mill og 2,1 mill kr
Antall utlønning pr måned Kun 40 lønnsslipper i papirversjon	Ca 550	Ca 550	Ca 550

Antall inngående dokumenter pr. måned til sentralt postmottak	1200	1500	Ca. 1450
Antall inngående fakturaer pr. måned	635	680	(des.) 840
Andel e. faktuaraer (mottattt	35%	50%	58%
Serviceavtaler enhetene/ brukerundersøkelser	Ferdig	Serviceavtale Ja	Serviceavtale Ja
Medarbeiderundersøkelser	Ja	Nei	Ja
Antall utgående fakturaer pr. måned			(des.) 384 48% andel e-faktura/ avtalgiro

Tjenesteutvikling og utfordringer:.

- Stab, støtte og utvikling har gjennom gevinstprosesser skaffet kapasitet til nye prioriterte arbeidsoppgaver innenfor sentralt styringssytem/controller-funksjon og kommunikasjon.
- Enheten tar i mot medarbeidere fra ytre enheter, bygge team og gjennomfører arbeidsdeling.
- Enheten er sårbar på nøkkelfunksjoner, men team-organisering og kunnskapsdeling avhjelper dette.
- Videreutviklet og forbedret arbeidsmetodene mellom administrasjon og politikk.
- Rekruttere for fremtiden, slik at vi har rett kompetanse til å jobbe riktig på de store systemene på kommunenivå i fremtiden - digitalisering.
- Videreutviklet ERP og WEB sak (økonomi, lønns og personalsystemet og saksbehandlersystemet) ut i hele organisasjonen, utvikle prosesser som er effektive og veldrifta ut i fra «beste praksis» og i riktig digital retning. Styrringssystem og controllerfunksjon er satt i drift.

Resultatmål og avvik fra resultatmål:

- Fagsjefsområde stab, støtte & utvikling er i mål ift. tildelt ramme 2016, med et mindreforbruk. Fagområdet hadde økt ressursbruk knytta til kommunereform-prosesser, men mindreforbruk på andre poster har dekt dette opp.
- Sykefravær samlet for fagområdet har ikke nådd sitt mål i 2016, men den ene avdelinge har nådd målet. Fagområdet jobber tett med oppfølging av sykemeldte, og har satt seg høye mål.

Fagsjefsområde skole, barnehage, PPT, barnevern, kultur og TIK

Området omfatter følgende rammeområder	Tjenesteområdet sin utvikling: årsverk, sykefravær og økonomisk ramme
• Fellestiltak skoler • Fellestiltak barnehager, tilskudd privat barnehagedriver • Sauherad barne- og ungdomsskole • Midt Telemark PPT • Midt Telemark barnevern • Kulturenheten • Tjeneste for integrering og kompetanse (TIK)	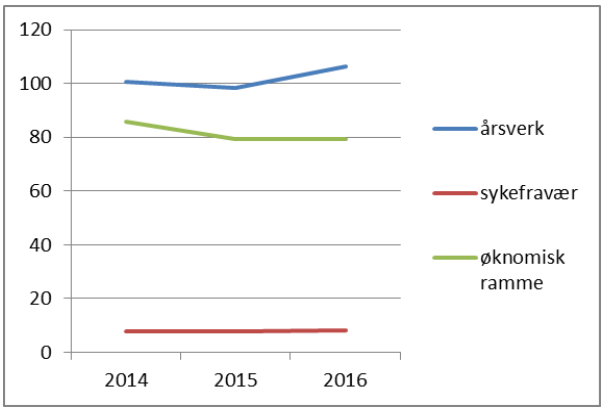

	2014	2015	2016
Antall årsverk	100,5	98,5	106,5
Sykefravær	7,7	7,9	8,3
Samlet ramme for området oppvekst, kultur og integrering	85,9	79,4	79,5

Barnehage	**2014**	**2015**	**2016**
Antall plasser	149,6	165	178
Antall barn 1 – 5 år med barnehageplass (%) Sauherad	88 %	84,0 %	83,9%

Grunnskole	2014	2015	2016
Antall årsverk	56	53,3	50,4
Sykefravær	6%	7,4%	5,9%
Elever egen grunnskole	440	414	417
Elever privatskole	71	72	77
*Gjennomsnittlige grunnskolepoeng Sauherad	38,9	39,2	41,2
Gjennomsnittlige grunnskolepoeng Telemark	39,2	39,7	40,3
Elever i grunnskolen som får spesialundervisning	10,6 %	11,1 %	12,0%
Netto driftsugifter til grunnskolesektor pr. innbygger 6-15 år	103 357	104 037	107 421
Antall brukere SFO	79	62	75
Antall brukere full tid SFO	23	13	19

*Grunnskolepoeng beregnes som summen av elevens avsluttende karakter, delt på antall karakterer og ganget med 10.

MT Barnevern	2014	2015	2016
Antall årsverk	14,4	15,4	15,5
Sykefravær	16,2	15,5	14,3
Nye meldinger hele Midt Telemark	171	205	239
Nye meldinger Sauherad	30	49	59
Antall barn med tiltak Midt Telemark	123	137	162
Antall barn med tiltak Sauherad	23	25	36
Antall barn i fosterhjem	59	57	62

MT PPT	2014	2015	2016
Antall årsverk	10	9,6	10,6
Sykefravær	4,5 %	7 %	14,3%
Antall saker totalt	554	585	536
Nye tilmeldinger	135	150	173
Saksbehandlingstid sakkyndig vurdering	2,7 mnd	3,5 mnd	3,5 mnd

TIK	2014	2015	2016
Antall årsverk	12,1	12,3	20,4*
Sykefravær	6,9 %	4,1 %	12%

Faktisk bosetting	21	39	32 (5)**
Antall elever grunnskole/voksenopplæring	37	45	51
Grunnskole		7	20
Antall avsluttet eller avbrutt program	10	2	11
Andel direkte over i arbeid/utdanning	50%	31%	54,3%

*Økning i antall årsverk pga nytt tiltak: bosetting av enslige mindreårige

**Parentesen = bosetting av enslige mindreårige

Kultur	2014	2015	2016
Antall årsverk	5,5	5,1	4,58
Sykefravær	1,8%	2,9%	0,6%
Antall elever kulturskole	129	118	123
Venteliste kulturskole	5	2	9
Bibliotekets totale utlån	9316	10449	11 427

Tjenesteutvikling og utfordringer:

- Barnehagene er fullt ut drevet av private aktører. Alle godkjenninger er på plass.
- Sauherad barne- og ungdomsskole. Videre planlegging og prosjektering av ny skole avhenger av at Sauherad kommune kommer ut av ROBEK. Skolen er med i Vurdering for læring som er et utviklingsprogram for hele skolen. Vurdering for læring bygger på de fire prinsippene om at elevenes læring styrkes når: 1) de forstår hva de skal lære og hva som er forventet av dem 2) de får tilbakemelding som forteller dem om kvaliteten på arbeidet/prestasjonen 3) de får råd om hvordan de kan forbedre seg 4) de er involvert i eget læringsarbeid ved blant annet å vurdere eget arbeid og utvikling. Det er behov for økt samarbeid med PPT for å fange opp lærevansker tidligst mulig og bidra til økt læringsutbytte og redusert antall elever med behov for spesialundervisning.
- MT Barnevern hadde i 2016 stor pågang av nye meldinger med påfølgende nye tiltak. Det har vært hyppige møter i fagråd for å følge opp rapporten fra Skagerak Consulting. Det er behov for å dreie ressursbruken og styrke tverrfaglig samarbeid med forebyggende tiltak og tidlig innsats for å bidra til at flere barnefamilier kan lykkes. Tjenesten har fått økt behov for arealer. Tjenesten har derfor hatt tilbud om å benytte ledige arealer i andre etasje av «det gamle PPT-bygget».
- Kultur har fokus på å videreutvikle kulturskolen i samarbeid med skolen og med fokus på å kunne levere tilbud som etterspørres. Det er oppgang i det totale utlånet innenfor bibliotek. Kultur bruker og ressurser på å understøtte kulturarrangementer i Sauherad. Prosjektet «Sauherad Syngende kommune» har hatt stor suksess i 2016.

- Avtalen om at PPT leverer tjenester til Telemark Fylkeskommune er videreført. Det jobbes videre for å bedre tverretatlig systemretta innsats på et tidligere tidspunkt. Det er behov for tett samarbeid med skolen for å kunne lykkes bedre med førveiledning tidligst mulig for å øke læringsutbyttet til elever som har behov for ekstra tilrettelegging. Tjenesten har fått tilbud om å benytte ledige arealer i «gamle PPT-bygget» som følge av økt press på fellesarealene med barnevern.

- TIK jobber målrettet med å skaffe nok egnede boliger og å etablere språkarbeidsplasser i samarbeid med næringslivet. Høsten 2016 ble nytt mottak for enslige mindreårige i alderen 16-18 år igangsatt. Grunnskoletilbudet er utvidet slik at elevene fullfører hele grunnskoleløpet med eksamen i egen regi. Det er behov for å tydeliggjøre foreldrerollen tidlig i bosettingsforløpet og å legge til rette for lavterskel møteplass for barn og unge.

- Ungdomsråd er opprettet i løpet av året. Kommunalsjef oppvekst, kultur og integrering følger opp ungdomsråd og er i tillegg kommunens barnerepresentant etter Plan- og bygningsloven.

- Politiråd er reorganisert og følger kommunens årshjul. Barn som bekymrer-gruppa rapporterer til Tverrfaglig ledergruppe som rapporterer videre til Politiråd to ganger per år. Politiråd rapporterer til kommunestyre.

Årsmelding 2016

Fagsjefsområdet Helse Omsorg Velferd

Fagområdet omfatter følgende:

- Legekontor/ legevakt/

  interkommunale helsetjenester, smitteverntjenesten, miljøhygeniske helsetjenester
- Helsetjenester inkl. Helsestasjon, skolehelsetjenester, jordmortjenester, fysioterapi og psykisk helse
- Hjemmetjenesten, Sauherad Bygdeheim og omsorgsboliger
- Dagsenter
- Forebyggende helsearbeid
- Arbeidsmarkedstiltak

Tjenesteområdet sin utvikling: årsverk, sykefravær og økonomisk ramme:

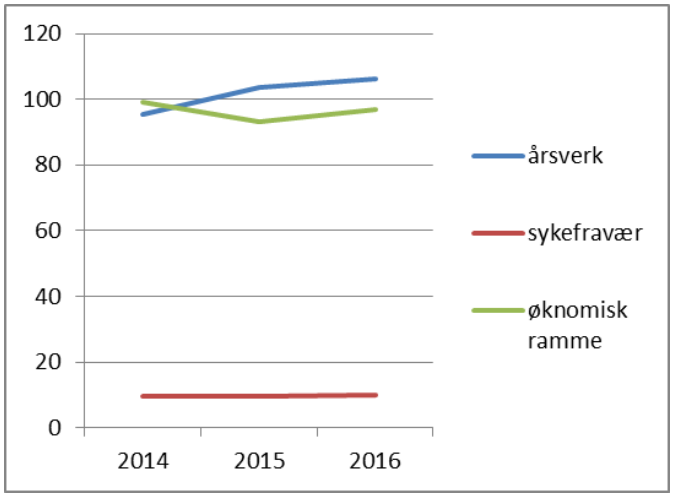

	R 2014	R 2015	R 2016
Antall årsverk (hele stillinger)	95,5	103,7	106,4
Sykefravær i %	9,7%	9,4%	9,8%
Netto ramme mill kr	99	93,4	96,9
Nøkkeltall for tjenestene:			
Helse og legesenter			
Antall fødsler i 2016	48	30	48
Pleie og omsorg			
Antall tjenestemottakere pleie og omsorgstjenesten	214	207	198
Saksbehandlingstid gj.snitt	17 dager	22dager	20 dager
Antall saker behandlet*)	262	316	264

*)snitt for alle tjenester. Akutte tjenester i hjemmesykepleien tildeles fortløpende etter behov.

Tjenesteutvikling og utfordringer:

Helse og legetjenester

- Positiv økning i antall barnefødsler i 2016.Antall barnefødsler i kommunen varierer svært mye fra år til år. Snitt siste 10 årene i kommunen er 43 fødsler per år i .

- Skolehelsetjenesten har hatt kapasitetsutfordringer og har ikke hatt fast tilstedeværelse på ungdomskolen i høst- og vårsemester jmf nasjonale retningslinjer for skolehelsetjeneste. Årsaken er at det ikke har vært mulig å skaffe vikar for ansatte i permisjon. Skolehelsetjenesten vil være på plass igjen på ungdomskolen fra august 2017.

- Legetjenesten i 2016. I 2016 har det vært 5 faste hjemler og turnuslege ved legekontoret. Utfordringene har vært ved fravær og ledige hjemler. God søknad ved siste utlysning av 2 fastlegehjemler. Kommunen har fortsatt med fast lege på sykehjemmet, i demensboligene og øyeblikkelig hjelp plassene. Dette gir viktig kontinuitet i legetilbudet til disse.

- Nye krav i forskrift om legevakt fra 2017. Endrede kompetansekrav til leger i legevakt gir utfordringer og økte kostnader ved legevakt. Rådmannen har i 2016 deltatt i prosjektet «Nye Notodden interkommnale legevakt». Ny løsning innebærer felles legevakt sammen med kommunene Notodden, Bø og Hjartdal som er 100% deltakere i legevakt. Tinn og evt Kviteseid og Seljord vurderer å bli med på deler av legevaktsordningen. Dette blir avklart i løpet av 2017. Dette vil evt. ha små konsekvenser for de kommuner som er 100% deltakere. Planlagt oppstart for Notodden interkommunale legevakt er 01.07.2017. Mål om å sikre forsvarlig forvalting og likeverdige tjenester til innbyggerne med behov for pleie- og omsorgstjenester.

- I 2016 har tjenestene videreutviklet Tildelingskontoret for alle pleie og omsorgstjenester. Alle de kommunale pleie og omsorgstjenestene saksbehandles gjennom tildelingskontoret. Tildelingskontoret har også ansvaret for kommunikasjonen for pasienter i overgangen mellom sykehuset og kommunen. Utvides i 2017 til å gjelde kommunens saksbehandling av tjenestene- koordinatorer /induviduell plan og helsetjenester innenfor psykiatri.

- Tjenesten mat/middagslevering har fortsatt som tidligere i 2016.Levering av middag fra Nome storkjøkken. Anbudsrunden er utsatt på grunn av manglende kapasitet i administrasjonen og en vil også vurdere matproduskjon opp mot evt . kapasitet i ny kommune.

- Frivillighetssentral- Rådmannen har på vegne av ordfører tatt kontakt med styret i Bø frivillighetssentral for å undersøke mulighet for samarbeid og felles frivillighetssentral mellom Bø og Sauherad. Bø er positive til et samarbeid, men tilbakemelder at de tenker at Sauherad først etablerer en egen lokal sentral og at en videre kan diskutere evt fremtidig samarbeid i ny kommune. De er postive til Sauherad og vil være tilgjengelige for råd og et samarbeid om kompetanseoverføring i en oppstartsfase.

- Tjenestene innenfor PLO har videreført fokuset på forebygging – den gode hverdag og økt egenmestring- for tjenestemottakerne. I 2016 har enhetene videreført aktivitetsplaner for dette i sine virksomhetsplaner. Godt samarbeid med frivillige og pårørende i kommunen. Mange stiller opp for å skape gode hverdager for seg selv og andre. Dette er viktig også i et folkehelse perspektiv.

Resultatmål og avvik fra resultatmål:

- Totalt fravær for i 2016 har hatt en svak økning sammneliknet med 2015. Korttidsfravær er 2,5 prosent. Det er langtidsfravær som øker og noe av forklaringen har sammenheng med alderssammensetning i ansattegruppen. Det har vært fokus i 2016 på tilrettelegging og økt bruk av gradert sykemelding. Tjenesten vil ifm arbeidet i prosjekt Heltidskultur prøve ut alternative arbeidstidsordninger og på denne måten få flere ansatte i heltid. Dette

vil kunne påvirke fravær ved at en får bedre tilpassede turnuser. Heltid gir oversikt og kontinuitet og dermed redusert «stress på ansatte»

- Økonomiske avvik er i tråd med det som tidligere er rapportert. Helse og legetjenesten har et overforbruk knyttet lønnskostnader leger,vikarkostnader, legevakt og gjestepasienter .Pleie og omsorgstjenestene har avvik knyttet til nye tjenester i hjemmetjenesten og svikt i prognose på inntekter. Det er gjort kostnadsreduserende tiltak som stillingstopp ved vacanser evt. redusert innleie ved fravære der dette har vært innenfor rammen av lovkrav til forsvarlighet i tjenestene. Vikarutgifter leger vil variere med tilgangen på leger i vikarmarkedet

- Fagområdet har i 2016 hatt et fortsatt fokus på lederrollen – handlingsrom og ledelse har vært tema. Prosjektplan for «Heltidskultur i Sauherad kommune» er vedtatt politisk og arbeidet er i gang. I siste halvåret har det vært gjennomført forankringsarbeid i enhetene og kartlegging av «nå – situasjon» og valg av tiltak i alle enhetene opp mot overordnet målsetting i prosjektet. Oppstart av tiltak er planlagt utover 1. halvår 2017 og vi vil komme tilbake med en statusrapport til poltisk nivå i 2017. Prosjektets mål innebærer en varig endring av arbeidsform og fokus i tjenestene. En har allikevel valgt og bruke prosjektorganisering i starten slik at en i oppstartsfasen holder fokus og framdrift. Det er i aller høyeste grad et utviklingsprosjekt for framtida. Ledere, tillitsvalgt, vernetjenesten, HMS koordinator og rådmannen ved kommunalsjefer danner styringsgruppa.

- Målsetting om å redusere antall ferdigbehandlede pasienter på sykehuset. Det koster kommunen betaler 4000 kr/døgn . Sauherad har redusert antall pasienter som er utskrivningsklare fra sykehuset fra *totalt 100 døgn i 2014 til 2 døgn i 2016.* Pasientene får oppfølging i eget hjem, på sykehjemmet eller leie av korttidsplasser. Har hatt dobeltrom på institusjon i 1-2 rom periodevis i 2016 .

- Tjenesten mat/middagslevering har fortsatt som tidligere i 2016. Levering av middag fra Nome storkjøkken. Anbudsrunden er utsatt på grunn av manglende kapasitet og en vil også vurdere matproduskjon opp mot evt . kapasitet i ny kommune.

  Sagavoll folkehøgskole, der elevene har valgfag og tilstedeværelse i tjenesten. Dette har gjensidig vært svært positivt. Venter i 2017 på eletriske sykler som en skal benytte i tilbudet her og resten av kommunen.

  Pleie og omsorgstjenestene har vært med i prosjektet « Sang over veien» med skolene og fast samarbeid med barnehagene hver onsdag på Sauherad bygdheim.

  Prosjekt hverdagsrehabilitering blir avsluttet i 2016 og arbeidet med hverdagsrehabilitering blir videreført i 2017 som en fast ny tjeneste i kommunens omsorgstrapp. Forebyggende arbeid.

  Kommunen fortsetter med Lyst på Livet. Dette erLærings og mestringsarbeid der gruppedeltakerne følger et opplegg for Legges inn under tildelingskontoret og ledelse der.

  Velferden (sosial møteplass) i frivillig regi av Pensjonistlaget har hatt sin aktivitet på Kjernehuset også i 2016. Ca 30 beøkende på hvert treff.

Fagsjefsområde næring, plan og teknikk

Området omfatter følgende: Landbruk Brann og redning (Nome er vertskommune) Plan og forvaltning Drift av bygg Vann Avløp Slam Renovasjon Veg	Tjenesteområdet sin utvikling: årsverk, sykefravær og økonomisk ramme 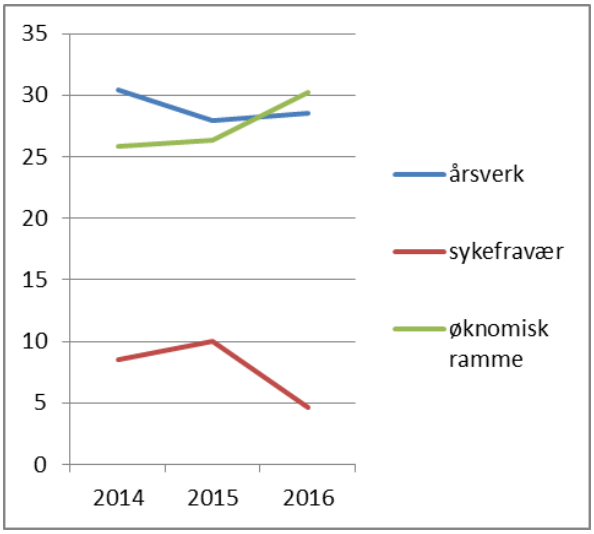

	R 2014	R 2015	R 2016
Antall årsverk	30,4	27,9	28,5
Sykefravær	8,5%	10%	4,6%
Netto ramme	25,8	26,3	30,2
Antall byggesaker	114	114	97
Antall matrikkelsaker	23	23	45
Antall reguleringssaker vedtatt	2	2	2
Antall reguleringssaker i prosess	6	6	7
Antall tilkoplingssaker	12	12	11
Antall kommuneplan/ kommunedelsaker vedtatt			0

Tjenesteutvikling og utfordringer:

- Fokus på ledelse, ansatte og kompetanseutvikling har gitt resultat. Sykefravær har gått ned. Sykemeldte følges opp i tråd med IA-avtalen, og både ansatte og ledelse arbeider sammen om et godt arbeidsmiljø. Arbeidspresset er imidlertid svært høyt, og utsatt rekruttering som innsparing anses i ettertid som uheldig.

- Kommuneplanens arealdel ble fullført i 2016 (endelig kommunestyrevedtak i 2017). Dette er en stor og krevende planoppgave, som ble gjennomført i egen regi. Nedslagsfeltet for Nedre Sauherad vannverk er nå regulert, og vannverket er med oppgraderte nettpumper og UV–anlegg, rustet med god kapasitet framover. Dokumentasjon av VA-ledningsanlegg har fått et stort løft, og prosjekt med instrumentering/driftskontroll av VA-anlegg er i framdrift. Forsinka rettighetsavklaring har gitt store forsinkelser i bygging av to viktige høydebasseng, men på Nordagutu er de to første kontraktene tildelt. Avløpsanleggene kartlegges nå, og forventes å kreve betydelige innvesteringer på grunn av alder og slitasje. Asfaltering og vegopprusting måtte i 2016 avvente en omfattende teknisk/økonomisk avklaring fra Statens Vegvesen på et trafikksikkerhetsprosjekt, og ble derfor gjennomført i begrensa grad. Det bør i framtidige budsjett vurderes å skille asfaltering/vegopprusting og trafikksikkerhetsprosjekt (aksjon Skolevei).

- Den gamle bygdeheimen i Gvarvgata 100 ble solgt i 2016. Boligbyggeaktiviteten har også i 2016 vært svakere enn forventa. Kommuneplanen har satt som mål en befolkningsvekst i Sauherad på linje med landet. Det vil si en årlig befolkningsvekst på ca 45 – 50, og dette kan antas å innebære 20 – 25 nye boliger pr år. Det er praktisk mulig, men styres i høy grad av at folk vil. Kommunen må derfor jobbe både med fysisk utvikling, attraktivitet og omdømme. Ved inngangen til 2017 er det god aktivitet i 3 aktuelle tomteområde.

- Fruktnæringen har med støtte fra Fylkesmannen i Telemark startet en storstilt utvidelse av fruktproduksjonen Frukt i fokus. Bransjen er i sterk utvikling, og Midt-Telemark Landbrukskontor spiller en sentral rolle i arbeidet. Nyetableringer viser positivt tegn i næringslivet. Kommunen ønsker å følge opp omdømme- og næringsprosjekt, og er blant annet med i to byregionprosjekter.

- Kommunal beredskap har fått et løft, med ledelsesengasjement og beredskapsplaner gjennom hele organisasjonen. Dette har prioritet inn i 2017, da flere planer vil bli ferdigstilt og øvd på.

Resultatmål og avvik fra resultatmål:

- Tjenesteområdet har hatt et krevende år, men har med unntak av byggdrift lyktes bra i å nå sine budsjettmål. Forbruket på kommunale veier kom ca 60 000 kr over gitt ramme, men vedlikeholdet er på lavere nivå en det forsvarlige. Selvkostområdene har samlet netto avsetning til bundne fond på kr 290 409. Samlet står nå kr 2.301.412 på fondene for Vann, Avløp, renovasjon og feiing. Slamtømming har et fond på kr 79 445.

- Økonomisk resultatmål endte vesentlig svakere enn budsjett. Dette skyldes i hovedsak at vi ikke lyktes i å redusere byggdriftkostnader i tråd med budsjettet. Eiendommen i Erik Werenskiolds v. 9 ble i 2016 tømt og tilrettelagt for bosetting av enslige mindreårige. Bosettingen har vært mindre enn forventa, og denne eiendommen alene kom i 2016 regnskapsmessig ut ca 0,7 mill kr dårligere enn budsjett. Barnehagetilskudd regnskapsført under Driftsenheten var beregna 1,3 mill kr for lavt. Garantiansvar på 0,24 mill kr og omlegging av TV-system på Furumoen og Furuheim med 0,2 mill kr var større ubudsjetterte utgiftsposter.

Gebyrbelagte tjenester innen plan og byggesak har hatt svakere inntjening enn forutsatt, mens Kart og oppmåling har en dekningsgrad på ca 91%.

Tjenesteområde	**Dekningsgrad**
Vannforsyning	105,7 %
Avløp	100,2 %
Renovasjon	99,1 %
Feiing	90,3 %
Slamtømming	86,6 %
Plan og byggesak	47,2 %
Kart og oppmåling (Matrikkelsaker)	91,2 %

Bundet driftsfond på sjølkostområdene fordeler seg slik

Tjenesteområde	Vann	Avløp	Renovasjon	Slamtømming	Forebyggende brannvern	**Totalt**
Fond (kr)	1.329.015	305.421	666.976	79.455	0	**2.380.867**

A. Kommuneorganisasjonen

Ledernivå 1 Rådmannen og kommunalsjefer
Ledernivå 2 Enhetene

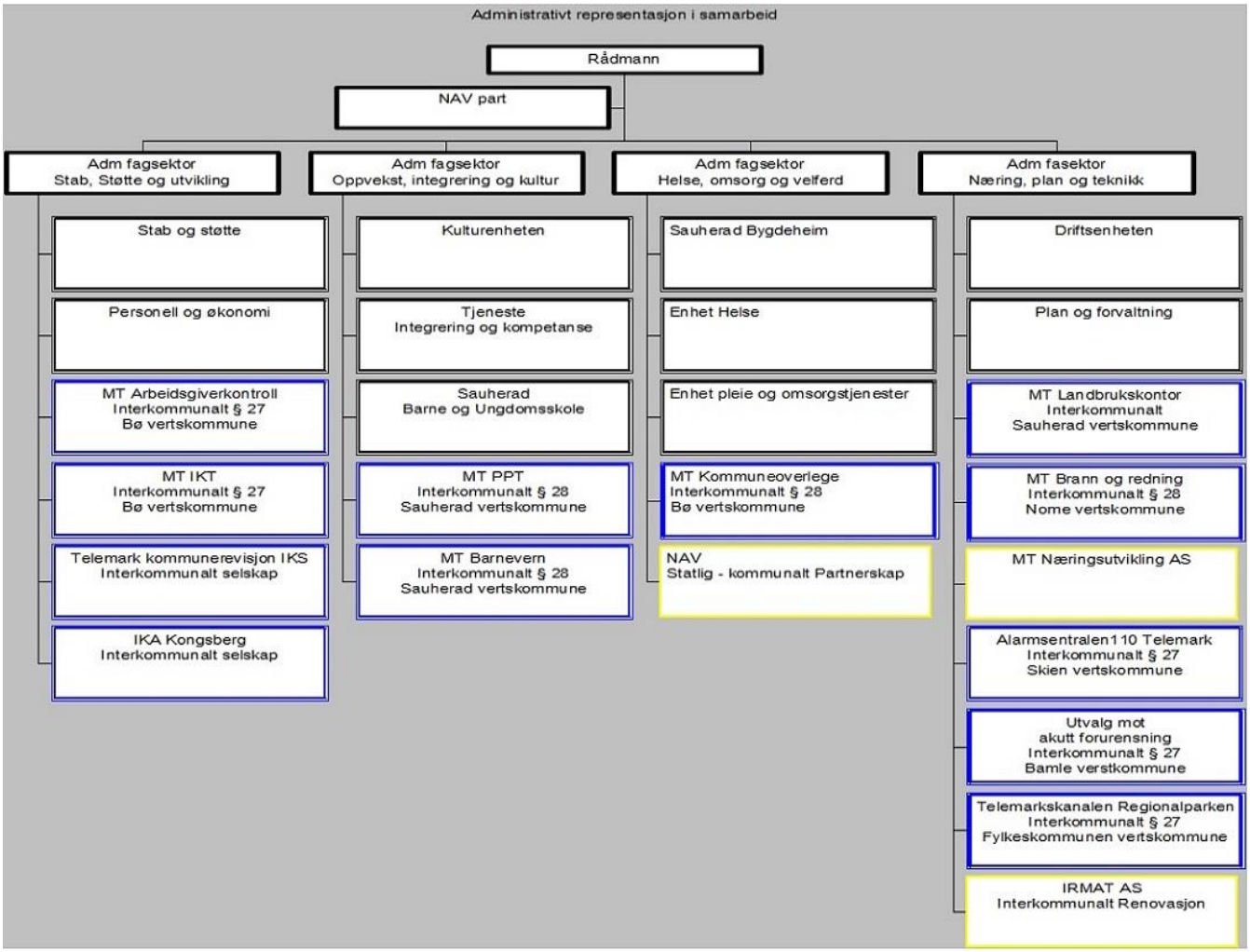

Politisk organisering gjeldende fra høsten 2015:

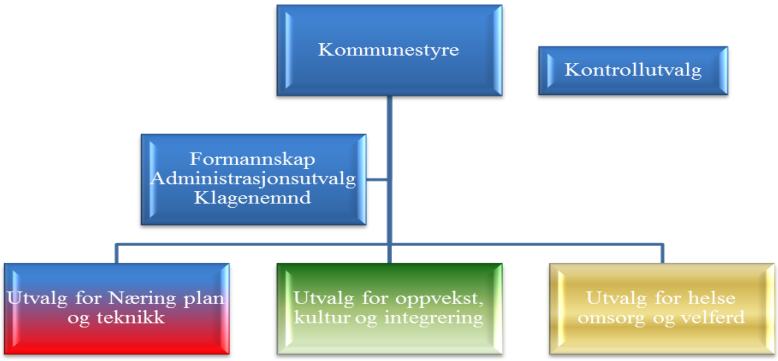

Politisk organisering i valgperioden blei endret fra ett utvalg for oppvekst og helse, til ett for hver av områdene: utvalg for oppvekst, kultur og integrering og utvalg for helse, omsorg og velferd.

Politisk møtevirksomhet

Styrer og Utvalg	Møter 2016	Saker 2016	Møter 2015	Saker 2015
Kommunestyret	10	135	8	105
Formannskapet	13	138	11	59
Utvalg for helse, omsrog og velferd	5	14	7	59
Utvalg for oppvekst, kultur og integrering	6	26	-	-
Utvalg for næring plan og teknikk	10	77	8	42

*) utvalg for oppvekst og omsorg blei delt høsten 2015.

Omstillingsutvalg er opprettet i lys av omstillingsarbeidet og planen om «ut av Robek» i Sauherad. Utvalget har ikke hatt noen beslutningsmyndighet, men er partssammensatt, og drøfter utfordringer med overtallighet, omplasseringer, krav om fast tilsetting og utlysninger. Utvalget har hatt møte en gang i uka siden omstillingen startet i 2011, og har vært viktig for å ivareta forpliktelser på tvers av enhetene. Omstillingsutvalget er omdefinert til Personalråd fra 2017, iom. Omstillingsarbeidet knytta til «ut av Robek» er ferdig.

Møtevirksomhet i kontrollutvalget 2016
Kontrollutvalget har hatt 5 møter og behandlet 31 saker.

Viktige politiske saker som er behandlet i 2016:

- Budsjett- og økonomiplan
- Årsregnskap, årsberetning og årsmelding
- Finansrapportering
- Tertialrapporter
- Kommunereform – vedtak om kommunesammenslåing med Bø

Kommunen som arbeidsgiver

Kommunene er bærebjelken i lokalsamfunnet og representerer en infrastruktur som både innbyggere og næringsliv er helt avhengige av. I kommunen er det medarbeiderne som skaper resultater for innbyggere og brukere.

En offensiv arbeidsgiverpolitikk som legger til rette for møtet mellom bruker og innbygger blir avgjørende.
Sauherad kommune har som et av sine hovedmål å være en attraktiv arbeidsgiver for å sikre kvalifisert arbeidskraft. Dette for å kunne levere tjenestene som innbyggere og brukere har behov for.

Det er viktig at våre medarbeidere er både engasjerte og motiverte i sitt daglige virke.

Arbeidsgiverpolitikk handler om å utvikle tre relasjoner:
- Relasjonen mellom leder og medarbeider/tillitsvalgt
- Relasjonen mellom medarbeider og innbygger/ bruker/partner
- Relasjonen mellom arbeidsgiver og arbeidsmarked

Lederne skal i samsvar med kommunens overordna målsettinger sette mål for egne ansvarsområder.
Den politiske forankringen skjer gjennom rådmannens styringssignaler fra formannskapet og formidles videre gjennom rådmannsteamet til enhetslederne.

Sauherad kommune har en flat organisasjonsstruktur (såkalt 2-nivå-modell)
Myndighet og arbeids- og oppgavefordelingen mellom rådmannen (rådmannsteamet) og de tjenesteytende enhetene er tydeliggjort gjennom det administrative delegeringsreglementet.

Rådmannen (rådmannsteamet) skal i hovedsak arbeide på strategisk nivå, på mål-, styrings- og rammenivå, og sørge for helhetsvurderingene og god kontakt med politisk ledelse og de tjenesteytende enhetene.

Enhetslederne er ledere for de 11 tjenesteytende enhetene og 2 støtteenheter, og er delegert totalansvaret for den daglige driften når det gjelder Sauherad kommunes tjenester. Det innbefatter ansvaret for fag, utvikling av fag og tjenester, personal, økonomi og administrasjon, herunder saksbehandling.

Både politisk og administrativ ledelse ser behovet for å styrke omdømmet vårt og gjennomfører derfor flere tiltak når det gjelder arbeidsmiljø, rekruttering og kompetanseutvikling.

Organisasjonsutvikling

Det er ikke gjennomført spesielle orgniasasjonsendringer i 2016. Rådmannen, kommunalsjefene og enhetslederne har foredlet og utviklet gruppen internt.

Pr. 31.12.2016 er det 11 tjenesteytende enheter i Sauherad, og 2 støtteenheter.

Servicetorget har en mer sentral rolle når det gjelder å styrke kommunens omdømme, kommunikasjon, hjemmesider og informasjon. Området er modernisert, ressursene opprettholdt, og det åpnes opp for publikum på en annen måte. Utvikling av servicetorget har vært prosjektorganisert i en to-års periode, går i 2016 over til ordinær drift. Videre styrkes arbeidet med kommunikasjon, digital strategi, samt økt kapasitet som støtte til enhetene innenfor controller og analysefunksjon.

Organisasjonsendringer i 2015/ 2016
I 2015/2016 er næring, plan og teknikk omorganisert, ved at drift nå er delt opp i to avdelinger. Stillingene innefor vann, avløp og veg blei ikke besatt i 2016 så organisasjonendringa blei utsatt.

Fra AGS-programmet til "ArbeidsGiverStrategi 2020"
Sauherad kommune er med i et utviklingsprosjekt via KS "ArbeidsGiverStrategi 2020". Målet for Sauherad er å ha en tydelig personalpolitikk, gjøre den enkelt tilgjengelig for enhetslederne, foredle nåværende reglementer, skape merverdi på arbeidsprosesser mellom tillitsvalgte og ledelse. Prosjektet og produktet har som mål å påvirke kommunens omdømme positivt. Resultatet av dette prosjektet var personalboka for Sauherad kommune, og en tydelig arbeidsgiverstrategi gjennom å kommunisere noen forventninger knyttet til Sauherad kommune sine verdier:

- Åpenhet
- Transparent
- Bærekraft
- Samhandling på tvers
- Tillit
- Respekt
- Trygghet
- Mangfold

Hva forventer man av en leder i Sauherad kommune?

- **Profesjonell i sin leder og arbeidsgiverrolle** (forholdet leder og tillitsvalgt, ledere og medarbeidere, lov og avtaleverk, medbestemmelse og drøfting)
- **Til å stole på** (lojal, inkluderende, åpen & transparent organisasjon, etterrettelig)
- **Setter seg mål, og sikrer resultat** gjennom endring & utvikling (bærekraftig både på organisasjon og økonomi, slik at man sikrer best mulig tjenester for innbyggerne nå og i fremtiden)

Hva forventer lederen av deg?

- **Lojal (**mot kolleger, ledelse, brukere, politikere og ikke minst beslutninger)
- **En god kollega** (inkluderende, medmenneske, bidrar til å sikre en godt arbeidsmiljø, snakke med hverandre, ikke om hverandre)
- **Løsningsorientert og fleksibel** (kommunen er, og vil være i utvikling og omstilling, slik at man sikrer best mulig tjenester for innbyggerne nå og i fremtiden)

Ansattdag for nyansatte med Rådmannn og ordfører videreføres fra 2016 til 2017, slik at alle ansatte blir sikret en god mottakelse i kommunen, og gir dem nødvendig informasjon og forsvarlig opplæring. Dette gir ledelsen en unik mulighet til å bygge et godt omdømme og relasjon til alle ansatte som begynner i kommunen. Dette tiltaket sikrer gode verdier og skaper et mangfold i hele organisasjonen – uansett funksjon, kjønn eller utdanning.

Lederopplæring/lederutvikling

Det er gjennomført lederutvikling og lederopplæring i Sauherad kommune også i 2016. Det har foregått i Rådmannens utvida ledergruppe (kommunalsjefer og enhetsledere) knytta opp mot arbeidet med heltidskultur og arbeid knytta opp mot kommunereform. Det er også foregått egne programmer på enkelte kommunalsjefsområder. Opplæringa er finansiert av OU-midler fra KS. Sauherad brukte kr 350.000 til dette formålet i 2016, og kr 200.000 av ubrukte OU-midler overføres til lederutvikling inn i kommunereformarbeidet. Sauherad kommune brukte vel 600.000 til dette formålet i 2015.

Det er i 2016 gjennomført lederutvikling med forskjellig tema, men spesielt knytta til utvikling av lederne i Sauherad kommunen, i lys av Sauherad kommune sine utfordringer. Temaene for 2016 har vært: kommunikasjon, informasjon, og forventninger til lederrollen i et større perspektiv. Dette for å sikre en høy etisk standard på vår virksomhet og ledere.

Dette styrker igjen forståelsen av det grunnleggende og viktige partssammensatte arbeidet på den enkelte enhet, og sikrer at Hovedavtalens intensjoner følges opp i hele organisasjonen. Det er også gjennomført grunnkurs HMS for alle ledere og verneombud.

Kompetanseutvikling og rekruttering

Plan for kompetanseutvikling og realkompetanse er ikke på plass i Sauherad og er et arbeid som bør prioriteres i fortsettelsen av ArbeidsGiverStrategi-prosjektet 2020. Fremtidig rekruttering av flere helsefagarbeidere synes å være godt forenlig med målet om at hovedregelen er heltid/ heltidsprosjektet.

E-læringsverktøyet/ KS-læring videreutvikles som digital læringsplattform, og flere læringsløp er utviklet. To læringsløp er utviklet i fellesskap i Midt Telemark, ett for ledere og ett for alle ansatte. Pr. februar 2017 har 340 av Sauherad kommune sine ansatte gjennomført e-læringskurset, og 12 leder har gjennomført e-læringskurset for ledere. Denne digitale læringsarenaen gir oss muligheter for å sikre betryggende kontroll og høy standard på personalet i virksomhetene våre.

Bruk av kompetanseutviklingsmidler

Sauherad har for øyeblikket 2 ledere som tar videreutdanning/ Master i kommunal ledelse.

Ansatte innenfor skole og PPT tar videreutdanning i tråd med tilrettelagt satsing fra Utdanningsdirektoratet.

Helse, omsorg og velferd prioriterer å rekruttere og beholde lærlinger til tjenesten - spesielt helsefagarbeidere - og det deltas i desentral sykepleierutdanning og spesialutdanning.

Arrangement

Sauherad kommune inviterer hvert år jubilanter til Kommunestyret sin julemiddag på Norsjø hotell. Det var tre 25-års jubilanter dette året, og ingen 40 års jubilanter.

Trivselsgruppa for personaltiltak i kommunen har ikke vært i drift de senere årene, men er revitalisert, etter forslag fra AGS-gruppa 2020. Kommunen bevilger årlig kr 30.000 til dette arbeidet - trivselstiltak på kommunenivå. Gruppa planlegger trivselstiltak, og den kommunale sommerfesten for alle ansatte - ved flotte Norsjø – blei også svært godt tatt i mot. Trivselsgruppa gjør en verdifull innsats for arbeidsmiljøet i kommunen.

Antall årsverk/ansatte

Pr. 31.12.2016 var det 262 årsverk (mot 250 i 2015). Ca 33 av disse årsverkene er interkommunale (barnevern, landbruk og PPT).

Det er for tiden vel 400 personer (faste) ansatt i Sauherad kommune. Totalt sett har vi ca 550 personer (faste og vikarer i systemet til enhver tid).

Av disse vel 400 personene er 82% kvinner (økt med 2% fra frorige år) og 18% menn (redusert med 2% fra forrige år).

Kommunens årsverk er fordelt som følger

Majoriteten av årsverkene i Sauherad kommune finnes det på de tjenesteytende enhetene, med ca. 92 % av totalt årsverk. Tjenesteområdet helse, omsorg og velferd og oppvekst, kultur og integrering er størst med 106 årsverk hver seg eller 40% av totalen. Oppvekst, kultur og integering har en økning som er knytta spesielt til etablering av tjeneste for enslig mindreårige. Privatisering av barnehagene og endring i skoelstruktur utgjorde i sin tid en reduksjon på omtrentlig 40 årsverk. De to største tjenesteområdene har 80% av årsverkene. Av totalt årsverk på 262 ved utgangen av 2016 (250 årsverk i 2015) er 33 årsverk interkommunale samarbeid som Sauherad er vertskommune for. Dette gjelder MT-landbruk , MT-PPT og MT-barnevern .

Figuren under viser kommunens årsverk fordelt på forskjellige tjenesteområder, hvor det tydelig kommer fram at det er de mykere tjenesteområdene (pleie- og omsorg, helse og oppvekstområdet har hovedtyngden av kommunens årsverk.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
stab, støtte & utvikl.	19,1	20,6	21,2	21	18,1	20,1	21,1
oppvekst, kultur og integrering	173,4	152,3	166,6	105,6	100,5	98,5	106,5
helse oms & velferd	105,6	111,6	111,1	105,45	95,5	103,7	106,4
nær, pl & teknikk	36,6	36,1	34,6	34,3	30,4	27,9	28,5
hele kommunen	338,7	345,8	333,5	266,35	244,5	250,2	262,5

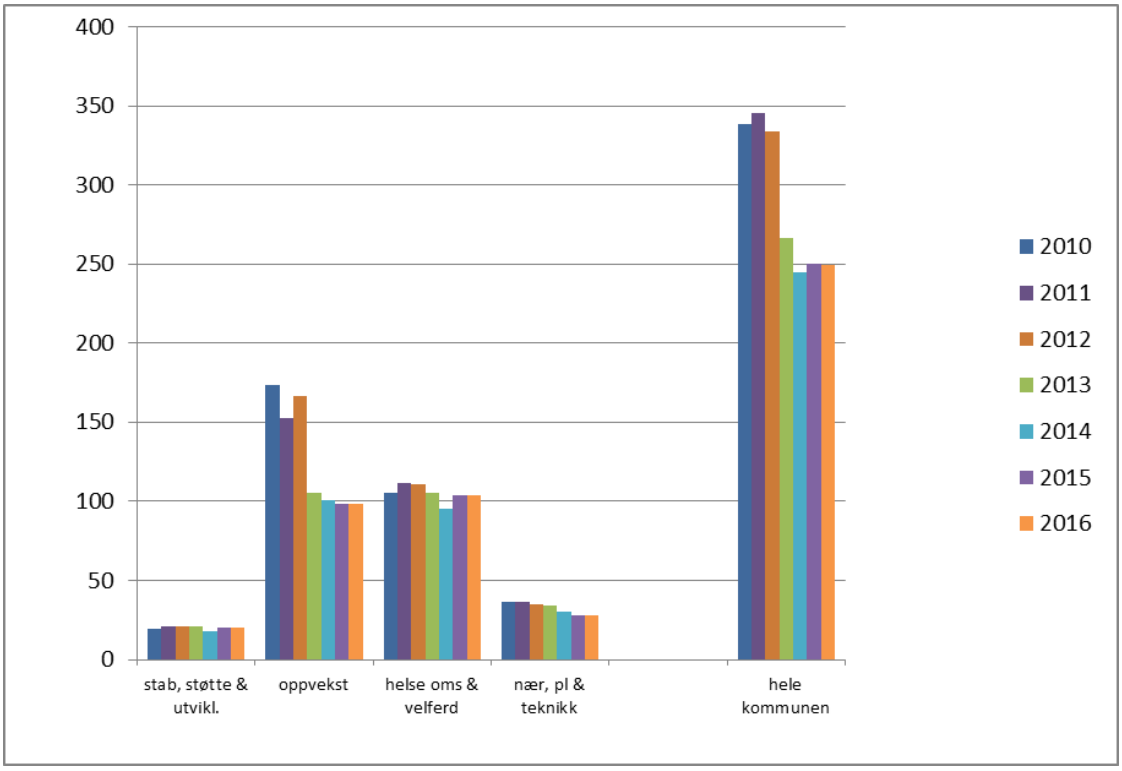

Kommunens årsverk fordelt på tjenesteområdene

Gjennomsnittsalder
Gjennomsnittsalderen for ansatte i Sauherad kommune er 45,5 år (gått noe ned fra 2015 – 47 år).

Arbeidsmiljø

Sauherad kommune har en flat struktur og organiseres etter moderne prinsipper der brukeren og tjenestene er i sentrum. Beslutningene tas så raskt og så nær brukeren som mulig. Lederne skal inspirere og motivere sine medarbeidere til aktiv innsats mot felles mål. De skal skape trivsel gjennom et åpent og tillitsfullt samarbeid og de skal ivareta arbeidsmiljøet blant annet ved å sette verdiene våre ut i praksis.

Arbeidsmiljø og HMS står sentralt og skal ha et betydelig og systematisk fokus gjennom hele året. Det har de siste årene vært et betydelig fokus på IA-arbeid og nærvær for å hindre utstøtelse, forskjellbehandling og fremme likestilling. Det er enhetsledernes ansvar og oppgave å legge til rette for et godt arbeidsmiljø i den enkelte enhet. Sykefravær og oppfølging av sykemeldte har vært ett av få mål lederne er fulgt opp på månedlig gjennom rapportering.

Sauherad kommune gjennomførte medarbeiderundersøkelsen første gang i 2011, og har sammen med tillitsvalgte besluttet å innføre ny forskningsbasert undersøkelse – «10-faktor». Det er viktig å foreta slike undersøkelser over flere år, treffe tiltak, og jobbe med systematisk forbedringsarbeid. Det viktigste er at ledelsen bruker undersøkelsen til å utvikle tiltak sammen med de ansatte slik at vi utvikler oss i riktig retning.

Innføring av rammestyring vil medføre økt frihet til å bruke ressurser på arbeidsmiljørettede tiltak i den enkelte enhet. Dette gjelder både i forhold til tilrettelegging og kompetanseutvikling. Dette er et fremtidig mål for Sauherad kommune.

HMS-tiltak 2016

Det har det vært stort fokus på arbeidsmiljø, og leders ansvar for å legge til rette for det.

På overordna nivå er det arrangert Grunnkurs HMS for alle ledere, verneombud og medlemmer av arbeidsmiljøutvalget. HMS-grunnkurs kjøres interkommunalt i Midt Telemark. I tillegg settes det av en egen HMS-dag som avslutning. På denne dagen blir arbeidsmiljøprisen også delt ut. I 2016 var det Midt Telemark landbrukskontor som fikk prisen på kr 10.000.

Det er på kommunenivå avsatt ressurser og igangsatt arbeid med systematisk bruk av verktøy i HMS arbeidet (Kvalitetslosen) og håndtering av avvik. Dette systemet blei satt i drift fra 1. september-2014, og gir Rådmannen betryggende kontroll innen HMS, og et kontinerlig forbedringssarbeid.

Sykefravær

I 2016 har det gjennomsnittlige sykefraværet vært stabilt på 8,5% (samme som i 2015). Det er satt inn økte og dedikerte ressurser til lederstøtte, fokus på nærværet og tilrettelegging - slik at IA-målet på 7,4% kan sies å være realistisk å nå. Sykefraværstatestikken tidlig i november tilsa at resultatet ville bli under 8%, men sykefraværet for november og desember var høyt, og dro statestikken opp. Det blei i tillegg satt inn ekstratiltak og ressurser for å motvirke dette, uten at det synes like godt på endelig statistikk.

Det er 5 (4 i 2015) enheter som har fravær over 10 %. 4 (5 i 2015) enheter har fravær under 5%, og 4 (7 i 2015) enheter har fravær mellom 5 og 10%.

Det er fokus på å tilrettelegge og godt arbeidsmiljø, følge opp medarbeiderundersøkelsen med tiltak, og gjennomføre medbestemmelsesmøter på alle enheter - slik at vi kan skape opplevelse av den gode arbeidsplassen og forebygge utvikling av skader og sykdom.

Sykefraværet fordeler seg på denne måten på de forskjellige tjenesteområdene. På sentralt tjenesteområde var fraværet i 2016 på 8,3 % (4,6% i 2015). Gjennomsnittlig fravær oppvekst, kultur og integrering var på 8,3% (7,9 % i 2015), innenfor helse, omsorg &velferd var fraværet på 9,8% (9,4 % i 2015), og innenfor næring, plan og teknikk var fraværet 4,6% (10% i 2015).

	Fravær 2010	Fravær 2011	Fravær 2012	Fravær 2013	Fravær 2014	Fravær 2015	Fravær 2016
stab, støtte & utvikling	2,30	7,04	6,35	3,0	11,5	4,6	8,3
oppvekst, kultur & integrering	7,31	7,44	7,82	10,9	7,7	7,9	8,3
helse oms & velferd	9,11	8,59	10,35	10,0	9,7	9,4	9,8
nær, pl & teknikk	6,60	9,85	8,79	10,9	8,5	10,0	4,6
hele kommunen	7,73	8,05	8,69	9,8	9,3	8,5	8,5

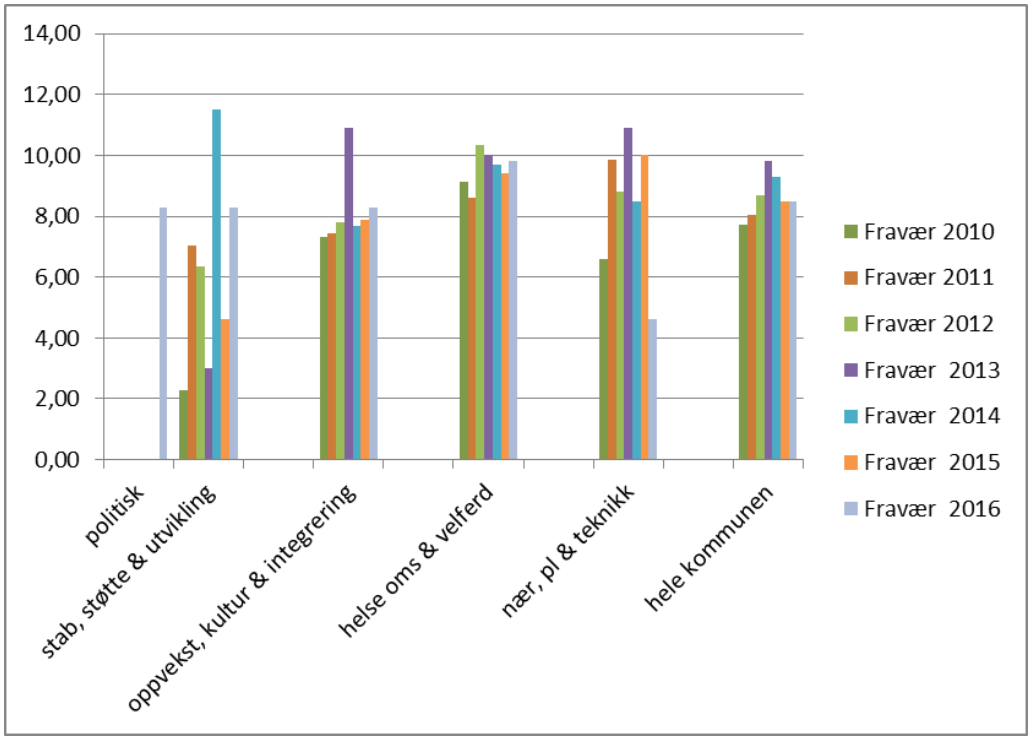

Sykefravær% fordelt på de forskjellige tjenesteområdene

Sauherad kommune er en 2-nivå kommune, dvs. at enhetslederne på 11 tjenesteytende enheter har delegert totalansvar innenfor fag, utvikling, økonomi- og personalområdet i egen enhet.

Andel kvinner/menn på ledernivå

Ledernivå 1 består av rådmannsteamet (5 personer) 1 rådmann og 4 kommunalsjefer i 2016. Gruppen består av 2 menn og 3 kvinner (40% menn og 60% kvinner).

Ledernivå 2 består av 13 personer inkl. NAV. 11 ledere for tjenesteområdene og 2 ledere for støttefunksjonene. På ledernivå 2 er kjønnsfordelingen 10 kvinner og 3 menn (23 % menn og 77 % kvinner)

Gjennomsnittslønn – ledernivå 1 og 2

Når det gjelder lønn på ledernivå, så ligger den gjennomsnittlige årslønnen i 2016 på nivå 1 – rådmannsteamet/ kommunalsjefene på kr 793.000. Rådmann og ordfører har i 2016 hatt en gjennomsnittlig årslønn på 862.000. Gjennomsnittslønn på ledernivå 2/ enhetsledere er i 2016 på kr 623.000.

B. Økonomisk stilling og resultat

Vi vil her gi en nærmere beskrivelse av den økonomiske situasjonen i Sauherad kommune ved utgangen av 2016. Formålet er å belyse de bakenforliggende økonomiske forhold i kommunen

Årets resultat – og utvikling i netto driftsresultat:

(mill kr)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
-4,5	-2,6	-2,6	-0,329	9,8	3,3	-7,1	10,9	16,3

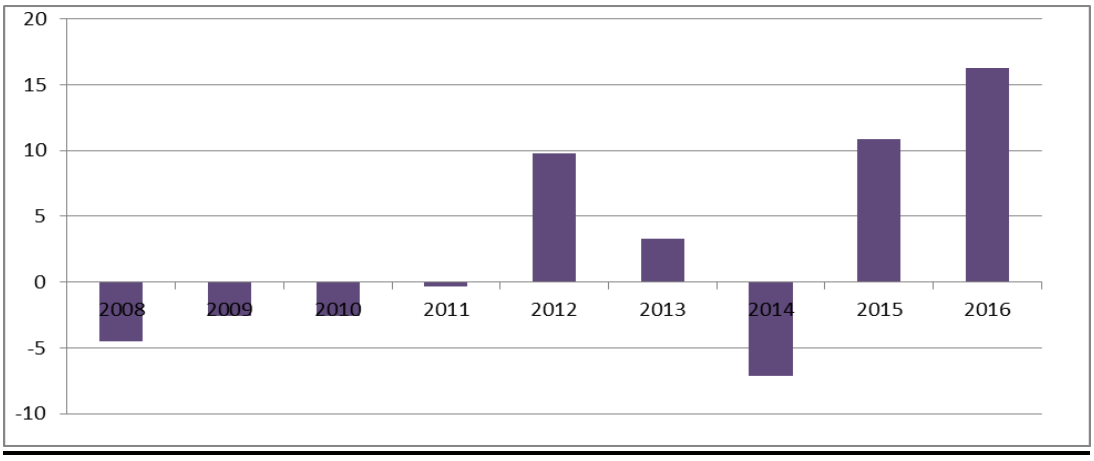

Netto driftsresultat - utvikling 2008-2016

Netto driftsresultat viser hvor stor del av driftsinntektene kommunen klarer å benytte til avsetning til senere bruk (fond) eller overføring egenfinansiering investeringer.

Resultatgraden for Sauherad i 2016 er 4,2 (3% i 2015). KommuneNorge sin resultatgrad er på 4% i 2016 (basert på foreløpige rapporterte tall i Kostra pr.15. mars 2017). Telemark hadde en gjennomsnittlig netto resultatgrad på 3,7%. Sauherad leverer en netto resultatgrad som er bedre enn gjennomsnitt av både landet, Telemark, kommunegruppa, samt snittet av hva kommuner mellom 3000-5000 innbyggere ser ut til å klare å levere for 2016.

Anbefalt resultatgrad - netto driftsresultat i prosent av sum driftsinntekter. KS betrakter en kommune sin økonomi i ubalansen dersom resultatgraden er dårligere enn 1,75% (justert ned fra 3% pga av at momskompensasjon nå føres direkte i investering). En slik kommune vil fort havne i en alvorlig økonomisk krise straks noen forutsetninger endrer seg. Dette er en beskrivelse som Sauherad kan kjenne seg igjen i, og omstillingsarbeidet har derfor som mål – at Sauherad skal ha resultatgrad på tilnærma 3%.

Regnskapsmessig mindreforbruk blir ofte kalt kommunens resultat eller ”overskudd”. Denne størrelsen viser forskjell mellom budsjett og årets faktiske resultat. Sauherad kommune avlegger et årsregnskap med et samlet mindreforbruk/ overskudd på 9,4 mill kr.

Avvik fra budsjett ift tildelte rammer:

	Regnskap 2016	Rev.budsjett 2016	Oppr. Budsjett 2016	Avvik i kr	Avvik i %	Regnskap 2015	Avvik i kr fagsjefs-området
Politisk styring	2 348 930	1 914 000	1 865 000	-434 930	-22,7	2 074 924	
Rådmannsteam	5 304 223	5 801 000	3 165 000	496 777	8,6	5 493 535	
Økonomi og personal	6 288 099	6 425 000	6 273 000	136 901	2,1	6 514 164	
Stab og service	8 319 916	8 415 000	8 236 000	95 084	1,1	7 953 276	
Næring	1 040 513	967 000	1 067 000	-73 513	-7,6	1 056 672	
Andre kommunale tjenester	5 584 466	6 344 000	6 344 000	759 534	12,0	5 492 879	979 853
Fellesutgifter skole og barnehage	31 906 504	30 847 000	30 817 000	-1 059 504	-3,4	31 494 254	
Gvarv skole/Sauherad ungdomsskole	37 990 209	37 900 000	37 227 000	-90 209	-0,2	37 686 932	
Kulturtjenesten	5 090 466	5 025 000	4 849 000	-65 466	-1,3	4 796 414	
Midt-Telemark PPT	1 456 108	1 424 000	1 424 000	-32 108	-2,3	1 467 763	
Midt-Telemark Barnevern	9 320 583	10 917 000	10 917 000	1 596 417	14,6	8 316 203	
Tjenesten for integrering og kompetanse	-6 307 983	-2 559 000	-3 006 000	3 748 983	-146,5	-4 358 942	4 098 113
Fellesutgifter Helse, Omsorg & Velferd	2 709 543	2 751 000	2 730 000	41 457	1,5	2 500 091	
Helsetjenester	15 349 580	14 126 000	13 938 000	-1 223 580	-8,7	14 659 878	
Nav/sosialtjenesten	8 081 492	7 449 000	7 425 000	-632 492	-8,5	8 542 518	
Sauherad Bygdeheim	16 511 714	16 437 000	16 184 000	-74 714	-0,5	16 613 424	
Pleie og Omsorg	54 271 396	52 722 000	52 874 000	-1 549 396	-2,9	51 047 066	-3 438 725
Plan og forvaltning inkl brann & redning	5 933 480	5 813 000	5 759 000	-120 480	-2,1	5 309 657	
Byggdrift	19 918 063	17 300 000	15 445 000	-2 618 063	-15,1	17 244 901	
Vann	-553 675	-674 000	-763 000	-120 325	17,9	-759 497	
Avløp	-945 384	-844 000	-780 000	101 384	-12,0	-981 455	
Renovasjon	-12 156	-41 000	-14 000	-28 844	70,4	4 515	
Renovasjon slam	-51 000	-24 000	-26 000	27 000	-112,5	-146 885	
Veg	4 457 794	4 113 000	4 053 000	-344 794	-8,4	4 257 884	
Midt-Telemark Landbruk	1 491 946	1 522 000	1 522 000	30 054	2,0	1 403 505	
Driftsassistansen	1	-	-	-1	-	-	-3 074 069
Felles finanser (motpost avskrivninger)	-14 268 947	-14 152 000	-12 935 000	116 947	-0,8	-13 183 667	116 947
Sum fordelt til enhetene	**221 235 878**	**219 918 000**	**214 590 000**	**-1 317 881**	**-0,6**	**214 500 009**	**-1 317 881**

Samla negativt avvik på driftsområdene totalt sett blei på 1,3 mill kr, eller 0,6% - mot 75.991 i 2015.

Rådmannen velger å gi kommentarer på fagsjefsnivå.

Fagsjefsområde stab, støtte & utvikling: Positivt avvik er i tråd med rapportering gjennom året. Utfordring på kostnad med ett årsverk til tettere oppfølging av HMS og sykefravær blei dekt inn via andre poster innenfor fagområdet, slik utfordringen var gitt. Økt kostander til kommunereform blei dekt opp via innsparing på andre poster.

Fagsjefsområde oppvekst, kultur og integrering har totalt sett et mindreforbruk ift budsjett på 4,1 mill kr. Dette skyldes i hovedsak mindreforbruk på barnevern og merinntekter på bosetting av flyktninger (bosetting sent på året). Mindreforbruket innenfor barnevern og merinntekt på bosetting flyktninger var rapportert, men tallene blei mer positive enn prognostisert i tertialrapportene.

Fagsjefsområde helse, omsorg og velferd har negativt avvik ift bevilga ramme på til sammen 3,4 mill kr. Dette dreier seg om spesielt om NAV/ sosialtjenesten, pleie og omsorgstjenestene og helsetjenester. Enhetene har gjennom tertialrapporteringen meldt om risiko og avvik knytta til helsetjenester og økende utgifter til livsopphold. Driftsrammene for 2017 er løfta både på sosialtjenesten, helse og pleie og omsorg.

Kommunens budsjett og månedlig rapportering benyttes som et aktivt styringsverktøy gjennom året. Det er derfor viktig å kartlegge vesentlige avvik mellom regnskap og budsjetterte poster i løpet av året.

Fagsjefsområde næring plan og teknikk har negativt avvik totalt sett på 3,1 mill kr. Dette er knyttet til byggdrift/ barnehager (økt tilskudd til private barnehager), seint bosatte flyktninger (tap av husleieinntekter) og vegvedlikehold. Disse områdene har gjennom rapportering i 2016 meldt om risiko og avvik i tråd med resultatet. Disse driftsområdene er korrigert i budsjett for 2017.

Av de interkommunale enhetene Sauherad er vertskommune for, har det innenfor Midt Telemark barnevern administrasjonsdelen vært negativt avvik for 2016 utover bevilga ramme. Dette er knytta til styrket kapasitet på ledelse og saksbehandling på grunn av vedvarende høyt sykefravær. Situasjon for 2017 vil bli nøye vurdert ift bevilga ramme.

I 2016 og 2017 er det økt ressursbruk inn mot barnevern og sosialtjenesten i den hensikt å forbygge videre kostnadsvekst.

	2016	**2016**	kr	**%**
Stab Støtte & Utvikling	28 886 147	29 866 000	979 853	3,30
Oppvekst, kultur og integrering	79 455 887	83 554 000	4 098 113	4,90
Helse Omsorg & Velferd	96 923 725	93 485 000	-3 438 725	-3,68
Næring Plan & teknikk	30 239 067	27 165 000	-3 074 069	-11,32
avskrivninger motpost	-14 268 947	-14 152 000	116 947	
Sum	221 235 878	219 918 000	-1 317 881,0	**-0,61**

Rammestyring

Sauherad kommune har ikke rammestyring pr i dag. Dette ville innebære at avvik fra netto rammene på den enkelte enhet kan disponeres/ må dekkes inn av enheten selv - etter nærmere bestemte retningslinjer. Rammestyring vil være et positivt styringsverktøy i økonomistyringen i fremtiden, når omstillingsperioden nå er over og målene er nådd.

Fordeling av utgiftssida i kommunen:

Tabellen under viser hvordan utgiftene i Sauherad kommune fordeler seg på lønn, kjøp av varer og tjenester, renter og avdrag m.v.

	Regnskap 2016	%	Regnskap 2015	%	Endring
Lønn inkl. sosiale utg	214,5	50	203,6	51	-1
Kjøp av varer og tjenester kommunal egenproduksjon	64,2	15	64,8	16	-1
Kjøp av varer og tjenenster som erstatter komm. egenprod.	70,1	16	64,1	16	0
Overføringsutgifter	20,9	5	19,3	5	0
Renteutgifter	9,6	2	9,1	2	0
Avdragsutgifter	9,6	2	9,6	2	0
Avskrivninger	14,3	3	13,2	3	0
Dekning av tidlig års merforbruk	9,1	2	-	0	2
Overskudd (inndekk underskudd og mindreforbruk)	9,4	2	8,9	2	0
Avsetning til fond	10,4	2	7,4	2	0
	432,1	**100**	**400,0**	**100**	**0**

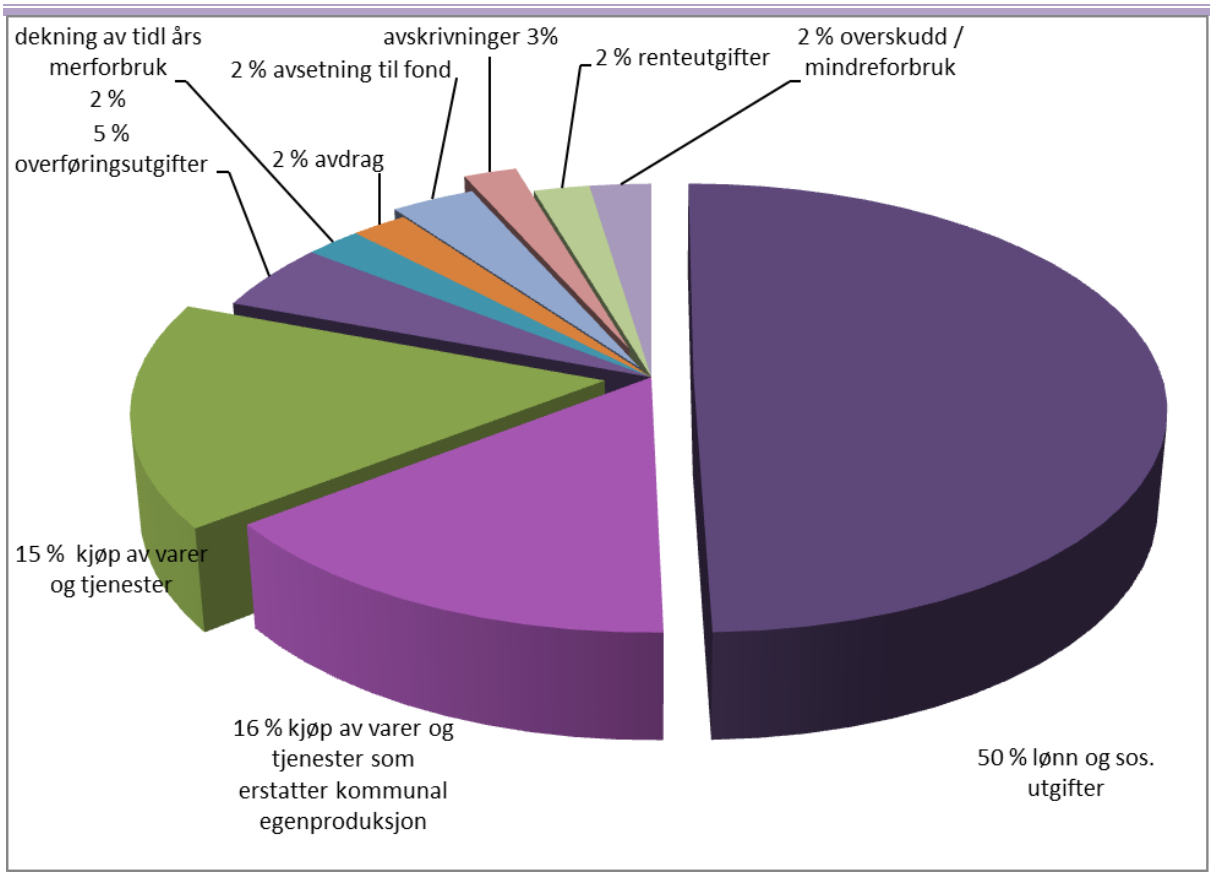

Forskjellene er marginale i forhold til forrige år, men den største andelen lønn tar mindre andel av budsjettet i 2016 enn i 2015.

Fordeling av inntektssida i kommunen:

Tabellen og figuren under viser hvordan Sauherad kommune finansierer sin virksomhet.

Skatt og rammetilskudd finansierer den største delen av Sauherad kommune sin virksomhet (60%) – målt ut i fra hovedoversitken/ økonomisk oversikt drift. Skatteveksten blei på 9,7% i 2016 målt mot 2015. Skatteveksten var forsiktig i starten av året, men tok seg betydelig opp i løpet av året. Nasjonale anslag blei oppjustert både i mai og oktober.

	Regnskap 2016	**%**	**Regnskap 2015**	**%**	**Endring**
Salgsinntekter	50,9	12	49,6	12	-1
Refusjoner	76,1	18	71,1	18	0
Overføringer (inkl.e skatt)	37,6	9	29,2	7	2
Renteinntekter	1,0	0	1,0	0	0
Avdragsinntekter	0,1	0	0,1	0	0
Skatt	96,5	22	90,7	23	0
Rammetilskudd	139,6	32	136,2	34	-2
Utbytte	3,5	1	3,5	1	0
Bruk av fond	7,3	2	5,5	1	0
Bruk av tidl års overskudd	5,3	1	0,0	0	1
Avskrivninger	14,3	3	13,2	3	0
	432,1	**100**	**400,0**	**100**	**0**

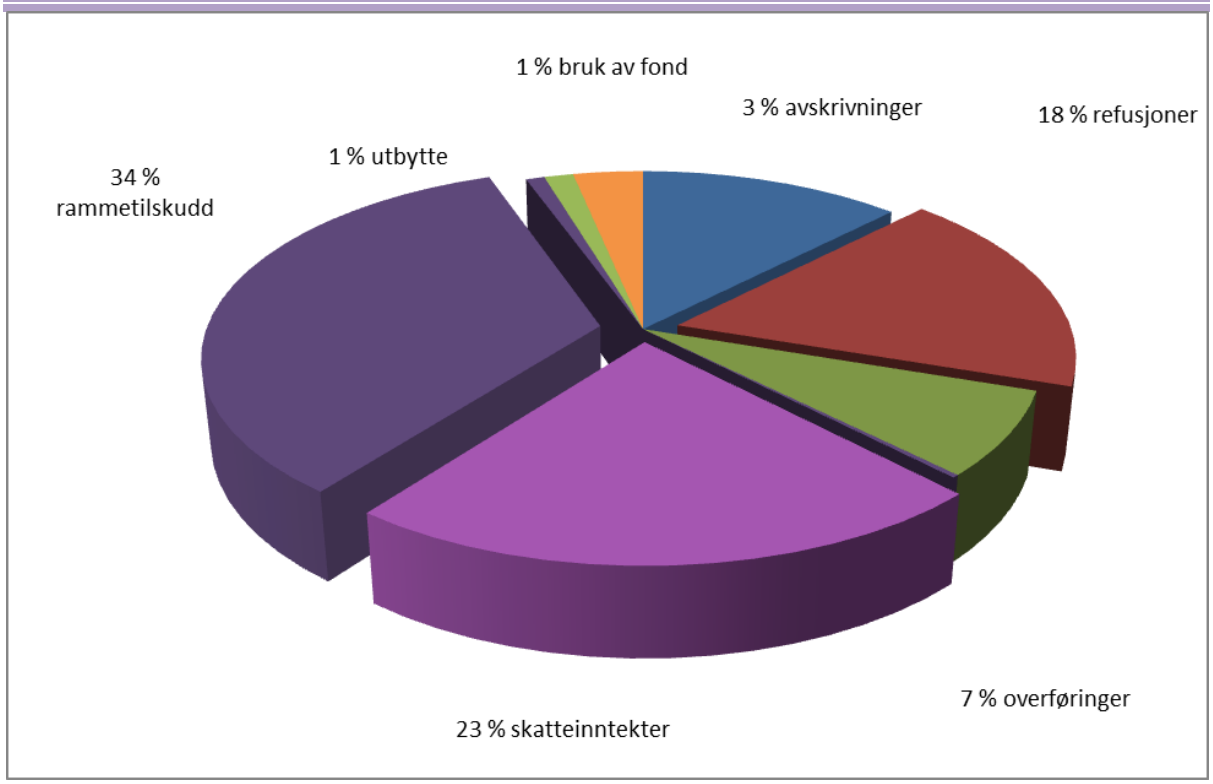
1 % bruk av fond
3 % avskrivninger
18 % refusjoner
1 % utbytte
34 %
rammetilskudd
7 % overføringer
23 % skatteinntekter

Frie inntekter (skatt og rammetilskudd)

(mill kr)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
157,9	166,3	195,1	208,2	217,4	222,6	226,9	236,1

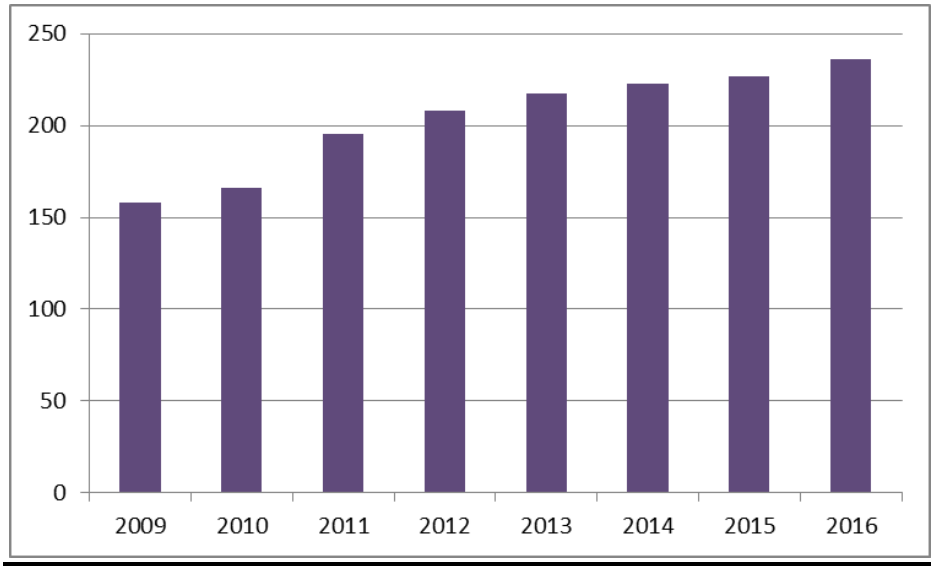

Utvikling i frie inntekter (skatt og rammetilskudd)

Frie inntekter består av skatt og rammetilskudd, og det er fordelingsmekanismer mellom skatt og rammetilskudd. Det er skatt og rammetilskudd totalt som sier noe om inntektsnivået for Sauherad - ikke skatt alene.

Sauherad er en såkalt minsteinntektskommune, slik at den skatteinngangen vi har under landsgjennomsnittet får vi kompensert gjennom rammetilskuddet. På denne måten er det skatteinngangen i landet som har mest betydning for nivået på de frie inntektene for oss, fordi vi oppnår denne kompensasjonen gjennom inntektsutjevninga i inntektssystemet. Skjønnsmidler fra Fylkesmannen i 2016 var på 4,4 mill.kr, mot 3,5 mill kr året før. Signaler fra Fylkesmannen om at Sauherad kommune må redusere budsjettering av skjønnsmidler.
Når en sammenligner med tidligere år, må en korrigere for trekk i rammetilskudd som følge av systemendringer. Fra 2010 til 2011 blei 17 mill kr av øremerka tilskudd barnehage overført til rammetilskuddet.

Skatteinntektene viste lav inngang tidlig i 2016, ift de budsjetterte anslagene, men tallene rettet seg betydelig opp i løpet av året og landsveksten endte til slutt på 9,7% - faktisk over budsjettert vekst som var satt til 8,7%. Nasjonale anslag blei økt både revidert nasjonbudsjett i mai iog i statsbudsjettet i november.

Fra 2015 til 2016 har Sauherad en vekst i frie inntekter på 4%. Det er realøkning, fordi lønns- og prisstigning (deflator) er beregnet til 2,6% fra 2015 til 2016.

Investeringer:

Kommunen har i løpet året investert for omtrent 14,8 mill kr. De største prosjektet var innenfor vann og avløp.

• andel KLP	1,0	mill.	kr	(egenkapitaltilskudd)
• veg og trafikksikring	0,5	mill	kr	
• vann og avløp	10,2	mill.	kr	
• Ikt	1,3	mill.	kr	
• Diverse bygg og uteareal	1,8	mill	kr	

Viser til detaljert prosjektoversikt som er en del av noteoppsettet til regnskapsdokumentet, note nr 16.

Kommunen har solgt ett bygg 2016 – «gamle Sauherad bygdeheim» og ei tomt - «gamle doktorboligen Gvarv» ved siden av legesenteret. Kapitalinntekter 2016 til sammen kr 1,02 mill kr er disponert i årets investeringsregnskap i tråd med budsjett. Udisponert kapitalinntekter/ ubundet investeringsfond er ved utgangen av året på kr 484.520.

Det har vært betydelig lavere aktivitet enn vedtatt budsjett både i 2015 og 2016 innenfor vann og avløpinvesteringer, slik at overføring av midler til 2017 blir nødvendig.

Utvikling i lånegjeld:

mill kr

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
282,5	276,5	282,8	298	339	343	348

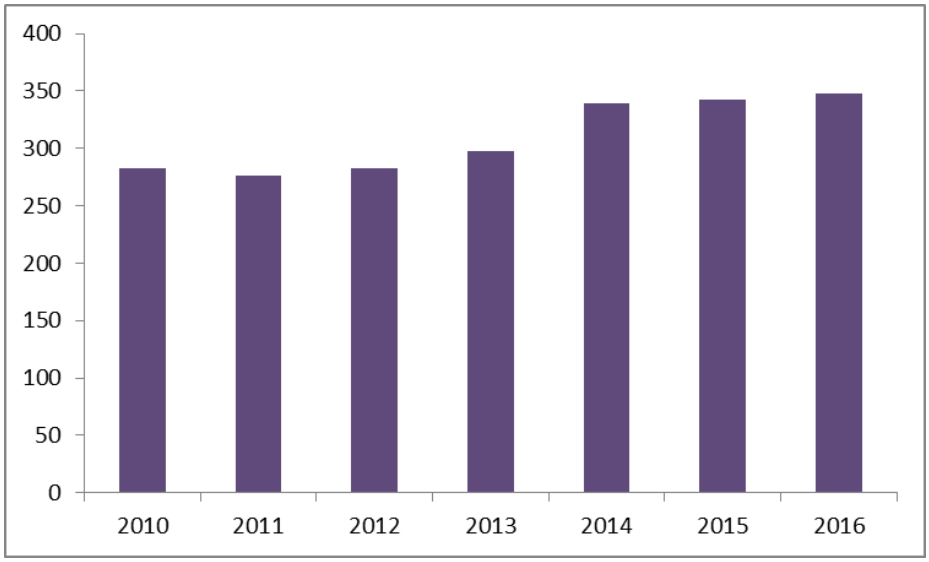

Utvikling i lånegjeld 2010-2016

Detaljer rundt lånegjeld finnes i egen note i regnskapsdokumentet, note nr 7.

Politisk nivå har vedtatt finansreglement med tertialvis rapportering.

Ubrukte lånemidler, eller bevilgede midler til prosjekter som ikke er ferdig eller står på vent er på 28,3 mill kr ved utgangen av 2016. Det er 5,3 mill kr høyere enn 2015. Viser ellers til notene til regnskapet, som viser hvert prosjekt spesifisert på bevilgning i 2016, brukt i 2016 og til senere bruk i 2017 (re-budsjettering 2017).

Det er betalt avdrag på kr 9,6 mill i 2016. Det er det "minste" vi kan betale i følge gjeldende regelverk om minimumsavdrag. Det er i tillegg betalt 2,2 mill kr i avdrag på startlån til Husbanken.

Lånegjelden i Sauherad i forhold til driftsinntektene er fra forrige år synkende. Jfr. tall i Kostra- tabell. Sauherad ligger over Kommunegruppe 1 og landsgjennomsnittet i lånegjeld pr. innbygger, men under gjennomsnitttet i Telemark.

Av vår lånegjeld er ca. 15,0 mill kr knyttet til lån i forbindelse med formidling av lån/ startlån. Lån finansiert gjennom kompensasjonsordninger utgjør omtrent kr 30 mill kr. Vi har kompensasjon fra staten for renter og avdrag på til sammen kr 1,6 mill. Dette gjelder spesielt ”eldresatsinga”, omsorgsboliger og "skolepakke-prosjekter".

Kommunen har bistand fra forvalter til å håndtere vår låneporteføljge. Kommunens lån med flytende rente er knyttet opp til 3 mnd Nibor. Gjennomsnittlig rente på våre lån i 2016 var 2,52%, mot 2,72 % i 2015.

Forholdet mellom lån med fast rente og lån med flytende renter er omtrent 26/74 ved årsskiftet.

Markedet for lån med kommunal risiko

Kommunens lån er hovedsakelig skaffet til veie gjennom Kommunalbanken, men også KLP og Husbanken er benyttet som lånekilder. Samlet utgjør låneporteføljen 348 millioner kroner. Lånene er etablert med flytende rente basert på 3M-Nibor og med et tillegg for en kredittmargin (ikke Husbanken). I tillegg er det etablert

renteswapper/fastrente, som samlet medfører at andel fast rente i låneporteføljen er 26%. Refinansieringsrisikoen vurderes å være lav. Gjennomsnittlig porteføljerente er 2,52% og denne holdes oppe av tidligere etablerte fastrenteavtaler. Det har ikke forekommet brudd på kommunens finansreglement i perioden og de interne rutinene for etterlevelse av finansreglementet er fulgt.

I 2016 er det ikke tatt opp lån i Husbanken til videreformidling av startlån.
Det er tatt opp lån til investeringer totalt kr 17.525.000 kr. Av dette utgjør VA investeringer 13,7 mill kr.

Sauherad har i praksis ingen annen måte å finansiere investeringer på, enn å låne, eller eventuelt gjennom tilskudd i statlige styrte satsingsområder. Jfr omsorgsboliger, sykehjem og skolepakke-prosjekter.

Fondsutvikling

Mill kr

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
7,9	11,1	14,3	12,6	14,3	10,8	14,8	18,4

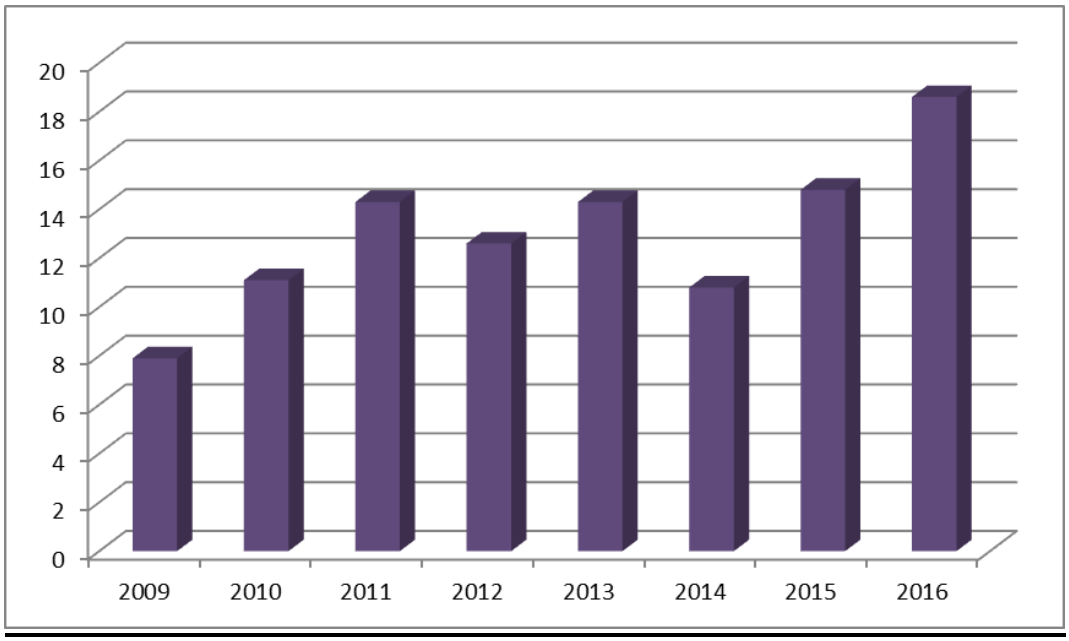

Fondsutvkling 2009-2016

Fondsmidlene er økt med 3,8 mill kr fra 2015 til 2016. Dette gjelder 3 mill kr i bundne driftsfond og 0,5 mill kr i ubundne investeringsfond. Av den totale fondskapital er kun kr 0,5 mill ikke bundet opp til spesielle forutsetninger for bruk. Bundne fond er f.eks. øremerkede ubrukte statstilskudd, næringsfond og avsetninger knytta til VAR-området (sjølkostregnskapet vann, avløp og renovasjon) . Viser til note 12 i regnskapsdokumentet for ytterligere detaljer.

Kommunen har lite fondsmidler å "støtte" seg på likviditetsmessig. Kommunen må derfor bruke likviditetslån, og utvide dette straks den økonomiske situasjonen forverrer seg. I 2016 har situasjon vært slik at Sauherad har overskuddsplassert likviditet på 20 mill kr.

C. KOmmune-STat-RApportering (KOSTRA) og nøkkeltall

Alle kommuner er pålagt å føre regnskapet etter KOSTRA- standard.

KOSTRA (KOmmune-STat-RApportering) er et nasjonalt informasjonssystem som gir styringsinformasjon av kommunal virksomhet.

Informasjon om kommunale tjenester og bruk av ressurser på ulike tjenesteområder registreres og sammenstilles for å gi relevant informasjon til beslutningstakere og andre, både nasjonalt og lokalt. Informasjonen skal tjene som grunnlag for analyse, planlegging og styring - og herunder gi grunnlag for å vurdere om nasjonale mål oppnås.

KOSTRA vil også gi kommunen mulighet til å sammenligne seg med andre kommuner, samt sammenligne seg selv over flere år.

KOSTRA-tallene blir nå mer og mer brukt direkte av regjeringen for å gi tilskudd til kommunene.

De aller fleste kommuner fører i dag kostnadene på riktig funksjoner i KOSTRA. Dette gir gode forutsetninger for å foreta sammenligninger mellom kommunene.

Regnskaps- og tjenestedata setter i KOSTRA sammen nøkkeltall som bl.a viser:

- Prioriteringer – viser hvordan kommunes frie inntekter er fordelt på ulike formål.
- Dekningsgrader – viser tjenestetilbudet i forhold til ulike målgrupper for tilbudet. Den viser da hvor stor andel av en gruppe som får et tilbud.
- Produktivitet/enhetskostnader – viser kostnader /bruk av ressurser i forhold til tjenesteproduksjon.
- Utdypende tjenesteindikatorer – viser nøkkeltall som supplerer de ovenfornevnte indikatorene

I de påfølgende tabellene har vi valgt å sammenligne Sauherad kommune med seg selv over 2 år. Samtidig ser vi utviklingen i kommunegruppa vår, og landet utenom Oslo i de samme år. Dette gir oss et bilde av hvordan utviklingen har vært i egen kommune sammenstilt med utviklingen i kommuner vi kan sammenligne oss med.

Tabellen under viser hvordan midlene blir fordelt mellom de største tjenesteområdene i Sauherad (på et overordnet nivå)i forhold til andre kommuner (kommunegruppe 1), Telemark og gjennomsnittet for landet (utenom Oslo).

Kommunegruppeinndelingen er sentralt styrt og er gjort ut i fra folketall, bundne kostnader og frie inntekter (skatt og rammetilskudd)

KOSTRA-analyse av hovedtallene

Tabellen under viser hvordan midlene blir fordelt mellom de enkelte tjenesteområdene i Sauherad - i forhold til andre kommuner (kommunegruppe 1), Telemark og gjennomsnittet for landet.

Kommunegruppeinndelingen er gjort ut i fra folketall, bundne kostnader og frie inntekter (skatt og rammetilskudd)

Kommunegruppe 1 består av 25 kommuner til sammen. Siljan og Drangedal er andre Telemarkskommuner i denne gruppen.

	Sauherad	Sauherad	Komm gr 1	Telemark	landsgj.u.Oslo
Noen hovedstørrelser:	2016	2015	2016	2016	2016
netto driftsresultat i % av dr.innt.	4,2	3	3,7	3,7	4,0
langsiktig gjeld i % av driftsinnt.	218,4	228,7	207,2	220,8	208,6
frie inntekter i kroner pr. innbygg.	54 871	52 316	54 955	51 985	52 141
Prioritering:					
netto dr.utg. barnehage i kr pr.innb.1-5 år	137 957	121 866	131 664	138 243	137 688
netto dr.utg. gr.sk.sektor i kr pr. innb. 6-15 år	107 421	104 037	117 570	109 314	105 172
netto dr.utg. helsetjenester i kr pr. innbygger	3 400	2 433	2 779	2 715	2 538
netto dr.utg. pleie og omsorgtj. pr.innbygger	19 426	16 624	17 871	19 675	16 974
netto dr.utg. sosialtjenesten i kr pr. innbygger 20-66 år	6 643	5 884	3 160	4 692	3 536
netto dr.utg. adm, styring og fellesutg.pr.innb.	5 718	5 751	5 740	4 345	4 312
netto dr.utg.til kultursektoren pr innb. i kr	1 250	1 136	1 517	2 408	2 114
netto dr.utg. barnevernstj. i kr pr innb. 0-17 år	11 236	11 336	9 035	10 072	8 877
netto dr.utg komm.eiendomsforvaltning pr innb.	3 456	3 086	4 660	4 809	4 904

Når det gjelder barnehage bruker vi mer i 2016 enn i 2015, men Sauherad er omtrent på nivå med Telemark og landet u/ Oslo.

Driftsutgiftene til grunnskole er høyere i 2016 enn 2015, Telemark og Kommmunegruppe 1 ligger over Sauherad, men landet u/Oslo ligger under.

På helse går Sauherad fra å være lavere enn alle andre vi kan sammenlikne oss med, med unntak av landet, til å være høyere enn alle andre i tabellen. Utgifter til pleie og omsorgstjenester er økt, og Sauherad er nå på nivå med Telemark, kommunegruppe 1 og landsgjennomsnittet u/Oslo er lavere enn Sauherad. Ressurskrevende tjenester inngår i tallene for pleie og omsorg, det samme gjør tilskuddet til dette formålet.

Sosialtjenesten inneholder også tall for bosetting av flyktninger. Sauherad har forholdsmessig høy aktivitet på dette området. Vi har høyere utgifter i 2016 enn i 2015, og ligger betydelig over både Telemark, landet og kommunegruppe 1.

Utgiftene til administrasjon, styring og fellesutgifter inneholder også kostnader til politisk styring. Sauherad ligger her noe lavere i 2016 enn 2015, men høyere enn andre i tabellen.

På kultur bruker vi mindre enn både landet, Telemark og kommunegruppe 1.

Innenfor barnevern har Sauherad reduserte kostnader fra 2015 til 2016, og ligger betydelig over alle andre vi kan sammenlikne oss med.

På kostnader til eiendomsforvaltning ligger Sauherad lavere enn alle andre i tabellen.

Utvikling i årsverk og sykefravær 2010-2016

	Årsverk 2010	Fravær 2010	Årsverk 2011	Fravær 2011	Årsverk 2012	Fravær 2012	Årsverk 2013	Fravær 2013	Årsverk 2014	Fravær 2014	Årsverk 2015	Fravær 2015	Årsverk 2016	Fravær 2016
politisk	2	0,00	1,9	0,00	1	0,00	1,1	0,0	1,1	0,0	1,2	0,0	1,1	0,0
Rådmannsteam	3,9	3,29	4,8	1,26	5,9	3,68	5,1	1,6	4,7	12,5	4,4	0,3	4,7	1,2
stab & service)	5,9	2,06	6,1	12,23	5,9	15,18	5,9	6,6	5,5	5,1	5,8	11,9	6,5	24,1
øk &pers	5,6	0,15	5,3	1,26	6	3,12	6,3	1,3	5,5	12,9	7,5	2,5	7,5	1,4
anna (tillitssvalgt og næring)	1,7	10,14	2,5	22,63	2,4	2,47	2,6	3,3	1,3	28,1	1,2	0,9	1,3	0,4
stab, støtte & utvikling	**19,1**	**2,30**	**20,6**	**7,04**	**21,2**	**6,35**	**21**	**3,0**	**18,1**	**11,5**	**20,1**	**4,6**	**21,1**	**8,3**
fellesutg skole & barnehage	5	15,54	4	15,24	4,6	9,90	3,3	6,0	2,5	13,2	2,8	8,9	5,2	8,9
Sauherad barne- og u skole	54,3	4,12	54	4,72	49,1	6,51	59,4	8,5	56	6,0	53,3	7,4	50,4	5,9
Akk skole og barnehage	15,8	8,67	16	9,67	15,7	9,18	0	30,8						
Hjukseb skole og b hage	16,6	5,57	16	4,68	16,1	1,56	0	3,8						
Nordagutu skole & b hage	10,7	11,12	12	14,07	11,8	7,52	0	16,2						
Gvarv barnehage	27,1	11,50	25,4	10,47	22,8	13,18	0	8,8						
Kultur	7,3	8,03	7,1	7,84	6,4	8,17	6,6	6,7	5,5	1,8	5,1	2,9	4,4	0,6
Tik	12,5	3,14	14,4	5,33	14,7	6,30	11,7	3,9	12,1	14,3	12,3	4,1	20,4	14,1
MT barnevern	13,1	14,31	14,7	10,46	15,1	15,66	14,6	12,8	14,4	16,2	15,4	15,2	15,5	14,,4
MT PPT	11	2,89	10,2	3,68	10,3	1,22	10	3,3	10	8,1	9,6	9,0	10,6	5,7
oppvekst, kultur & integrering	**173,4**	**7,31**	**173,8**	**7,44**	**166,6**	**7,82**	**105,6**	**10,9**	**100,5**	**7,7**	**98,5**	**7,9**	**106,5**	**8,3**
fellesutg hlse, omsorg og verferd	2,6	11,25	2,6	12,67	0,7	0,00	0,6	0,0	0,6	0,0	0,0			
helsetjenesten	16,6	8,07	18,5	7,23	17,2	12,70	12,6	14,7	12	12,5	12,9	6,9	13,0	8,9
pleie- og omsorgstjenester									56,2	8,0	63,6	9,0		8,9
bo- & miljøtjenesten	18,6	4,96	21,1	5,84	19,5	1,90	23,0	3,8					24,8	
Sauehrad bygdeheim	19,3	14,88	20,4	8,65	22,9	11,11	22,8	8,2	23,1	12,1	24,7	13,9	23,6	10,1
Hjemmetjenesten distrikt	15,5	4,92	15,7	8,44	14,6	15,55	12,3	11,3					21,2	
Hjemmtjenesten Furuheim	33	10,39	33,3	11,45	32,5	12,46	30,3	13,1					21,5	
NAV sosialtjenesten	4	24,43	3,7	1,78	3,7	1,91	3,9	11,5	3,6	11,0	2,5	3,0	2,3	20,7
helse omsorg & velferd	**109,6**	**9,11**	**115,3**	**8,59**	**111,1**	**10,35**	**105,45**	**10,0**	**95,5**	**9,7**	**103,7**	**9,4**	**106,4**	**9,8**
plan & forv inkl brann	4,7	11,42	4,1	2,92	3,7	0,61	3,8	5,5	2,5	4,2	2,5	9,7	3,3	7,6
driftsenhetene	24,9	6,78	25,4	13,42	24,3	11,81	24,2	14,2	21	11,4	19,0	11,7	18,7	3,3
MT landbruk	7	2,76	6,6	0,57	6,6	1,78	6,3	2,3	7	1,2	6,4	2,5	6,5	1,3
næring, plan & teknikk	**36,6**	**6,60**	**36,1**	**9,85**	**34,6**	**8,79**	**34,3**	**10,9**	**30,4**	**8,5**	**27,9**	**10,0**	**28,5**	**4,6**
hele kommunen	**338,7**	**7,70**	**345,8**	**8,05**	**333,5**	**8,70**	**266,35**	**9,8**	**244,5**	**9,3**	**250,2**	**8,5**	**262,5**	**8,5**

Telletidspunkt 31.12.2016. Tallene kan avvik fra budsjett.

Sauherad kommune

Regnskap 2016

Regnskap 2016

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. Hovedoversikter

Regnskapsskjema 1A 3
Regnskapsskjema 1B 3
Regnskapsskjema 2A 5
Regnskapsskjema 2B 6
Økonomisk oversikt balanse 7
Økonomisk oversikt drift 8
Økonomisk oversikt investeringer 9

2. Noter:

Note 1: Endring i arbeidskapital 10
Note 2: Årsverk og ytelser 11
Note 3: Pensjon 11
Note 4: Anleggsmidler 12
Note 5: Aksjer og andeler i varig eie 13
Note 6: Salg av finansielle anleggsmidler 14
Note 7: Langsiktig gjeld 14
Note 8: Avdrag på lån 15
Note 9: Garantiansvar 16
Note 10: Andre vesentlige forpliktelser 17
Note 11: Finansielle eiendeler og forpliktelser 17
Note 12: Fond 18
Note 13: Strykninger 19
Note 14: Endring av regnskapsprinsipp 20
Note 15: Kapitalkonto 20
Note 16: Investeringsoversikt 21
Note 17: Selvkostområder 25
Note 18: Usikre forpliktelser og betingelser 26
Note 19: Vesentlige poster og transaksjoner 27
Note 20: Endring regnskapsprinsipper (jfr note 14) 27
Note 21: Etablering/avvikling av KF 27
Note 22: Mellomværende med interkommunale samarbeid 27
Note 23: Interkommunale samarbeid 29
Revisors beretning 30

Regnskap 2016

Regnskapsskjema 1A	Regnskap 2016	Reg. budsjett 2016	Oppr. Budsjett 2016	Regnskap 2015
Skatt på inntekt og formue	-96 484 696	-93 500 000	-93 500 000	-90 745 513
Rammetilskudd	-139 625 598	-135 266 000	-137 115 000	-136 202 202
Eiendomsskatt	-11 545 179	-11 360 000	-8 800 000	-8 856 255
Rente- og avdragskomp.	-1 586 346	-1 770 000	-1 770 000	-1 775 274
Sum frie disponible inntekter	**-249 241 819**	**-241 896 000**	**-241 185 000**	**-237 579 244**
Renteinntekter og utbytte	-4 378 366	-3 902 000	-3 902 000	-4 459 426
Renteutg./Finansutgift	9 560 572	11 635 000	12 260 000	9 017 775
Avdrag på lån	9 565 907	9 625 000	9 000 000	9 572 911
Netto finans	**14 748 113**	**17 358 000**	**17 358 000**	**14 131 260**
Til dekn tidl underskudd	9 060 681	9 100 000	4 600 000	3 641 000
Til bundne avsetninger	1 800	10 000	10 000	2 324
Til ubundne avsetninger	0	800 000	4 617 000	0
Bruk av tidl års overskudd	-5 284 012	-5 300 000	0	0
Netto avsetninger	**3 778 469**	**4 610 000**	**9 227 000**	**3 643 324**
Overført til inv.regnskapet	59 454	0	0	39 140
Sum fordelt drift til enhetene	**221 235 878**	**219 918 000**	**214 590 000**	**214 500 009**
Til fordeling drift	**-230 655 783**	**-219 928 000**	**-214 600 000**	**-219 765 521**
Merforbruk/mindreforbruk	**-9 419 905**	**0**	**0**	**-5 284 012**

Regnskapsskjema 1B	Regnskap 2016	Reg. Budsjett 2016	Oppr. Budsjett 2016	Regnskap 2015
Politisk styring	**2 348 930**	**1 914 000**	**1 865 000**	**2 074 924**
Sum driftsutgifter	2 434 702	1 924 000	1 875 000	2 107 612
Sum driftsinntekter	-85 772	-10 000	-10 000	-32 688
Netto driftsutgifter	2 348 930	1 914 000	1 865 000	2 074 924
Rådmannsteam	**5 304 223**	**5 801 000**	**3 165 000**	**5 493 535**
Sum driftsutgifter	5 819 559	5 816 000	3 180 000	6 062 217
Sum driftsinntekter	-515 336	-15 000	-15 000	-568 682
Netto driftsutgifter	5 304 223	5 801 000	3 165 000	5 493 535
Økonomi og personal	**6 288 099**	**6 425 000**	**6 273 000**	**6 514 164**
Sum driftsutgifter	7 391 943	7 107 000	6 955 000	7 513 158
Sum driftsinntekter	-1 103 844	-682 000	-682 000	-998 995
Netto driftsutgifter	6 288 099	6 425 000	6 273 000	6 514 164
Stab og service	**8 319 916**	**8 415 000**	**8 236 000**	**7 953 276**
Sum driftsutgifter	9 253 679	9 220 000	9 041 000	8 564 972
Sum driftsinntekter	-933 764	-805 000	-805 000	-611 696
Netto driftsutgifter	8 319 916	8 415 000	8 236 000	7 953 276
Næring	**1 040 513**	**967 000**	**1 067 000**	**1 056 672**
Sum driftsutgifter	3 210 283	4 693 000	4 006 000	3 399 873
Sum driftsinntekter	-2 169 770	-3 726 000	-2 939 000	-2 343 201
Netto driftsutgifter	1 040 513	967 000	1 067 000	1 056 672
Andre kommunale tjenester	**5 584 466**	**6 344 000**	**6 344 000**	**5 492 879**
Sum driftsutgifter	5 886 226	6 546 000	6 546 000	5 752 710
Sum driftsinntekter	-301 761	-202 000	-202 000	-259 831
Netto driftsutgifter	5 584 466	6 344 000	6 344 000	5 492 879

	Regnskap 2016			
Fellesutgifter skole og barnehage	**31 906 504**	**30 847 000**	**30 817 000**	**31 494 254**
Sum driftsutgifter	33 962 078	30 932 000	30 902 000	33 269 252
Sum driftsinntekter	-2 055 574	-85 000	-85 000	-1 774 999
Netto driftsutgifter	31 906 504	30 847 000	30 817 000	31 494 254
Gvarv skole/Sauherad ungdomsskole	**37 990 209**	**37 900 000**	**37 227 000**	**37 686 932**
Sum driftsutgifter	45 393 879	42 399 000	41 726 000	44 104 104
Sum driftsinntekter	-7 403 669	-4 499 000	-4 499 000	-6 417 173
Netto driftsutgifter	37 990 209	37 900 000	37 227 000	37 686 932
Kulturtjenesten	**5 090 466**	**5 025 000**	**4 849 000**	**4 796 414**
Sum driftsutgifter	6 039 065	6 096 000	5 855 000	5 651 235
Sum driftsinntekter	-948 599	-1 071 000	-1 006 000	-854 821
Netto driftsutgifter	5 090 466	5 025 000	4 849 000	4 796 414
Midt-Telemark PPT	**1 456 108**	**1 424 000**	**1 424 000**	**1 467 763**
Sum driftsutgifter	9 463 036	8 948 000	8 948 000	9 543 541
Sum driftsinntekter	-8 006 928	-7 524 000	-7 524 000	-8 075 778
Netto driftsinntekter	1 456 108	1 424 000	1 424 000	1 467 763
Midt-Telemark Barnevern	**9 320 583**	**10 917 000**	**10 917 000**	**8 316 203**
Sum driftsutgifter	23 769 651	21 845 000	21 845 000	20 192 172
Sum driftsinntekter	-14 449 069	-10 928 000	-10 928 000	-11 875 969
Netto driftsutgifter	9 320 583	10 917 000	10 917 000	8 316 203
Tjenesten for integrering og kompetanse	**-6 307 983**	**-2 559 000**	**-3 006 000**	**-4 358 942**
Sum driftsutgifter	27 568 111	24 731 000	24 236 000	20 318 131
Sum Driftsinntekter	-33 876 095	-27 290 000	-27 242 000	-24 677 073
Netto driftsutgifter	-6 307 983	-2 559 000	-3 006 000	-4 358 942
Fellesutgifter Helse, Omsorg & Velferd	**2 709 543**	**2 751 000**	**2 730 000**	**2 500 091**
Sum driftsutgifter	4 065 637	3 449 000	3 028 000	2 764 317
Sum driftsinntekter	-1 356 094	-698 000	-298 000	-264 226
Netto driftsutgifter	2 709 543	2 751 000	2 730 000	2 500 091
Helsetjenester	**15 349 580**	**14 126 000**	**13 938 000**	**14 659 878**
Sum driftsutgifter	22 374 028	19 655 000	20 239 000	19 517 941
Sum driftsinntekter	-7 024 448	-5 529 000	-6 301 000	-4 858 062
Netto driftsutgifter	15 349 580	14 126 000	13 938 000	14 659 878
Nav/sosialtjenesten	**8 081 492**	**7 449 000**	**7 425 000**	**8 542 518**
Sum driftsutgifter	8 292 895	7 920 000	7 881 000	8 733 185
Sum driftsinntekter	-211 403	-471 000	-456 000	-190 667
Netto driftsutgifter	8 081 492	7 449 000	7 425 000	8 542 518
Sauherad Bygdeheim	**16 511 714**	**16 437 000**	**16 184 000**	**16 613 424**
Sum driftsutgifter	23 545 332	22 958 000	22 705 000	24 777 825
Sum driftsinntekter	-7 033 619	-6 521 000	-6 521 000	-8 164 402
Netto driftsutgifter	16 511 714	16 437 000	16 184 000	16 613 424
Pleie og Omsorg	**54 271 396**	**52 722 000**	**52 874 000**	**51 047 066**
Sum driftsutgifter	68 633 125	67 749 000	67 134 000	64 725 151
Sum driftsinntekter	-14 361 729	-15 027 000	-14 260 000	-13 678 085
Netto driftsutgifter	54 271 396	52 722 000	52 874 000	51 047 066
Plan og forvaltning inkl brann & redning	**5 933 480**	**5 813 000**	**5 759 000**	**5 309 657**
Sum driftsutgifter	8 035 655	8 183 000	8 129 000	7 461 472
Sum driftsinntekter	-2 102 175	-2 370 000	-2 370 000	-2 151 814
Netto driftsutgifter	5 933 480	5 813 000	5 759 000	5 309 657
Byggdrift	**19 918 063**	**17 300 000**	**15 445 000**	**17 244 901**
Sum driftsutgifter	42 132 567	32 506 000	31 351 000	40 980 745

	Regnskap 2016			
Sum driftsinntekter	-22 214 504	-15 206 000	-15 906 000	-23 735 845
Netto driftsutgifter	19 918 063	17 300 000	15 445 000	17 244 901
Vann	**-553 675**	**-674 000**	**-763 000**	**-759 497**
Sum driftsutgifter	5 008 437	4 907 000	4 735 000	5 554 203
Sum driftsinntekter	-5 562 111	-5 581 000	-5 498 000	-6 313 699
Netto driftsutgifter	-553 675	-674 000	-763 000	-759 497
Avløp	**-945 384**	**-844 000**	**-780 000**	**-981 455**
Sum driftsutgifter	6 362 727	6 583 000	6 985 000	6 340 733
Sum driftsinntekter	-7 308 111	-7 427 000	-7 765 000	-7 322 188
Netto driftsutgifter	-945 384	-844 000	-780 000	-981 455
Renovasjon	**-12 156**	**-41 000**	**-14 000**	**4 515**
Sum driftsutgifter	4 699 394	4 641 000	5 040 000	4 973 787
Sum driftsinntekter	-4 711 550	-4 682 000	-5 054 000	-4 969 272
Netto driftsutgifter	-12 156	-41 000	-14 000	4 515
Renovasjon slam	**-51 000**	**-24 000**	**-26 000**	**-146 885**
Sum driftsutgifter	1 336 264	1 311 000	1 437 000	1 102 856
Sum driftsinntekter	-1 387 264	-1 335 000	-1 463 000	-1 249 741
Netto driftsutgifter	-51 000	-24 000	-26 000	-146 885
Veg	**4 457 794**	**4 113 000**	**4 053 000**	**4 257 884**
Sum driftsutgifter	5 135 331	5 173 000	5 113 000	5 069 618
Sum driftsinntekter	-677 537	-1 060 000	-1 060 000	-811 734
Netto driftsutgifter	4 457 794	4 113 000	4 053 000	4 257 884
Midt-Telemark Landbruk	**1 491 946**	**1 522 000**	**1 522 000**	**1 403 505**
Sum driftsutgifter	7 783 998	6 735 000	6 735 000	8 144 614
Sum driftsinntekter	-6 292 053	-5 213 000	-5 213 000	-6 741 109
Netto driftsutgifter	1 491 946	1 522 000	1 522 000	1 403 505
Driftsassistansen	**1**	**0**	**0**	**0**
Sum driftsutgifter	6 786 767	4 830 000	4 830 000	6 787 369
Sum driftsinntekter	-6 786 766	-4 830 000	-4 830 000	-6 787 369
Netto driftsutgifter	1	0	0	0
Felles finanser (motpost avskrivninger)	**-14 268 947**	**-14 152 000**	**-12 935 000**	**-13 183 667**
Netto driftsinntekt	-14 268 947	-14 152 000	-12 935 000	-13 183 667
Sum fordelt til enhetene	**221 235 878**	**219 918 000**	**214 590 000**	**214 500 009**

Regnskapsskjema 2A - investering	**Regnskap 2016**	**Reg. budsjett 2016**	**Oppr.budsjett 2016**	**Regnskap 2015**
Investeringer i anleggsmidler	15 326 054	35 624 000	18 655 000	53 728 506
Utlån og forskutteringer	791 058	0	0	494 775
Kjøp av aksjer og andeler	1 051 407	750 000	750 000	860 939
Avdrag på lån	2 166 788	0	0	1 480 000
Dekning av tidligere års udekket	0	0	0	675 529
Avsetninger	1 948 787	512 000	0	2 935 076
Årets finansieringsbehov	**21 284 094**	**36 886 000**	**19 405 000**	**60 174 825**
Finansiert slik:				
Bruk av lånemidler	12 212 974	34 494 000	17 525 000	25 431 624
Inntekter fra salg av anleggsmidler	1 024 335	750 000	750 000	3 227 654
Tilskudd til investeringer	0	0	0	254 303
Kompensasjon for merverdiavgift	968 515	1 130 000	1 130 000	7 833 454
Mottatte avdrag på utlån og refusjoner	4 985 726	0	0	23 108 939
Andre inntekter	27 638	0	0	11 304

	Regnskap 2016			
Sum ekstern finansiering	**19 219 188**	**36 374 000**	**19 405 000**	**59 867 278**
Overført fra driftsregnskapet	59 454	0	0	39 140
Bruk av tidligere års udisponert	511 593	512 000	0	0
Bruk av avsetninger	1 493 860	0	0	780 000
Sum finansiering	**21 284 094**	**36 886 000**	**19 405 000**	**60 686 418**
Udekket/udisponert	**0**	**0**	**0**	**511 593**

REGNSKAPSSKJEMA 2B - INVESTERINGSREGNSKAPET 2016

Prosjekt	Regnskap 2016	Oppr. budsjett 2016	Rev. budsjett 2016
000 - Dummy-prosjekt	-	-	755 000
501 - VA driftsovervåkning web-løsning	1 269 086	-	3 206 000
503 - Sauherad Barne og Ungdomsskole	247 840	500 000	562 000
505 - Høgdebasseng Nordagutu	155 277	-	9 082 000
508 - Utskiftning hovedledning Deilrind/Haugland			400 000
509 - Vannledning Lindheimsmoen	-	-	55 000
510 - Sikring brønner Holtsås/Hjuksebø			200 000
511 - Nødstrøm Holtsås/Nordagutu			470 000
515 - Pumpestasjoner - nye styringsskap	81 707	-	151 000
516 - Akkerhaugen RA innløpskum og sanering	-	-	500 000
519 - Geiteryggen del 3 - utbyggingsavtale	1 336 095	-	-
522 - Uteområde Sauherad barne- og ungd.skole	56 213	-	45 000
523 - Ringledning Sauar	3 047 850	-	3 000 000
524 - Sagatun - oppgradering VA-nett	-	-	100 000
525 - Gvarv renseanlegg	150 000	-	178 000
526 - Renseanlegg Sauar - nytt filter	-	-	600 000
527 - Overløpsalarm pumpestasjoner	-	-	200 000
528 - IKT voksenopplæring	135 427	200 000	200 000
529 - TIK - utvikling kompetansesenter	61 963	200 000	200 000
530 - IKT skole Sauherad	387 308	400 000	400 000
532 - Nedre Sauherad vannverk - UV-anlegg	1 761 497	-	1 657 000
534 - VA-sanering Akkerhaugen	77 910	-	650 000
535 - Megardsmoen boligfelt 1 - utbyggingsavtale	1 400 000	-	-
700 - IKT fellesinvesteringer Midt-Telem	101 742	895 000	373 000
701 - IKT/ERP Midt-Telemark	218 263	-	148 000
710 - Fortetning bygg	-	250 000	250 000
712 - Utbedringstiltak vannett	-	11 000 000	-
715 - Oppfølging avvik bygg	1 402 082	1 250 000	1 650 000
716 - Flomsikring	50 000	-	50 000
720 - Forsterka vannforsyning Hørte	279 164	-	703 000
730 - Reguleringsplan Idungsås	6 519	-	63 000
737 - EK-tilskudd KLP	1 051 407	750 000	750 000
742 - Kirkelig fellesråd	150 000	150 000	150 000
779 - Komtek	287 375	-	230 000
785 - VA Gåsefet/Tangen	493 902	-	1 393 000
789 - Furuheim/Furumoen byggtiltak	7 411	-	-
814 - Servicetorg Komm.hus I	645 610	-	756 000
815 - Felleskontor IKT	398 664	-	446 000

	Regnskap 2016		
844 - Brannbil	87 661	110 000	110 000
865 - Nedre Sauherad vannverk	196 490	-	847 000
866 - Notevarp, Boliger for mennesker med bistandsbehov	17 427	-	1 020 000
890 - Utbedringstiltak avløpsnett	-	2 700 000	3 961 000
892 - Asfaltering	827 337	1 000 000	863 000
SUM	**16 389 226**	**19 405 000**	**36 374 000**

Økonomisk oversikt - balanse	**Regnskap 2016**	**Regnskap 2015**
EIENDELER		
Anleggsmidler	**777 727 804,13**	**775 911 819,13**
Herav:		
Faste eiendommer og anlegg	336 276 328,26	342 243 871,03
Utstyr, maskiner og transportmidler	10 829 946,38	9 247 178,47
Utlån	18 563 035,49	19 867 928,63
Konserninterne langsiktige fordringer	0,00	0,00
Aksjer og andeler	11 828 506,00	10 777 099,00
Pensjonsmidler	400 229 988,00	393 775 742,00
Omløpsmidler	**99 906 101,02**	**74 502 801,14**
Herav:		
Kortsiktige fordringer	26 496 338,36	19 559 695,54
Konterninterne kortsiktige fordringer	0,00	0,00
Premieavvik	24 568 394,53	25 365 309,53
Aksjer og andeler	0,00	0,00
Sertifikater	0,00	0,00
Obligasjoner	0,00	0,00
Derivater	0,00	0,00
Kasse, postgiro, bankinnskudd	48 841 368,13	29 577 796,07
SUM EIENDELER	**877 633 905,15**	**850 414 620,27**
EGENKAPITAL OG GJELD		
Egenkapital	**-18 308 750,86**	**-25 083 525,76**
Herav:		
Disposisjonsfond	0,00	0,00
Bundne driftsfond	14 993 391,50	11 935 279,30
Ubundne investeringsfond	484 520,88	0,00
Bundne investeringsfond	2 917 194,57	2 946 787,74
Regnskapsmessig mindreforbruk	9 419 904,65	5 284 011,87
Regnskapsmessig merforbruk	0,00	-9 060 680,70
Udisponert i inv.regnskap	0,00	511 592,88
Udekket i inv.regnskap	0,00	0,00
Kapitalkonto	-44 715 167,28	-35 291 921,67
Endring i regnskapsprinsipp som påvirker AK Drift	4 485 596,00	4 485 596,00
Endring i regnskapsprinsipp som påvirker AK Invest	-5 894 191,18	-5 894 191,18
Langsiktig gjeld	**850 783 343,00**	**834 232 086,00**
Herav:		
Pensjonsforpliktelser	502 645 780,00	491 886 828,00

	Regnskap 2016	
Ihendehaverobligasjonslån	0,00	0,00
Sertifikatlån	34 000 000,00	0,00
Andre lån	314 137 563,00	342 345 258,00
Konsernintern langsiktig gjeld	0,00	0,00
Kortsiktig gjeld	**45 159 312,56**	**41 266 059,58**
Herav:		
Kassekredittlån	0,00	0,00
Annen kortsiktig gjeld	39 936 930,25	35 084 607,27
Derivater	0,00	0,00
Konsernintern kortsiktig gjeld	0,00	0,00
Premieavvik	5 222 382,31	6 181 452,31
SUM EGENKAPITAL OG GJELD	**877 633 904,70**	**850 414 619,82**
MEMORIAKONTI		
Memoriakonto	307 047 741,81	301 735 715,42
Herav:		
Ubrukte lånemidler	28 340 371,59	23 028 345,20
Ubrukte konserninterne lånemidler	0,00	0,00
Andre memoriakonti	278 707 370,22	278 707 370,22
Motkonto for memoriakontiene	-307 047 742,26	-301 735 715,87

Økonomisk oversikt - drift 2016	**Regnskap 2016**	**Reg. budsjett 2016**	**Oppr.budsjet 2016**	**Regnskap 2015**
Driftsinntekter				
Brukerbetalinger	8 334 115,25	8 336 000	8 336 000	7 478 489,50
Andre salgs- og leieinntekter	31 407 559,33	32 862 000	33 397 000	32 762 710,82
Overføringer med krav til motytelse	73 377 892,38	60 005 000	59 303 000	68 384 598,52
Rammetilskudd	139 625 598,00	135 566 000	137 415 000	136 202 202,00
Andre statlige overføringer	28 641 058,00	21 570 000	21 570 000	21 117 378,00
Andre overføringer	113 196,00	18 000	18 000	127 755,00
Skatt på inntekt og formue	96 484 696,37	93 500 000	93 500 000	90 745 513,20
Eiendomsskatt	11 545 178,78	11 360 000	8 800 000	8 856 255,24
Andre direkte og indirekte skatter	70 075,00	80 000	80 000	72 644,04
Sum driftsinntekter	**389 599 369,11**	**363 297 000**	**362 419 000**	**365 747 546,32**
Driftsutgifter				
Lønnsutgifter	170 910 103,94	166 561 000	165 285 000	161 734 183,03
Sosiale utgifter	45 889 800,61	46 032 000	45 337 000	44 453 869,05
Kjøp av varer og tj som inngår i tj.produksjon	61 767 714,64	48 001 000	47 971 000	59 546 733,96
Kjøp av tjenester som erstatter tj.produksjon	70 067 176,35	64 223 000	64 321 000	64 083 015,41
Overføringer	21 042 893,66	22 730 000	19 408 000	20 255 844,27
Avskrivninger	14 268 947,00	14 485 000	13 268 000	13 183 667,00
Fordelte utgifter	-11 152 465,22	-476 000	-476 000	-9 372 302,52
Sum driftsutgifter	**372 794 170,98**	**361 556 000**	**355 114 000**	**353 885 010,20**
Brutto driftsresultat	**16 805 198,13**	**1 741 000**	**7 305 000**	**11 862 536,12**
Finansinntekter				
Renteinntekter og utbytte	4 407 368,95	3 902 000	3 902 000	4 468 357,59
Gevinst på finansielle instrumenter (omløpsmidler)	0,00	0	0	0,00
Mottatte avdrag på utlån	11 890,00	25 000	25 000	4 600,00
Sum eksterne finansinntekter	**4 419 258,95**	**3 927 000**	**3 927 000**	**4 472 957,59**

	Regnskap 2016			
Finansutgifter				
Renteutgifter og låneomkostninger	9 613 357,14	11 640 000	12 265 000	9 070 275,44
Tap på finansielle instrumenter (omløpsmidler)	0,00	0	0	0,00
Avdrag på lån	9 565 907,26	9 625 000	9 000 000	9 572 911,00
Utlån	0,00	75 000	75 000	500,00
Sum eksterne finansutgifter	**19 179 264,40**	**21 340 000**	**21 340 000**	**18 643 686,44**
Resultat eksterne finanstransaksjoner	**-14 760 005,45**	**-17 413 000**	**-17 413 000**	**-14 170 728,85**
Motpost avskrivninger	14 268 947,00	14 152 000	12 935 000	13 183 667,00
Netto driftsresultat	**16 314 139,68**	**-1 520 000**	**2 827 000**	**10 875 474,27**
Interne finanstransaksjoner				
Bruk av tidligere års regnsk.m. mindreforbruk	5 284 011,87	5 300 000	0	0,00
Bruk av disposisjonsfond	0,00	0	0	0,00
Bruk av bundne fond	7 328 635,38	8 307 000	7 847 000	5 515 258,85
Sum bruk av avsetninger	**12 612 647,25**	**13 607 000**	**7 847 000**	**5 515 258,85**
Overført til investeringsregnskapet	59 454,00	0	0	39 139,60
Dekning av tidligere års regnsk.m. merforbruk	9 060 680,70	9 100 000	4 600 000	3 641 000,00
Avsatt til disposisjonsfond	0,00	800 000	4 617 000	0,00
Avsatt til bundne fond	10 386 747,58	2 187 000	1 457 000	7 426 581,65
Sum avsetninger	**19 506 882,28**	**12 087 000**	**10 674 000**	**11 106 721,25**
Regnskapsmessig mer/mindreforbruk	**9 419 904,65**	**0**	**0**	**5 284 011,87**

Økonomisk oversikt - investering 2016	**Regnskap 2016**	**Reg. budsjett 2016**	**Oppr.budsjet 2016**	**Regnskap i fjor 2015**
Inntekter				
Salg av driftsmidler og fast eiendom	1 024 335,00	750 000	750 000	3 227 643,90
Andre salgsinntekter	27 637,56	0	0	11 304,00
Overføringer med krav til motytelse	2 907 986,00	0	0	20 993 002,50
Kompensasjon for merverdiavgift	968 514,85	1 130 000	1 130 000	7 833 454,00
Statlige overføringer	0,00	0	0	0,00
Andre overføringer	0,00	0	0	254 303,00
Renteinntekter og utbytte	0,00	0	0	0,00
Sum inntekter	**4 928 473,41**	**1 880 000**	**1 880 000**	**32 319 707,40**
Utgifter				
Lønnsutgifter	81 130,31	0	0	206 930,69
Sosiale utgifter	11 329,00	0	0	28 371,70
Kjøp av varer og tj som inngår i tj.produksjon	13 838 267,80	35 474 000	18 505 000	43 954 415,14
Kjøp av tjenester som erstatter tj.produksjon	0,00	0	0	96 780,00
Overføringer	1 392 534,85	150 000	150 000	8 674 008,16
Renteutgifter og omkostninger	2 792,53	0	0	768 000,00
Fordelte utgifter	0,00	0	0	0,00
Sum utgifter	**15 326 054,49**	**35 624 000**	**18 655 000**	**53 728 505,69**
Finanstransaksjoner				
Avdrag på lån	2 166 787,74	0	0	1 480 000,00
Utlån	791 057,53	0	0	494 774,50
Kjøp av aksjer og andeler	1 051 407,00	750 000	750 000	860 939,00

	Regnskap 2016			
Dekning av tidligere års udekket	0,00	0	0	675 529,48
Avsatt til ubundne investeringsfond	511 592,88	512 000	0	0,00
Avsatt til bundne investeringsfond	1 437 194,57	0	0	2 935 076,11
Sum finansieringstransaksjoner	5 958 039,72	1 262 000	750 000	6 446 319,09
Finansieringsbehov	**16 355 620,80**	**35 006 000**	**17 525 000**	**27 855 117,38**
Dekket slik:				
Bruk av lån	12 212 973,61	34 494 000	17 525 000	25 431 624,15
Salg av aksjer og andeler	0,00	0	0	10,00
Mottatte avdrag på utlån	2 077 740,49	0	0	2 115 936,51
Overført fra driftsregnskapet	59 454,08	0	0	39 139,60
Bruk av tidligere års udisponert	511 592,88	512 000	0	0,00
Bruk av disposisjonsfond	0,00	0	0	0,00
Bruk av bundne driftsfond	0,00	0	0	0,00
Bruk av ubundne investeringsfond	27 072,00	0	0	0,00
Bruk av bundne investeringsfond	1 466 787,74	0	0	780 000,00
Sum finansiering	**16 355 620,80**	**35 006 000**	**17 525 000**	**28 366 710,26**
Udekket/udisponert	**0,00**	**0**	**0**	**511 592,88**

Note 1 Endring i arbeidskapital

Balanseregnskapet :	**31.12.2016**	**31.12.2015**	**Endring**
2.1 Omløpsmidler	99 906 101	74 502 801	
2.3 Kortsiktig gjeld	45 159 313	41 266 060	
Arbeidskapital	**54 746 788**	**33 236 742**	**21 510 047**

Drifts- og investeringsregnskapet :	**Beløp**	**Sum**
Anskaffelse av midler :		
Inntekter driftsregnskap	389 599 369	
Inntekter investeringsregnskap	4 928 473	
Innbet.ved eksterne finanstransaksjoner	18 709 973	
Sum anskaffelse av midler	**413 237 816**	**413 237 816**
Anvendelse av midler :		
Utgifter driftsregnskap	358 525 224	
Utgifter investeringsregnskap	15 323 262	
Utbetalinger ved eksterne finanstransaksjoner	23 191 309	
Sum anvendelse av midler	**397 039 795**	**397 039 795**
Anskaffelse - anvendelse av midler		**16 198 020**
Endring ubrukte lånemidler (økning +/reduksjon-)		5 312 026
Endring arbeidskapital i drifts-og investeringsregnskap		**21 510 047**
Endring arbeidskapital i balansen		**21 510 047**
Differanse (forklares nedenfor)		**0**

Forklaring til differanse i arb.kapital :	**Beløp**	**Sum**
	0	
	0	**0**

Note 2 Antall årsverk og ytelser til ledende personer og revisor

Ytelser til ledende personer	Lønn og annen godtgjørelse	Godtgjørelse for andre verv	Tilleggs-godtgjørelse	Natural-ytelser
Administrasjonssjef	863 099	0	0	4 392
Ordfører	770 160	0	0	4 392

Det skal opplyses om betalt eller skyldig vederlag til ledende personer i forbindelse med avslutning av vedkommendes ansettelsesforhold eller verv.

Godtgjørelse til revisor
Kommunens revisor er Telemark kommunerevisjon IKS. Revisjonen omfatter regnskapsrevisjon, andre tjenester, forvaltningsrevisjon og diverse attestasjonsoppdrag. Samlede godtgjørelser til revisor utgjør kr 632.252. Det er ikke spesifisert på faktura hva som gjelder revisjon, rådgivning mv.

Note 3 Pensjoner

Generelt om pensjonsordningene i kommunen
Kommunen har kollektive pensjonsordninger i Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og Statens pensjonskasse (SPK) som sikrer ytelsesbasert pensjon for de ansatte.

Pensjonsordningen omfatter alders-, uføre-, ektefelle-, barnepensjon samt AFP/tidligpensjon og sikrer alders- og uførepensjon med samlet pensjonsnivå på 66% sammen med folketrygden. Pensjonene samordnes med utbetaling fra NAV.

Premiefond
Premiefondet er et fond for tilbakeført premie og overskudd. Eventuelle midler på premiefondet kan bare brukes til fremtidig premiebetaling. Premiefondet fremgår ikke av kommuneregnskapet, men bruk av fondet reduserer faktisk betalte pensjonspremier.

	2016	2015
Innestående på premiefond 01.01.	121 920	72 005
Tilført premiefondet i løpet av året	4 268 930	5 892 120
Bruk av premiefondet i løpet av året	4 337 806	5 842 205
Innestående på premiefond 31.12.	53 044	121 920

Regnskapsføring av pensjon
Etter § 13 i årsregnskapsforskriften skal driftsregnskapet belastes med pensjonskostnader som er beregnet ut fra langsiktige forutsetninger om avkastning, lønnsvekst og G-regulering. Pensjonskostnadene beregnes på en annen måte enn pensjonspremien som betales til pensjonsordningen, og det vil derfor normalt være forskjell mellom disse to størrelsene. Forskjellen mellom betalt pensjonspremie og beregnet pensjonskostnad betegnes premieavvik, og skal inntekts- eller utgiftsføres i driftsregnskapet. Premieavviket tilbakeføres igjen neste år/med 1/7 per år for premieavvik oppstått i 2014 eller senere, med 1/10 per år for premieavvik oppstått fra 2011 til 2013 og med 1/15 per år for premieavvik oppstått fra 2002 til 2010.
Dersom kommunen har endret amortiseringsperiode i regnskapsåret, skal virkningen av denne endringen opplyses om.
Regnskapsføringen av pensjon innebærer et unntak fra de grunnleggende prinsippene for kommuneregnskapet om at alle kjente utgifter og inntekter i året skal tas med i årsregnskapet for vedkommende år (kl § 48 nr 2).
Regnskapsføringen av premieavvik og amortisering av premieavvik har hatt innvirkning på netto driftsresultat i 2016 ved at regnskapsførte pensjonsutgifter er kr. 3.673.540 lavere enn faktisk betalte pensjonspremier.

Bestemmelsene innbærer også at beregnede pensjonsmidler og pensjonsforpliktelser er oppført i balansen som henholdsvis anleggsmidler og langsiktig gjeld.

Økonomiske forutsetninger for beregning av pensjonskostnaden	KLP	SPK	Andre
Forventet avkastning pensjonsmidler	4,60 %	4,30 %	
Diskonteringsrente	4,00 %	4,00 %	
Forventet årlig lønnsvekst	2,97 %	2,97 %	
Forventet årlig G- og pensjonsregulering	2,97 %	2,97 %	

Spesifikasjon av samlet pensjonskostnad, premieavvik pensjonsforpliktelser og estimatavvik

Spesifikasjon av pensjonskostnad og årets premieavvik	2016	2015
Årets pensjonsopptjening, nåverdi	17 953 496	17 650 045
Rentekostnad av påløpt pensjonsforpliktelse	18 992 019	18 572 586
- Forventet avkastning på pensjonsmidlene	-17 311 443	-17 245 679
Administrasjonskostnader	1 332 262	1 462 964
Netto pensjonskostnad (inkl. adm.)	**20 966 334**	**20 439 916**
Betalt premie i året	**23 708 135**	**19 903 573**
Årets premieavvik	**-2 741 801**	**536 343**

Pensjonsmidler, pensjonsforpliktelser og akkumulert premieavvik	2016	Arb.giveravg.	2015	Arb.giveravg.
Brutto påløpte pensjonsforpliktelser pr.31.12.	489 989 666	12 656 114	479 762 671	12 124 157
Pensjonsmidler pr. 31.12.	400 229 988		393 775 742	
Netto pensjonsforpliktelser pr 31.12.	**89 759 678**	**12 656 114**	**85 986 929**	**12 124 157**
Årets premieavvik	2 741 801	386 594	-536 342	-75 624
Sum gjenstående premieavvik tidligere år (pr. 01.01.)	16 813 204	2 004 106	20 025 850	2 446 277
Sum amortisert premieavvik dette året	-2 599 683		-2 676 304	
Akkumulert premieavvik pr. 31.12	**16 955 322**	**2 390 700**	**16 813 204**	**2 370 653**

Note 4 - Anleggsregister

1. Bokført verdi pr. 31.12.2016

	5	10	20	40	50	BL	X	Sum
Akkumulert anskaffelseskost pr.	13		34	257	166		7	
01.01.16	106	6 395	889	193	903	4 114	709	490 310
Akkumulerte/reverserte nedskrivinger	0	0	0	-252	-59	0	0	-311
Akkumulerte ordinære avskrivinger pr.		-4	-18	-83	-22	-2		
01.01.16	-7 403	301	686	094	051	973	0	-138 508
			16	**173**	**144**		**7**	
Bokført verdi 01.01.16	**5 703**	**2 094**	**203**	**847**	**793**	**1 140**	**709**	**351 490**
Tilgang i året	2 754	1 277	2 976	7 223	950	0	0	15 180
Avgang i året	0	0	0	0	-5 214	0	0	-5 214
Delsalg i året	0	0	0	0	0	0	-82	-82
Årets ordinære avskrivinger	-1 948	-487	-1 627	-6 529	-3 203	-475	0	-14 269
Årets nedskrivinger	0	0	0	0	0	0	0	0
Årets reverserte nedskrivinger	0	0	0	0	0	0	0	0
			17	**174**	**137**		**7**	
Bokført verdi 31.12.16	**6 510**	**2 884**	**552**	**542**	**325**	**665**	**627**	**347 106**

2. Anskaffelseskost pr. 31.12.2016

	5	**10**	**20**	**40**	**50**	**BL**	**X**	**Sum**
Akkumulert anskaffelseskost pr.	13		34	257	166		7	
01.01.16	106	6 395	889	193	903	4 114	709	490 310
Akkumulerte/reverserte nedskrivinger	0	0	0	-252	-59	0	0	-311
Tilgang i året	2 754	1 277	2 976	7 223	950	0	0	15 180
Avgang i året	0	0	0	0	-5 214	0	0	-5 214
Delsalg i året	0	0	0	0	0	0	-82	-82
Årets nedskrivinger	0	0	0	0	0	0	0	0
Årets reverserte nedskrivinger	0	0	0	0	0	0	0	0
Akkumulert anskaffelseskost pr.	**15**		**37**	**264**	**162**		**7**	
31.12.16	**861**	**7 672**	**865**	**164**	**580**	**4 114**	**627**	**499 883**
Akkumulerte ordinære avskrivinger pr.		-4	-20	-89	-25	-3		
31.12.16	-9 351	788	314	622	254	448	0	-152 777
			17	**174**	**137**		**7**	
Bokført verdi 31.12.16	**6 510**	**2 884**	**552**	**542**	**325**	**665**	**627**	**347 106**

3. Endringer i anleggsmidler som påvirker kapitalkonto pr. 31.12.2016

	5	**10**	**20**	**40**	**50**	**BL**	**X**	**Sum**
Kostpris v/tilgang i året	**2754**	**1277**	**2976**	**7223**	**950**	**0**	**0**	**15180**
Salgssum v/avgang i året	0	0	0	0	-750	0	-90	-840
Delsalg i året	0	0	0	0	0	0	-90	-90
Årets ordinære avskrivninger	-1948	-487	-1627	-6529	-3203	-475	0	-14269
Årets nedskrivinger	0	0	0	0	0	0	0	0
Årets reverserte nedskrivinger	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum endring kapitalkonto	807	790	1349	694	-3003	-475	-90	71
Avgang i året (bokført verdi)	0	0	0	0	-5214	0	-82	-5296
Salgssum v/salg	0	0	0	0	-750	0	-90	-840
Negativt verdiavvik v/salg	0	0	0	0	4464	0	0	4464
Positivt verdiavvik v/salg	0	0	0	0	0	0	-8	-8

05 = Avskrivning 5 år
10 = Avskrivning 10 år
20 = Avskrivning 20 år
40 = avskrivning 40 år
50 = Avskrivning 50 år
BL = Avskrivning leieavtaler
X = Anlegg ikke avskrivbare

Note 5 Aksjer og andeler i varig eie

Selskapets navn	**Hen-visning balansen**	**Eierandel i selskapet**	**Eventuell markeds-verdi**	**Balanseført verdi 31.12.2016**	**Balanseført verdi 31.12.2015**
Statsforetak:					
Rauland Attføringssenter (2 andeler)	2.21110.003		Ukjent	4 000	4 000
Andre:					
Biblioteksentralen (3 andeler)	2.21152.002		Ukjent	900	900
Telemarksreiser (10 andeler)	2.21200.005		Ukjent	10 000	10 000

Regnskap 2016

Telemark næringsfond	2.21152.001		Ukjent	32 000	32 000
Midt Telemark Kraftlag (218 andeler)	2.21152.005	1)	19 600 000	218 000	218 000
Telemark kommunerevisjon (1,3712%)**)	2.21650.001		Ukjent	19 712	19 712
Kontrollutvalgssekretariatet	2.21650.002		Ukjent	17 000	17 000
Aksjer i private selskaper:					
Aksjer MT næringspark (50 aksjer)	2.21152.008	50 %	Ukjent	1 650 000	1 650 000
Midt-Telemark Energi AS (400 aksjer)	2.21152.003	40 %	34 600 000	400 000	400 000
Norsk skieventyr AS (300 aksjer)	2.21200.001		Ukjent	30 000	30 000
Norsk bane AS (50 aksjer)	2.21200.006	2 %	881,39 pr aksje	101 500	101 500
Norsk eplefest AS	2.21200.010			50 000	50 000
Vegfinans AS (E 134-RV 1136)	2.21152.004			10 000	10 000
Midt Telemar nær.utv.AS (27 aksjer)	2.21200.007	13,5 %	Ukjent	29 025	29 025
Reisemål Bø AS (2040 aksjer)	2.21200.008		Ukjent	2 244	2 244
Kartfestivalen AS (20 aksjer)	2.21200.009	20 %	Ukjent	135 000	135 000
Irmat (752 aksjer)***	2.21152.006	18,9 %	Ukjent	752 000	752 000
Norsjø kammermusikkfestival (25stk)	2.21120.012			25 000	25 000
Sum			**kr -**	**3 486 381**	**3 486 381**

1) Vurdert ut i fra samlet verdi 90 mill kr.
Kjøp aksjer MT næringspark 2010 verdi 1.650.000. Konverterte verdien fra verdien på anlegget.

Note 6 Salg av finansielle anleggsmidler

Ved salg av kommunens aksjer klassifisert som anleggsmidler er en andel av salgsinntekten regnet som avkastning på innskutt kapital og inntektsført som løpende inntekt i driftsregnskapet.

Avkastningen er beregnet som det kommunen iht. aksjeloven § 8-1 kunne fått i utbytte i salgsåret basert på selskapets avlagte regnskap for foregående år.

Antall solgte aksjer	0	0
Utbyttegrunnlag pr. aksje	kr -	kr -
Salgsum pr. aksje	kr -	kr -
Inntektsført i driftsregnskapet	kr -	kr -
Inntektsført i investeringsregnskapet	kr -	kr -
Sum inntektsført salgssum	kr -	kr -

Note 7 Langsiktig gjeld

Fordeling av langsiktig gjeld:	**31.12.2016**	**31.12.2015**
Lån til selvkostområdene i kommunen		
Vann - og avløpssektoren	61 370 216	57 339 232

Andre selvkostområder		0
Lån finansiert gjennom kompensasjonsordninger	30 020 674	50 866 559
Lån til kirkelige formål	1 100 000	1 100 000
Startlån og formidlingslån	15 192 982	17 392 827
Andre utlån		
Ubrukte lånemidler	28 340 371	23 028 345
Lånegjeld på kommunens øvrige tjenesteområder	240 483 691	194 166 379
Finansielle leieavtaler		0
Sum bokført langsiktig gjeld	**348 167 563**	**343 893 342**
Langsiktig gjeld i særregnskap		
KF/interkommunalt samarbeid	0	0
Sum bokført langsiktig gjeld i særregnskap	0	0
Kommunens samlede eksterne lånegjeld	**348 167 563**	**343 893 342**

Fordeling av langsiktig gjeld etter rentebetingelser	**Langs.gjeld 31.12.2016**	**Gj.sn. rente 2016**
Langsiktig gjeld med fast rente (26%) :	90 523 566	2,52% (2,72% i 2015)
Langsiktig gjeld med flytende rente (74%) :	257 643 997	

Verdivurdering renteswapper
Renteswapper - motpart, kupong, kurs og verdi.

Anvendt sikringsinstrument: renteswap/rentebytteavtale.
Type risiko: variabilitet i kontantstrøm.
Sikringsobjekt: portefølje av flytende lånemasse.
Sikringseffektivitet: Meget høy.
Formål med sikringen: sikring av kontantstrøm.

motpart	**kupongrente**	**sluttdato**	**volum**	**markedskurs**	**markedsverdi**	**startdato**	**type sikring**
DNB	4,6100	imm des 18	16 500 000	106,70	17 605 500	løpende	kontantstrøm
DNB	4,8200	imm des 19	25 000 000	110,50	27 625 000	løpende	kontantstrøm
DNB	4,8400	imm sept 22	35 000 000	118,40	41 440 000	løpende	kontantstrøm

Note 8 Avdrag på lån

Avdrag på lån til investeringer i varige driftsmidler
Kommunen beregner minste tillatte avdrag jf. kommuneloven (koml) § 50 nr. 7, ved å :
(her må det velges mellom alternativ 1 og 2 nedenfor)

ALTERNATIV1 : beregne minste tillatte avdrag på lån etter en forenklet formel. Avskrivningene beregnes som sum langsiktig gjeld dividert på sum anleggsmidler (jf. koml § 50 nr. 1 og 2) mulitplisert med årets avskrivninger i driftsregnskapet. Denne forenklede formelen gir et minstekrav til avdrag som tilsvarer avskrivninger (kapitalslitet) på lånefinansierte anleggsmidler.

ALTERNATIV 2 : vekte gjenværende levetid for hver anleggsgruppe i forhold til bokført verdi totalt.
Normalt vil denne beregningsmåten gi et lavere krav til minsteavdrag enn alternativ nr 1.

Sammenligning mellom utgiftsførte avdrag og kapitalslit som frekommer ved bruk av dette alternativet er vist nedenfor.

Forholdet mellom betalte avdrag om minimumsavdrag	**2016**	**2015**
Utgiftsførte avdrag i driftsregnskapet	9 565 907	9 572 911
Bergnet minimumsavdrag i hht alternativ 2	9 562 468	9 572 041
Avvik	3 439	870

Avvik skyldes at avdrag kr 60.000 er periodisert til 2017 ifm korrigering av årssaldo mot Husbanken

Ved eventuell endring i beregningsmetoden for minimumsavdrag, skal virkningen av dette opplyses.

Avdrag på lån til videre utlån og forskotteringer

Eventuelle mottatte avdrag som ikke er benyttet til nedbetaling av gjeld avsettes til avdragsfond (bundet investeringsfond).
Mottatte avdrag på videreutlån og forskotteringer skal uavkortet benyttes til nedbetaling av kommunens innlån.

	2016	**2015**
Mottatte avdrag på startlån	640 546	660 860
Utgiftsførte avdrag i investeringsregnskapet	700 000	700 000
Avsetning til/bruk av avdragsfond	-59 454	-39 140
Saldo avdragsfond (2.55080.922) pr 31.12.	0	0

Note 9 Kommunens garantiansvar

Gitt overfor - navn	**Garanti-ramme**	**Beløp pr. 31.12. 2016**	**2015**	**Utløper dato**
Nordagutu Samfunnshus	0	2 437 800	2 622 717	01.06.2029
Nes menighetshus	0	202 895	239 785	15.02.2022
Nes menighetshus		2 751 450	2 898 118	01.02.2032
Evjus legat		48 375	78 255	01.05.2018
Boligstiftelsen (utbet.2003/ F 69/02)		318 770	342 354	01.08.2028
Bolistiftelsen K-sak 50/09 - 3 mill kr		2 787 309	2 919 787	
Boligstiftelsen F-sak 47/08 1,2 mill kr		713 006	747 302	Se kommentar
Akkerhaugen bueskytterkl.		383 447	409 447	21.09.2031
Irmat		2 971 600	3 100 800	2039
Midt Telemark næringspark AS		5 750 000	5 750 000	
Sauherad kommune/skattetrekk		0	0	Avslutta 2015
Sum garantiansvar		**18 364 652**	**19 108 565**	

Innbefatter alle garantier kommunen har gitt, inkl. garantier gitt for øvrige regnskapsenheter i kommunen som kommunale foretak og interkommunale samarbeid. Evt. garantier gitt overfor ansatte, sosialklienter etc. skal også opplyses.

K-sak 47/08 garanti Bolistiftelsen 1,2 mill kr er effektuert i 2009.
Dette består i kr 950.000 i lån og kr 238.000 i tilskudd. Gjelder huskjøp i Gvarv sentrum.

Nytt vedtak i 2009 K 50/09 vedr.garanti inntil 3 mill kr til kjøp av Gvarv gamle skole (flyktningebosetting).
Gjelder lån og tilskudd. Tilskuddet er på kr 2.028.000,-.

Irmat A/S - kommunen eier og garanterer for 18,8%

Midt Telemark næringspark kommunestyresak 46/2010 vedr. kommunal/ garanti (simpel kausjon)

Note 10 Andre vesentlige forpliktelser

Ingen endringer i vesentlige forpliktelser (akkumulerte forpliktelser pr 31.12 og fordelingen pr år) for kommunen som f.eks leasingavtaler, langsiktige leieavtaler og vesentlige driftsavtaler med private knyttet til drift av kommunale tjenester som bør nevnes.

Note 11 Finansielle eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi

Markedsbaserte finansielle omløpsmidler

Aktivaklasse	Finansforvaltnings-reglement	Anskaffelses-kost	Markeds-verdi	Balanseført-verdi	Resultatført verdiendring	Durasjon
Rentepapirer		0	0	0	0	0
Aksjefond		0	0	0	0	0
Aksjer		0	0	0	0	0
Sertifikater		0	0	0	0	0
Obligasjoner		0	0	0	0	0
		0	**0**	**0**	**0**	**0**

Det bør opplyses om kommunens finansielle markedsrisiko dersom posten er vesentlig.

Andre finansielle omløpsmidler bokført til virkelig verdi

Aktivaklasse	Verdsettelses-metode	Anskaffelses-kost	Virkelig verdi	Balanseført-verdi	Resultatført verdiendring
Aksjefond	Notert kurs	0	0	0	0
Aksjer	Børskurs	0	0	0	0
Obligasjoner	Ligningsverdi	0	0	0	0
Fordringer	Tapsanslag	0	0	0	0
…					
		0	**0**	**0**	**0**

Finansielle forpliktelser bokført til virkelig verdi

Passiva-klasse	Verdsettelses-metode	Opptaks-kost	Virkelig verdi	Balanseført-verdi	Resultatført verdiendring
Kortsiktig gjeld	Eget anslag	0	0	0	0

Regnskap 2016

Usikre forpl.	Eget anslag	0	0	0	0
…					
		0	**0**	**0**	**0**

Derivater som ikke inngår i sikring

Derivat	Verdsettelses-metode	Virkelig verdi	Balanseført -verdi	Resultatført verdiendring
FRA	Innhentet vurdering	0	0	0
Kjøpt opsjon	Eget anslag	0	0	0
Solgt opsjon	Innhentet vurdering	0	0	0
…				
		0	**0**	**0**

Det skal gis informasjon om finansielle eiendeler og forpliktelser som siden første gangs balanseføring har vært gjenstand for to eller flere endringer i avtalevilkår, hvor hver enkelt endring ikke har vært vurdert å utgjøre en vesentlig endring av avtalevilkårene.

Note 12 Avsetning og bruk av fond

	Beholdning 01.01.	Avsetninger	Bruk av fond i drifts-regnskapet	Bruk av fond i investerings-regnskapet	Beholdning 31.12.
Disposisjonsfond	0			0	0
Bundne driftsfond	11 935 279	10 386 748	-7 328 635	0	14 993 392
Ubundne investeringsfond	0	511 593	-27 072	0	484 521
Bundne investeringsfond	2 946 788	1 437 195		-1 466 788	2 917 195
Samlede/bruk av avsetninger	14 882 067	12 335 535	-7 355 707	-1 466 788	18 395 107

Bruk av og avsetning til fond i driftsregnskapet	Beholdning 01.01.	Avsetninger	Bruk av fond	Beholdning 31.12.
Disposisjonsfond				
Regnskapsskjema 1A				
Disposisjonsfond	0	0	0	0
Opprinnelig budsjett	*0*	*0*	*0*	*0*
Justert budsjett	0	*0*	*0*	0
Regnskapsskjema 1B				
Administrasjon	0	0	0	0
Skole	0	0	0	0
Helse og omsorg				
Bygg og eiendom	0	0	0	0
Teknisk	0	0	0	0
Sum disp.fond regnskapsskjema 1B	*0*	*0*	*0*	*0*
Bundne driftsfond				
Regnskapsskjema 1A				
Bundne driftsfond				
Opprinnelig budsjett				
Justert budsjett				

Regnskap 2016

Bruk av og avsetning til fond i driftsregnskapet	Beholdning 01.01.	Avsetninger	Bruk av fond	Beholdning 31.12.
Regnskapsskjema 1B				0
Administrasjon	4 246 256	5 002 588	-3 479 644	5 769 200
Skole	868 620	288 502	-191 427	965 695
Helse og omsorg	721 183	2 481 920	-1 537 371	1 665 732
Bygg og eiendom	0			0
Teknisk	6 099 220	2 613 738	-2 120 194	6 592 764
…	0			0
Sum bundne driftsfond regnskapsskjema 1B	*11 935 279*	*10 386 748*	*-7 328 635*	*14 993 391*

Bundne fond	Beholdning 01.01.	Avsetninger	Bruk av fond	Beholdning 31.12.
Bundne driftsfond				
Selvkostfond	2 273 763	355 216	-248 112	2 380 867
Øremerka statstilskudd	8 783 294	8 757 536	-6 082 523	11 458 306
Næringsfond/Kraftfond	687 163	1 200 000	-961 000	926 163
Gavefond	191 059	73 996	-37 000	228 055
…	0			0
Øvrige bundne driftsfond	0			0
Sum	**11 935 279**	**10 386 748**	**-7 328 635**	**14 993 392**
Bundne investeringsfond	2 946 788	1 437 195	-1 466 788	2 917 195
Ubundne investeringsfond	0	511 593	-27 072	484 521
…				
Sum	**2 946 788**	**1 948 787**	**-1 493 860**	**3 401 715**

Note 13 Strykninger

Strykninger i driftsregnskapet
Driftsregnskapet er ikke avsluttet med regnskapsmessig merforbruk. For å komme frem til resultatet er følgende disposisjoner strøket i samsvar med regnskapsforskriften § 9.

Regnskapsmessig merforbruk før strykninger		
Redusert overføringer til investeringsregnskapet	kr	-
Redusert avsetning til disposisjonsfond	kr	-
Redusert dekning av tidligere års merforbruk		
Regnskapsmessig merforbruk etter strykninger	kr	-

Korrigeringer investeringsregnskapet
Investeringsregnskapet er ikke avsluttet med et udekket beløp etter gjennomførte korrigeringer i henhold til regnskapsforskriften § 9. Følgende korrigeringer er gjennomført.

Udekket beløp før korrigeringer	kr	-
Redusert budsjetterte avsetninger	kr	-
Økt budsjettert, ikke disponert bruk av ubundne avsetninger	kr	-
Udekket beløp etter korrigeringer	kr	-

Note 14 Endringer i regnskapsprinsipp og regnskapsmessig merforbruk

Konto for endring av regnskapsprinsipp
Virkning av endringer i regnskapsprinsipp føres mot egne egenkapitalkontoer for endring av regnskapsprinsipp. Positiv saldo på disse kontoene kan ikke disponeres og negativ saldo skal ikke dekkes inn.

Konto for endring av regnskapsprinsipp	31.12.2015	31.12.2014
Endring av regnskapsprinsipp som påvirker AK (drift)	-4 485 596	-4 485 596
Endring av regnskapsprinsipp som påvirker AK (investering)	5 894 191	6 357 189
Sum	**1 408 595**	**1 871 593**

Endringer i regnskapsprinsipper gjort i år:	Utgift	Inntekt
	0	0
Sum endringer i regnskapsprinsipp i år	0	0

Regnskapsmessig merforbruk
Regnskapsmessig merforbruk skal dekkes inn i det år regnskapet legges frem eller i påfølgende år. I særskilte tilfeller kan merforbruket dekkes inn over ytterligere to år og etter godkjenning fra fylkesmannen over inntil 10 år.

Regnskapsår	31.12.2016	31.12.2015
2010		3 054 669
2011		2 828 048
2012		0
2013		0
2014		3 177 964
2015		0
2016	0	
	0	**9 060 681**

Note 15 – Kapitalkonto

Sauherad kommune 2016

Saldo (undersk. i kapital) 1/1-2016	35 291 921,67		
Debetposter i året:		**Kreditposter i året:**	
Salg av fast eiendom, anlegg, utstyr, maskiner og transportmidler	1 024 335,00	Aktivering fast eiendom, anlegg, utstyr, maskiner og transportmidler	15 180 408,23
Avskrivning: Eiendom,anlegg, utstyr, maskiner og transportmidler	14 268 947,00	Oppskrivning fast eiendom/anlegg	0,00
Nedskrivning: Eiendom,anlegg, utstyr, maskiner og transportmidler	4 271 901,09		
Salg aksjer/andeler	0,00	Kjøp av aksjer/andeler	0,00

	Regnskap 2016		
Nedskrivning aksjer/andeler	0,00	Oppskrivning av aksjer/andeler	0,00
Avdrag på utlån - sosiale utlån	11 890,18	Utlån - sosiale utlån	0,00
Avdrag på utlån - andre utlån	2 077 740,49	Utlån - andre utlån	791 057,53
Avskrivning på utlån - sosiale utlån	0,00	Avdrag på eksterne lån	11 732 695,00
Avskrivning på utlån - andre utlån	6 320,00		
Bruk av lånemidler	12 212 973,61		
		Aktivert egenkapitalinnskudd KLP	1 051 407,00
Endring pensjonsforpliktelser (økning)	10 758 952,00	Endring pensjonsforpliktelser (reduksjon)	
Endring pensjonsmidler SPK	8 590 081,00	Endring pensjonsmidler SPK	
Endring pensjonsmidler KLP		Endring pensjonsmidler KLP	15 044 327,00
Endring pensjonsmidler andre selskap		Endring pensjonsmidler andre selskap	
Urealisert kurstap utenlandslån		Urealisert kursgevinst utenl.lån	
Korr diff endring regnskapsprinsipp (inv)			
		Balanse (underskudd i kapital) 31/12-2016	44 715 167,28
	88 515 062,04		**88 515 062,04**

Note 16 - Investeringsoversikt

Inv. nr.:	Prosjekt-2016	Bevilgning 2016	Medgått 2016	Kapital inntekter 2016	Gjenstår av bevilgning
100	Dummy -ikke disp	755 000,00	0,00		755 000,00
501	VA driftsovervåkning	606 000,00	1 269 085,79		1 936 914,21
	web-løsning	600 000,00			
		500 000,00			
		1 500 000,00			
		3 206 000,00			
503	Sauherad barn- og	500 000,00	199 339,45		300 660,55
	ungdomsskole	62 000,00			
	(ny skole)	562 000,00			

Regnskap 2016

505	Høgdebasseng Nordagutu	382 000,00 8 700 000,00 9 082 000,00	155 276,86		8 926 723,14
508	utskifting hovedled. Deilrind/ Haugland	400 000,00	0,00		400 000,00
509	vannledning Lindheimsmoen	55 000,00	0,00		55 000,00
510	sikring brønn Holtsås Hjuksebø	200 000,00	0,00		200 000,00
511	Nødstrøm Holtsås/Hjuksebø	470 000,00	0,00		470 000,00
515	Pumpestasjoner nye styringsskap	151 000,00	81 707,20		69 292,80
516	Akkerhaugen RA innløpskum og sanering	500 000,00	0,00		500 000,00
519	Geiteryggen del lll utygg avtale	0,00	977 775,00 (21 075,00) (956 700,00)	 momsref. ref.andre	0,00
522	Uteområde Sauherad barn- og u. skole	45 000,00	44 970,00		30,00
523	Ringledning Sauar	3 000 000,00	3 047 850,27		0,00
524	Sagatun oppgradering VA	100 000,00	0,00		100 000,00

		Regnskap 2016			
525	Gvarv renseanlegg	178 000,00	150 000,00		28 000,00
526	Renseanlegg Sauar	300 000,00 300 000,00 600 000,00	0,00		600 000,00
527	Pumpestasjon avløpsalarmer	200 000,00	0,00		200 000,00
528	IKT utstyr TIK og voksenopplæringa	200 000,00	108 628,57		91 371,43
529	TIK/ Akkerhaugen sambr.anlegg utvikling kompetansesenter	200 000,00	49 570,60		150 429,40
530	IKT - skole Sauherad	400 000,00	310 117,76		89 882,24
532	Nedre Sauherad vannverk UV anlegg	592 000,00 65 000,00 1 000 000,00 1 657 000,00	1 761 497,30		0,00
534	Vann og avløps-sanering Akkerhaugen	250 000,00 400 000,00 650 000,00	77 910,07		572 089,93
535	Megardsmoen boligfelt utbyggingsavtale	0,00	1 400 000,00 (1 400 000,00) 0,00	ref. andre	0,00
700	IKT fellesinvesteringer Midt Telemark IKT	345 000,00 28 000,00 373 000,00	101 741,72		271 258,28
701	IKT / ERP-prosjektet	148 000,00	135 668,84		12 331,16

Regnskap 2016

710	fortetting bygg	250 000,00	0,00		250 000,00
715	oppfølging avvik bygg	1 250 000,00 400 000,00 1 650 000,00	1 123 926,12		526 073,88
716	Flomsikring	50 000,00	50 000,00		0,00
720	Forterka vannforsyning Hørte	136 000,00 (83 000,00) 650 000,00 703 000,00	279 163,81		423 836,19
730	Reguleringsplan Akkerhaugen/ Idungsås	63 000,00	5 215,00		57 785,00
737	egenkapitalinnskudd Kap.inntekt	750 000,00 (750 000,00) 0,00	1 051 407,00	1 024 335,00 27 072,00	0,00 ubundet invest fond
742	kirkelig fellesråd	150 000,00	150 000,00		0,00
779	IKT - komtek eendomsskatt	230 000,00	229 900,00		100,00
785	VA Gåsefet & Tangen	1 393 000,00	493 440,81		899 559,19
814	Kommunehus l ombygging	756 000,00	557 123,68		198 876,32
815	IKT felles Sauherad	550 000,00 (230 000,00) 126 000,00 446 000,00	288 274,00		157 726,00

Regnskap 2016

844	Brannbil - Nome vertskommune	110 000,00	70 128,80		39 871,20
865	Nedre Sauherad vannverk/ beskyttelse	847 000,00	196 490,40		650 509,60
866	Bolig for mennesker med bistandsbehov Notevarp	1 020 000,00	15 985,57		1 004 014,43
890	utb.tiltak vannett	2 700 000,00 2 147 000,00 4 847 000,00	0,00		4 847 000,00
892	Asfaltering	1 000 000,00 (137 000,00) 863 000,00	468 906,40		394 093,60
		37 260 000,00	14 851 101,02	**1 024 335,00**	**25 178 428,55**
			bruk inv fond	**27 072,00**	kap.i tidl. År

Note 17 Selvkostområder

	Resultat 2016					Balansen 2016	
	Inntekter	**Kostnader**	**Over(+)/ underskudd (-)**	**Årets dekningsgrad i % [1)]**	**Vedtatt dekningsgrad i %**	**Avsetn(+)/ bruk av (-) dekningsgradsfond**	**Dekningsgradsfond/ fremførbart underskudd pr. 31.12 [2)]**
Renovasjon	4 680 192	4 722 950	-42 758	99,1 %	100,0 %	-31 358	666 976
Slam	1 203 960	1 390 122	-186 162	86,6 %	100,0 %	-183 305	79 455
Vann	5 562 111	5 263 515	298 596	105,7 %	100,0 %	323 242	1 329 015
Avløp	7 308 111	7 290 551	17 560	100,2 %	100,0 %	31 974	305 421
Feiing	811 428	892 280	-80 852	90,9 %	100,0 %	-33 449	-47 403
Kart og oppmåling	519 113	569 502	-50 389	91,2 %	0,0 %	0	0
Plan- og byggesak	683 121	1 447 148	-764 027	47,2 %	0,0 %	0	0

	Resultat 2015					Balansen 2015	
	Inntekter	Kostnader	Over(+)/ underskudd (-)	Årets dekningsgrad i % [1]	Vedtatt dekningsgrad i %	Avsetn(+)/ bruk av (-) dekningsgradsfond	Dekningsgradsfond/ fremførbart underskudd pr. 31.12 [2]
Renovasjon	4 969 272	4 950 466	18 806	100,4 %	100,0 %	18 806	698 334
Slam	1 249 741	845 743	403 998	147,8 %	100,0 %	403 998	262 760
Vann	6 273 733	5 249 577	1 024 156	119,5 %	100,0 %	1 024 156	1 005 773
Avløp	7 279 233	7 317 234	-38 001	99,5 %	100,0 %	-38 001	273 447
Feiing	883 312	786 643	96 669	112,3 %	100,0 %	96 669	33 449
Kart og oppmåling	452 553	568 027	-115 474	79,7 %	0,0 %	0	0
Plan- og byggesak	686 123	1 107 236	-421 113	62,0 %	0,0 %	0	0

Note 18 Usikre forpliktelser, betingede eiendeler og hendelser etter balansedagen

Usikre forpliktelser
Følgende usikre forpliktelser er regnskapsført:

Forpliktelsens art	Antatt oppgjørs-tidspunkt	Balanseført forpliktelse	Endring i året
		0	0
		0	0
Sum usikre forpliktelser		0	0

Vurderer at det ikke er usikre forpliktelser, betingede eiendeler eller hendelser etter balansedagen

Noteopplysninger om vesentlige usikre forpliktelser som ikke regnskapsføres skal inneholde en kort beskrivelse av forpliktelsen, et mulig anslag på virkning på resultat og balanse dersom forpliktelsen var blitt regnskapsført, antydning om usikkerhet i tidspunkt og beløp, og ev. mulighet for regress.

Betingede eiendeler
Ved sannsynlighetsovervekt at kommunen vil motta et oppgjør knyttet til vesentlige betingede eiendeler, gis noteopplysninger.
Noteopplysningene skal inneholde en beskrivelse av den betingede eiendelen og eventuelt anslag på virkning i driftsregnskap og

Hendelser etter balansedagen
Hvis kommunen etter balansedagen får informasjon om forhold som eksisterte på balansedagen, skal kommunen gi noteopplysninger om disse forholdene iht. KRS nr. 7 punkt 3.3.3. Det samme gjelder for hendelser etter balansedagen som ikke medfører regnskapsmessige konsekvenser, men som er av en slik betydning at manglende informasjon om disse vil påvirke regnskapsbrukernes

evne til å foreta korrekte vurderinger og beslutninger på bakgrunn av årsregnskapet.

Note 19 Spesifikasjon av vesentlige poster og transaksjoner

Ingen vesentlige transaksjoner anses som viktige for å vurdere og analysere drifts- eller investeringsregnskapet for 2015, som ikke er berørt av noter.

Note 20 Virkning av endring av regnskapsprinsipper, regnskapsestimater og korrigering av tidligere års feil

Jfr note 14

Note 21 Etablering/avvikling av KF

Det har ikke vært etalbert eller avviklet KF i 2014

Anleggsmidler	0	0
Omløpsmidler	0	0
Sum eiendeler	**0**	**0**
Disposisjonsfond	0	0
Bundne driftsfond	0	0
Ubundne investeringsfond	0	0
Bundne investeringsfond	0	0
Kapitalkonto	0	0
Sum egenkapital	*0*	*0*
Langsiktig gjeld	0	0
Kortsiktig gjeld	0	0
Sum gjeld og egenkapital	**0**	**0**

Note 22 Fordringer og gjeld til kommunale foretak, samarbeid og samkommune jf. kommuneloven § 27, kap. 5B og kap. 11

Kommunal virksomhet - navn:	**31.12. 2016**		**31.12. 2015**	
	Fordringer	**Gjeld**	**Fordringer**	**Gjeld**
Kortsiktige poster				
Bø kommune - barnehage		255 210		
Bø kommune - barnevern	580 605		309 258	

	Regnskap 2016			
Bø kommune - enslige mindreårige	195 795			
Bø kommune - gjesteelever skole		669 644		
Bø kommune - helse og fysioterapi	54 845			
Bø kommune - frisklivskoordinator		142 500		
Bø kommune - IKT	106 884	682 050	46 249	
Bø kommune - Midt-Telemark Landbruk		46 046		80 459
Bø kommune - Landbrukets hus	76 862		80 420	
Bø kommune - legevakt/kommuneoverlege	666 605		64 107	
Bø kommune - leie sjukeheimplasser		730 000		690 000
Bø kommune - med.faglig rådgiver/kommuneoverlege	5 693			
Bø kommune - Midt-Telemark Regnsk.kontr	622		47 196	
Bø kommune - Midt-Telemark Rådet				
Bø kommune - PPT	93 338		244 543	
Bø kommune - Norkart/GIS				17 188
Bø kommune - kurs/div oppvekstsektor		1 046		26 250
Bø kommune - logoped				
Bø kommune - innleie byggesak				28 679
Bø kommune - gjeldsrådgiver		81 926		155 945
Bø kommune - ref utlegg TIK		19 837		8 010
Bø kommune - Talentfabrikken		250 000		
Hjartdal kommune - institusjonsplasser		0		37 500
Kragerø kommune		235 584		245 663
Kristiansand kommune - tolking		0		7 030
KS - OU-midler	325 038			
Nome kommune - barnevern	635 116		169 085	
Nome kommune - brann / M-T brann&redning	41 376		111 777	26 688
Nome kommune - felleskjøkken		154 623		143 789
Nome kommune - ref helse	11 985			
Nome kommune - Landbruk		55 850		96 226
Nome kommune - Landbrukets hus	76 862		80 420	
Nome kommune - PPT	98 437		114 346	
Nome kommune - ref Lunde SFO				2 865
Nome kommune - HMS-kurs				10 117
Nome kommune - div felleskurs		22 769		575
Nome kommune - Talenthuset		92 864		575
Notodden kommune - samhandl.koordinator		38 725		39 989
Notodden kommune - legevakt/legelønn	33 569	417 714		595 415
Notodden kommune - nødnett		117 872		595 415
Notodden kommune - sykepl-/prosj.stilling				88 978
Notodden kommune - refusjon Helse	5 000			
Porsgrunn kommune	5 000	0		1 750
Ringerike kommune		12 815		
Seljord kommune - Helse	6 235			
Skien komm: barnevernvakt		253 881		269 928
Skien kommune - gjesteelever skole		332 937		
Skien kommune - div kurs		5 000		
Telemark fylkeskomm - lærlinger	64 128			
Telemark fylkeskomm - DKS				24 200
Telemark fylkeskomm - kulturskatten				
Telemark fylkeskomm - kurs		2 140		
Telemark fylkeskomm. - Næringsfond	1 200 000			
Telemark fylkeskomm - avregning skoleskyss		24 832		25 000

	Regnskap 2016			
Sum kortsiktige poster	**4 283 995**	**4 647 881**	**1 267 400**	**3 220 248**
Langsiktige poster				
	0	0	0	0
Sum langsiktige poster	**0**	**0**	**0**	**0**

Note 23 Interkommunalt samarbeid etter kommuneloven § 27

Regnskap for interkommunale samarbeid etter kommuneloven (koml) § 27 skal inngå i årsregnskapet til den kommunen hvor samarbeidet har sitt hovedkontor. Årsregnskapet omfatter regnskap for slike samarbeid jf. regnskapsforskriften § 12 nr. 3, og utgjør følgende beløp :

Interkommunalt tiltak jf. koml § 27	**Midt-Telemark PPT**	**Midt-Telemark Barnevern**	**Midt-Telemark Landbruk**
Overføring fra Sauherad kommune	kr 1 456 108	kr 2 677 441	kr 1 466 454
Overføring fra Bø kommune	kr 2 526 338	kr 4 018 605	kr 1 392 954
Overføring fra Nome kommune	kr 2 667 437	kr 4 391 116	kr 1 688 150
Momskompensasjon	kr 62 132	kr 189 523	kr 54 874
Overføring fylkeskommunen	kr 2 270 844	kr -	
Resultat av overføringer	kr 8 982 859	kr 11 276 685	kr 4 602 432
Samarbeidets egne inntekter	kr (480 178)	kr (4 566 927)	kr (569 803)
Samarbeidets driftsutgifter	kr 9 463 037	kr 15 843 612	kr 5 172 235
Resultat av virksomheten	kr -	kr -	kr -
Disponering av resultatet:			
Tilbakeført deltaker kommunene	kr -	kr -	kr -
Overført til neste driftsår	kr -	kr -	kr -
Udekket underskudd	kr -	kr -	kr -

Revisors årsberetning

TELEMARK
KOMMUNEREVISJON IKS

Hovedkontor:
Postboks 2805, 3702 Skien
Tlf.: 35 91 70 30
e-post: post-tkr@tekomrev.no
www.tekomrev.no

Distriktskontor:
Postboks 83, 3833 Bø
Tlf.: 35 05 90 00

Foretaksregisteret:
985 867 402 MVA

Sauherad kontrollutvalg
v/Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Vår ref.: 17/694/als
Deres ref.:
Arkivkode: 822100

Rapport om revisjon av regnskapet for Sauherad kommune for 2016

Kommuneloven § 78 nr. 5 sier at revisor skal rapportere resultatene av sin revisjon og kontroll til kontrollutvalget. Denne rapporten er utarbeidet for å forklare vår revisjon av årsregnskapet bedre enn det som fremgår av revisjonsberetningen. Rapporteringen tar også utgangspunkt i dokumentet «Overordnet revisjonsstrategi for regnskapsrevisjon», som tidligere er lagt fram for kontrollutvalget og angir revisors fokusområder for regnskapsåret 2016.

Revisjonsberetningen
Revisjonsberetningen er datert 29. mars 2017 og er en såkalt normalberetning. Dette betyr at vi ved revisjon av årsregnskapet ikke har avdekket vesentlige feil eller mangler som krever forbehold eller presiseringer i revisjonsberetningen.

Revisjonsberetninger fra og med 2016 har en annen oppbygging og inneholder ytterligere informasjon. Beretningen innledes med hovedkonklusjonen. Beretningen inneholder videre et avsnitt om *«Øvrig informasjon»*. Hensikten er å avgrense det som omfattes av revisjonsberetningen. Revisor uttaler seg kun om årsregnskapet og den delen av årsberetningen som omfattes av det lovbestemte kravet i KL § 48, 5. ledd.

Vi ser det likevel som vår oppgave å lese øvrig informasjon med det formål å vurdere hvorvidt det foreligger vesentlig inkonsistens mellom øvrig informasjon og årsregnskapet, kunnskap vi har opparbeidet oss under revisjonen, eller hvorvidt den tilsynelatende inneholder vesentlig feilinformasjon. Dersom vi hadde konkludert med at den øvrige informasjonen inneholder vesentlig feilinformasjon er vi pålagt å rapportere det.

Under avsnittet «*Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet*» er det redegjort mer detaljert om enkelte elementer i det utførte revisjonsarbeidet. Dette er revisjonshandlinger som også har vært utført tidligere, men som nå rapporteres i revisjonsberetningen.

Årsregnskapet
Årsregnskapet ble framlagt av rådmannen 14. februar 2016 og inneholdt alle pliktige oversikter og noter iht. forskrift om årsregnskap og årsberetning og kommunal regnskapsstandard (KRS) nr. 6. Vi har ikke avdekket vesentlige feil eller mangler med hensyn til registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger, jf. forskrift om årsregnskap og årsberetning § 2 og lov om bokføring.

- Driftsregnskapet
  Driftsregnskapet viser et netto driftsresultat på kr 16 314 140 og et mindreforbruk på kr 9 419 904. Dette gir et netto driftsresultat på 4,2 %. Kommunen har også et positivt brutto driftsresultat i 2016. Dette har rådmannen omtalt nærmere i årsberetningen. Det går ellers fram av rådmannens årsberetning at det på rammene for regnskapet i 2016 er et negativt avvik på kr 1,3 mill. i forhold til budsjettet mot kr 75 991 i 2015.

  Anordningsprinsippet gjelder for det kommunale regnskapet. Det vil si at kjente utgifter og inntekter som er kommet til i løpet av regnskapsåret skal regnskapsføres, uavhengig om de faktisk er betalt eller ikke når årsregnskapet avsluttes, jf. Koml. § 48 nr.2. Revisjonen har gjennom flere år bedt kommunen om å anordne denne utgiften og kommunen starter periodisering av variabel lønn f.o.m. 2017. Revisjonen vil følge opp at dette gjennomføres ved revisjonen av 2017 regnskapet.

  Kommunen har stått på Robek lista i flere år og har i 2016 dekket inn den resterende budsjetterte inndekningen av tidligere års merforbruk.

- Investeringsregnskapet
  Investeringsregnskapet er avsluttet med et resultat i 0. Kommunen har i 2016 investert for kr 15,3 mill. Kommunens opprinnelige investeringsbudsjett var på kr 18,7 mill. Dette ble i revidert budsjett endret til kr 35,6mill. Kommunen praktiserer ikke budsjettendringer på høsten, men rebudsjetterer etterfølgende år. Kommunen har budsjettert hvert år med flere prosjekt og med større beløp enn det de får gjennomført. Det er krav etter kommuneloven § 46 nr. 3 at kommunens budsjett skal være realistisk. Dette gjelder både driftsregnskapet og investeringsregnskapet.

  Revisjonen har tatt opp nødvendigheten av budsjettendringer med administrasjonen. Tilbakemeldingen fra administrasjonen er nå at dette vil bli iverksatt f.o.m. 2017. Svært mange kommunens investeringsprosjekter er innen VAR-området. Den største investeringen i 2016 var ringledning på Gvarv til rundt kr 3 mill. Ellers var det i 2016 flere mindre prosjekt under kr 1 mill.

- Balanseregnskapet
  Balansen gir informasjon om kommunens eiendeler, gjeld og egenkapital. Det er derfor viktig at denne til enhver tid viser mest mulig riktige verdier. Vi har kontrollert at administrasjonen har foretatt en gjennomgang av balansepostene iht. bokføringslovens krav til dokumentasjon. Etter vår mening foreligger det en god dokumentasjon av balansepostene.

Økonomisk situasjon

- Netto resultatgrad (forholdet mellom netto driftsresultat og driftsinntekter) i Sauherad kommune er på 4,2 %. Staten v/Teknisk beregningsutvalg har satt nivået for en sunn kommuneøkonomi til en netto resultatgrad på 1,75%. Årets resultat i Sauherad er slik sett tilfredsstillende.

- Sauherad kommune har høy lånegjeld, kr 348 mill. som høyere enn sammenlignbare kommuner. Kommunen betaler minste tillatte låneavdrag og avskrivningene er større enn innbetalte avdrag noe som viser at kapitalslitet er større enn nedbetaling på lån.

- Kommunens likviditets grad (forholdstallet mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld) er på 2,1 mot 1.8 i 2015. Dette måler kommunens evne til å dekke sine betalingsforpliktelser etter hvert som de forfaller og bør være over 2.

- Kommunen har kr 28 mill. i ubrukte lånemidler.

- Kommunens fond er på kr 18,4mill, men det meste her er bundne midler som bare kan brukes etter gjeldene regler og formålet med fondsavsetningen. Kommunen må av den grunn finansiere alle sine investeringer med lånemidler.

Vi viser for øvrig til rådmannens egne analyser av den økonomiske situasjonen i årsberetningen.

Budsjettkontroll
Revisor skal i henhold til forskrift om revisjon § 3 se etter at beløpene i årsregnskapet stemmer med regulert budsjett og om det foreligger gyldige bevilgninger for den bruk av midler som regnskapet viser. Vi har kontrollert at opprinnelig budsjett og budsjett-reguleringer i regnskapet er i henhold til de vedtak som er fattet i kommunestyret og at årsregnskapet er i samsvar med dette. Vi har ikke funnet vesentlige avvik.

Finansforvaltning
Vi har kontrollert at kommunens finansrapportering er i henhold til vedtatt finansreglement, jf. forskrift om finansforvaltning. Vi har også kontrollert om finansplasseringene er i henhold til strategien i finansreglementet. Vi har ikke funnet vesentlige avvik.

Årsberetningen
Vi fikk fremlagt årsberetningen 23. mars 2017. Vi har kontrollert at regnskapstallene er konsistente med årsregnskapet og at den inneholder pliktige opplysninger i henhold til

kommuneloven § 48 nr. 5, forskrift om årsregnskap og årsberetning § 10 og KRS nr. 6. Årsberetningen gir etter vår mening en god beskrivelse av den økonomiske situasjonen i Sauherad kommune og inneholder alle pliktige opplysninger for øvrig.

Rådmannens økonomiske internkontroll
Rådmannens internkontroll er en viktig del av egenkontrollen og er med på å sikre kvalitet og effektivitet i tjenesteproduksjonen, at lover og regler etterleves og at uønskede hendelser unngås. Den økonomiske internkontrollen vil også ha betydning for kommunens økonomistyring. Mangler ved internkontrollen vil kunne medføre risiko for feil i årsregnskapet og også kunne medføre økt risiko for økonomiske misligheter.

Revisor skal i henhold til forskrift om revisjon § 3 se etter at kommunen har ordnet den økonomiske internkontrollen på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll. Dersom det avdekkes feil og mangler i de interne rutinene, skal revisor rapportere dette til kontrollutvalget. Vi har dette året hatt ekstra fokus på kommunens rutiner og kontroll av disse. Vårt inntrykk er at kommunen stort sett har gode rutiner på plass.

Misligheter
Det er viktig at kommunen har rutiner for å forebygge og avdekke misligheter. Vi har årlig møte med kommunens ledelse, med fokus på etiske retningslinjer, saksbehandlingsregler, antikorrupsjon mv. Vi har også kontinuerlig fokus på dette i vår revisjon av regnskapet. Vårt inntrykk er at kommunen og har fokus på dette og vi har ikke oppdaget tilfeller av dette i 2016.

Særattestasjoner og rådgivning
Vi utfører årlig en del attestasjonsoppgaver for kommunen. Noen attestasjoner blir utført i henhold til lov og forskrift og andre i henhold til krav fra eksterne tilskuddsgivere. Felles for dem alle er at vi følger internasjonale standarder for attestasjonsoppdrag i gjennomføringen av våre kontroller.

Følgende særattestasjoner er gjennomført det siste året:

- Kompensasjon for merverdiavgift
- Rapportering av antall personer med psykisk utviklingshemming som mottar tjenester fra kommunen
- Revisjonsuttalelse som er knyttet til tilskuddsordningen for særlig ressurskrevende helse- og omsorgstjenester i kommunen
- Diverse attestasjoner for andre tilskudd til kommunen

Vi yter også rådgivningstjenester til administrasjonen, både i form av utredninger og løpende enkeltspørsmål.

Oppsummering
Vi mener framstillingen over vil være et godt grunnlag for kontrollutvalgets oppfølging av regnskapsrevisjonen for 2016. Forhold av betydning som ikke er endelig avklart ved avslutningen av revisjonen for 2016, vil bli fulgt opp i forbindelse med revisjonen for 2017.

TELEMARK
KOMMUNEREVISJON IKS

Vi mener at årsregnskapet ikke inneholder vesentlige feil eller mangler og anbefaler at dette fastsettes som Sauherad kommunes årsregnskap for 2016.

Bø, 29. mars 2017
Telemark kommunerevisjon IKS

Kjell Ekman
oppdragsansvarlig revisor/
statsautorisert revisor

Aud Lie Solheim
oppdragsrevisor

Sauherad kommune

Arkiv: FE - 210
Saksmappe: 17/414 - 1
Saksbehandler: Mona Slaaen
Dato: 14.02.2017

Årsoppgjøret 2016 - regnskapssaken

	Formannskapet	
	Kommunestyret	

Rådmannens innstilling

1. Driftsregnskapet 2016 viser et mindreforbruk (overskudd) på 9,4 mill kr
2. Dette mindreforbruket avsettes til disposisjonsfond med 9,4 mill kr
3. Nødvendig andel av disposisjonsfondet finansierer forpliktelse knytta til variabel-lønn, anslagsvis 3,2 mill kr
4. Sauherad kommune sin årsmelding og årsberetning godkjennes

Sammendrag

Driftsregnskapet er gjort opp med et mindreforbruk (overskudd) på kr 9,4 mill kr.

Netto resultatgraden for Sauherad i 2016 er 4,2 (3% i 2015). KommuneNorge sin resultatgrad er på 4% i 2016 (basert på foreløpige rapporterte tall i Kostra pr. 15. mars 2017). Telemark hadde en gjennomsnittlig netto resultatgrad på 3,7%.

Sauherad leverer faktisk en netto resultatgrad som er bedre enn gjennomsnitt av landet, Telemark, kommunegruppa samt snittet av hva kommuner mellom 3000-5000 innbyggere ser ut til å klare å levere i 2016.

Økonomirapporteringer i løpet av 2016 antydet, spesielt ut på høsten, positive tall. I tillegg til overskuddet på 9,4 mill kr er det dekt inn siste del av gammelt underskuddet på 3,6 mill kr - i tråd med budsjett 2016. Sauherad kommune har nådd målet om å være «ute av Robek» - med god margin.

Skatteveksten tok seg vesentlig opp mot slutten av året, og bidro positivt. Rimelig lønnsoppgjør og gunstig rentebalanse bidro også positivt. I tillegg blei det positive avvik på drifta innenfor tjenesteområdene barnevern, integrering og kompetanse og stab.

Driftsinntektene har økt mer enn driftsutgiftene fra 2015 til 2016. Driftsinntektene økte med 6,5% fra 2015 til 2016, mens driftsutgiftene økte med 5,3%.

I 2016 er det gjennomført månedlig rapportering med fokus på status, risiko og tiltak på alle enhetene. I tillegg er det prioritert ekstraordinære ressurser på lederstøtte innenfor HMS og sykefravær. Dette vurderer Rådmannen som medvirkende årsaker til de gode resultatene på drift i 2016, og disse tiltakene er derfor videreført og forsterket inn i 2017.

Når det gjelder avvik ift. bevilgede rammer, så viser Rådmannen til sin årsberetning og avviks-kommentarer der.

Status forpliktende plan/ inndekning av underskuddet:
Siste del av underskuddet er nedbetalt, slik planen var i 2016. Mindreforbruket på 9,4 mill er bedre enn forventet, og gjør at Sauherad er på vei for å nå målet - «fra omstilling til utvikling». Det å ha nådd de økonomiske målene, og få den økonomiske selvstendigheten er et godt grunnlag å ha med seg inn i arbeidet med å bygge en ny fremtidsrettet kommune sammen med Bø.

Revisjon har i perioden med forpliktende plan/ nedbetaling av underskudd bemerket at Sauherad ikke har satt av nødvendig/ beregnet kostnad ift. anordningsprinsippet på variabel-lønn (kalkulert lønnskostnad for november og desember). Rådmannen velger, med dette gode resultatet, å foreslå at Sauherad oppfylle dette kravet/ prinsippet. Kalkulert avsetning til formålet er 3,2 mill kr, og saken er en engangssak.

Investeringsregnskapet er gjort opp i balanse.

Finansiering av investeringsregnskapet sees under ett, når man gjør opp regnskapet ved årets slutt. Det betyr i praksis at alle midler 31/12 dras inn og re-budsjetteres på nytt år ut i fra behov og status på nytt år. Rådmannen legger frem egen sak på re-budsjettering av VA (vann og avløp) investeringer fra 2016 til 2017. Re-budsjetterings-sak på andre investeringer vil Rådmannen legge frem sak på senere i 2017.

I 2016 har Sauherad kapitalinntekter på kr 1.024.335 (oppgjør salg av Bygdeheimen og salg av tomt ved Helsesenteret).
Egenkapitalinnskudd KLP kr 1.051.407 var budsjettert og finansiert av kapitalinntekter i 2016, fordi man ikke kan finansiere dette med lånemidler. Resterende beløp må finansieres, og dette er gjort ved å ta av ubundet investeringsfond fra 2015.

Vurdering
Rådmannen sin årsmelding og regnskap med noter gir utfyllende, god og tilstrekkelig informasjon.

Utfordringen 2017 blir å fortsatt arbeide med å stille driftsnivået til de inntektene kommunen har til rådighet, månedlig rapportering og samtidig makte å følge lovverkets krav til kvalitet på tjenestene.

Konklusjon
Viser til min tilrådning

Åse Egeland
rådmann

Trykte vedlegg:

aarsb sauh 2016 revidert 30032017 (2)	179940
Regnskapsdokument 2016 revidert	179950

Dokumentliste fra saken:

TELEMARK
KOMMUNEREVISJON IKS

Hovedkontor:
Postboks 2805, 3702 Skien
Tlf.: 35 91 70 30
e-post: post-tkr@tekomrev.no
www.tekomrev.no

Distriktskontor:
Postboks 83, 3833 Bø
Tlf.: 35 05 90 00

Foretaksregisteret:
985 867 402 MVA

Sauherad kontrollutvalg
v/Agder og Telemark kontrollutvalgssekretariat IKS

Vår ref.: 17/694/als
Deres ref.:
Arkivkode: 822100

Rapport om revisjon av regnskapet for Sauherad kommune for 2016

Kommuneloven § 78 nr. 5 sier at revisor skal rapportere resultatene av sin revisjon og kontroll til kontrollutvalget. Denne rapporten er utarbeidet for å forklare vår revisjon av årsregnskapet bedre enn det som fremgår av revisjonsberetningen. Rapporteringen tar også utgangspunkt i dokumentet «Overordnet revisjonsstrategi for regnskapsrevisjon», som tidligere er lagt fram for kontrollutvalget og angir revisors fokusområder for regnskapsåret 2016.

Revisjonsberetningen

Revisjonsberetningen er datert 29. mars 2017 og er en såkalt normalberetning. Dette betyr at vi ved revisjon av årsregnskapet ikke har avdekket vesentlige feil eller mangler som krever forbehold eller presiseringer i revisjonsberetningen.

Revisjonsberetninger fra og med 2016 har en annen oppbygging og inneholder ytterligere informasjon. Beretningen innledes med hovedkonklusjonen. Beretningen inneholder videre et avsnitt om *«Øvrig informasjon»*. Hensikten er å avgrense det som omfattes av revisjonsberetningen. Revisor uttaler seg kun om årsregnskapet og den delen av årsberetningen som omfattes av det lovbestemte kravet i KL § 48, 5. ledd.

Vi ser det likevel som vår oppgave å lese øvrig informasjon med det formål å vurdere hvorvidt det foreligger vesentlig inkonsistens mellom øvrig informasjon og årsregnskapet, kunnskap vi har opparbeidet oss under revisjonen, eller hvorvidt den tilsynelatende inneholder vesentlig feilinformasjon. Dersom vi hadde konkludert med at den øvrige informasjonen inneholder vesentlig feilinformasjon er vi pålagt å rapportere det.

Under avsnittet «*Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet*» er det redegjort mer detaljert om enkelte elementer i det utførte revisjonsarbeidet. Dette er revisjonshandlinger som også har vært utført tidligere, men som nå rapporteres i revisjonsberetningen.

Årsregnskapet

Årsregnskapet ble framlagt av rådmannen 14. februar 2016 og inneholdt alle pliktige oversikter og noter iht. forskrift om årsregnskap og årsberetning og kommunal regnskapsstandard (KRS) nr. 6. Vi har ikke avdekket vesentlige feil eller mangler med hensyn til registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger, jf. forskrift om årsregnskap og årsberetning § 2 og lov om bokføring.

- Driftsregnskapet

  Driftsregnskapet viser et netto driftsresultat på kr 16 314 140 og et mindreforbruk på kr 9 419 904. Dette gir et netto driftsresultat på 4,2 %. Kommunen har også et positivt brutto driftsresultat i 2016. Dette har rådmannen omtalt nærmere i årsberetningen. Det går ellers fram av rådmannens årsberetning at det på rammene for regnskapet i 2016 er et negativt avvik på kr 1,3 mill. i forhold til budsjettet mot kr 75 991 i 2015.

  Anordningsprinsippet gjelder for det kommunale regnskapet. Det vil si at kjente utgifter og inntekter som er kommet til i løpet av regnskapsåret skal regnskapsføres, uavhengig om de faktisk er betalt eller ikke når årsregnskapet avsluttes, jf. Koml. § 48 nr.2. Revisjonen har gjennom flere år bedt kommunen om å anordne denne utgiften og kommunen starter periodisering av variabel lønn f.o.m. 2017. Revisjonen vil følge opp at dette gjennomføres ved revisjonen av 2017 regnskapet.

  Kommunen har stått på Robek lista i flere år og har i 2016 dekket inn den resterende budsjetterte inndekningen av tidligere års merforbruk.

- Investeringsregnskapet

  Investeringsregnskapet er avsluttet med et resultat i 0. Kommunen har i 2016 investert for kr 15,3 mill. Kommunens opprinnelige investeringsbudsjett var på kr 18,7 mill. Dette ble i revidert budsjett endret til kr 35,6mill. Kommunen praktiserer ikke budsjettendringer på høsten, men rebudsjetterer etterfølgende år. Kommunen har budsjettert hvert år med flere prosjekt og med større beløp enn det de får gjennomført. Det er krav etter kommuneloven § 46 nr. 3 at kommunens budsjett skal være realistisk. Dette gjelder både driftsregnskapet og investeringsregnskapet.

  Revisjonen har tatt opp nødvendigheten av budsjettendringer med administrasjonen. Tilbakemeldingen fra administrasjonen er nå at dette vil bli iverksatt f.o.m. 2017. Svært mange kommunens investeringsprosjekter er innen VAR-området. Den største investeringen i 2016 var ringledning på Gvarv til rundt kr 3 mill. Ellers var det i 2016 flere mindre prosjekt under kr 1 mill.

- Balanseregnskapet
  Balansen gir informasjon om kommunens eiendeler, gjeld og egenkapital. Det er derfor viktig at denne til enhver tid viser mest mulig riktige verdier. Vi har kontrollert at administrasjonen har foretatt en gjennomgang av balanseposterne iht. bokføringslovens krav til dokumentasjon. Etter vår mening foreligger det en god dokumentasjon av balanseposterne.

Økonomisk situasjon

- Netto resultatgrad (forholdet mellom netto driftsresultat og driftsinntekter) i Sauherad kommune er på 4,2 %. Staten v/Teknisk beregningsutvalg har satt nivået for en sunn kommuneøkonomi til en netto resultatgrad på 1,75%. Årets resultat i Sauherad er slik sett tilfredsstillende.

- Sauherad kommune har høy lånegjeld, kr 348 mill. som høyere enn sammenlignbare kommuner. Kommunen betaler minste tillatte låneavdrag og avskrivningene er større enn innbetalte avdrag noe som viser at kapitalslitet er større enn nedbetaling på lån.

- Kommunens likviditets grad (forholdstallet mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld) er på 2,1 mot 1.8 i 2015. Dette måler kommunens evne til å dekke sine betalingsforpliktelser etter hvert som de forfaller og bør være over 2.

- Kommunen har kr 28 mill. i ubrukte lånemidler.

- Kommunens fond er på kr 18,4mill, men det meste her er bundne midler som bare kan brukes etter gjeldene regler og formålet med fondsavsetningen. Kommunen må av den grunn finansiere alle sine investeringer med lånemidler.

Vi viser for øvrig til rådmannens egne analyser av den økonomiske situasjonen i årsberetningen.

Budsjettkontroll
Revisor skal i henhold til forskrift om revisjon § 3 se etter at beløpene i årsregnskapet stemmer med regulert budsjett og om det foreligger gyldige bevilgninger for den bruk av midler som regnskapet viser. Vi har kontrollert at opprinnelig budsjett og budsjett-reguleringer i regnskapet er i henhold til de vedtak som er fattet i kommunestyret og at årsregnskapet er i samsvar med dette. Vi har ikke funnet vesentlige avvik.

Finansforvaltning
Vi har kontrollert at kommunens finansrapportering er i henhold til vedtatt finansreglement, jf. forskrift om finansforvaltning. Vi har også kontrollert om finansplasseringene er i henhold til strategien i finansreglementet. Vi har ikke funnet vesentlige avvik.

Årsberetningen
Vi fikk fremlagt årsberetningen 23. mars 2017. Vi har kontrollert at regnskapstallene er konsistente med årsregnskapet og at den inneholder pliktige opplysninger i henhold til

kommuneloven § 48 nr. 5, forskrift om årsregnskap og årsberetning § 10 og KRS nr. 6. Årsberetningen gir etter vår mening en god beskrivelse av den økonomiske situasjonen i Sauherad kommune og inneholder alle pliktige opplysninger for øvrig.

Rådmannens økonomiske internkontroll
Rådmannens internkontroll er en viktig del av egenkontrollen og er med på å sikre kvalitet og effektivitet i tjenesteproduksjonen, at lover og regler etterleves og at uønskede hendelser unngås. Den økonomiske internkontrollen vil også ha betydning for kommunens økonomistyring. Mangler ved internkontrollen vil kunne medføre risiko for feil i årsregnskapet og også kunne medføre økt risiko for økonomiske misligheter.

Revisor skal i henhold til forskrift om revisjon § 3 se etter at kommunen har ordnet den økonomiske internkontrollen på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll. Dersom det avdekkes feil og mangler i de interne rutinene, skal revisor rapportere dette til kontrollutvalget. Vi har dette året hatt ekstra fokus på kommunens rutiner og kontroll av disse. Vårt inntrykk er at kommunen stort sett har gode rutiner på plass.

Misligheter
Det er viktig at kommunen har rutiner for å forebygge og avdekke misligheter. Vi har årlig møte med kommunens ledelse, med fokus på etiske retningslinjer, saksbehandlingsregler, antikorrupsjon mv. Vi har også kontinuerlig fokus på dette i vår revisjon av regnskapet. Vårt inntrykk er at kommunen og har fokus på dette og vi har ikke oppdaget tilfeller av dette i 2016.

Særattestasjoner og rådgivning
Vi utfører årlig en del attestasjonsoppgaver for kommunen. Noen attestasjoner blir utført i henhold til lov og forskrift og andre i henhold til krav fra eksterne tilskuddsgivere. Felles for dem alle er at vi følger internasjonale standarder for attestasjonsoppdrag i gjennomføringen av våre kontroller.

Følgende særattestasjoner er gjennomført det siste året:

- Kompensasjon for merverdiavgift
- Rapportering av antall personer med psykisk utviklingshemming som mottar tjenester fra kommunen
- Revisjonsuttalelse som er knyttet til tilskuddsordningen for særlig ressurskrevende helse- og omsorgstjenester i kommunen
- Diverse attestasjoner for andre tilskudd til kommunen

Vi yter også rådgivningstjenester til administrasjonen, både i form av utredninger og løpende enkeltspørsmål.

Oppsummering
Vi mener framstillingen over vil være et godt grunnlag for kontrollutvalgets oppfølging av regnskapsrevisjonen for 2016. Forhold av betydning som ikke er endelig avklart ved avslutningen av revisjonen for 2016, vil bli fulgt opp i forbindelse med revisjonen for 2017.

TELEMARK
KOMMUNEREVISJON IKS

Vi mener at årsregnskapet ikke inneholder vesentlige feil eller mangler og anbefaler at dette fastsettes som Sauherad kommunes årsregnskap for 2016.

Bø, 29. mars 2017
Telemark kommunerevisjon IKS

Kjell Ekman
oppdragsansvarlig revisor/
statsautorisert revisor

Aud Lie Solheim
oppdragsrevisor

vedlegg: revisjonsberetning for 2016

kopi til: rådmannen
regnskapssjef/økonomisjef

TELEMARK
KOMMUNEREVISJON IKS

Hovedkontor:
Postboks 2805, 3702 Skien
Tlf.: 35 91 70 30
e-post: post-tkr@tekomrev.no
www.tekomrev.no

Distriktskontor:
Postboks 83, 3833 Bø
Tlf.: 35 05 90 00

Foretaksregisteret:
985 867 402 MVA

Til
kommunestyret i Sauherad kommune

Vår ref.: 17/693/als
Deres ref.:
Arkivkode: 822200

UAVHENGIG REVISORS BERETNING

Uttalelse om revisjonen av årsregnskapet

Konklusjon

Vi har revidert Sauherad kommunes årsregnskap som viser kr 230 655 783 til fordeling drift og et regnskapsmessig mindreforbruk på kr 9 419 905. Årsregnskapet består av balanse per 31. desember 2016, driftsregnskap, investeringsregnskap og økonomiske oversikter for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter til årsregnskapet, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper.

Etter vår mening er det medfølgende årsregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter og gir en dekkende fremstilling av den finansielle stillingen til Sauherad kommune per 31. desember 2016, og av resultatet for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med lov, forskrift og god kommunal regnskapsskikk i Norge.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar lov, forskrift og god kommunal revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i *Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av årsregnskapet*. Vi er uavhengige av kommunen slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Øvrig informasjon

Administrasjonssjefen er ansvarlig for øvrig informasjon. Øvrig informasjon består av informasjon i kommunens årsberetning ut over det lovbestemte kravet i KL § 48, 5. ledd, men inkluderer ikke årsregnskapet og revisjonsberetningen.

Vår uttalelse om revisjonen av årsregnskapet dekker ikke øvrig informasjon, og vi attesterer ikke den øvrige informasjonen.

I forbindelse med revisjonen av årsregnskapet er det vår oppgave å lese øvrig informasjon med det formål å vurdere hvorvidt det foreligger vesentlig inkonsistens mellom øvrig informasjon og årsregnskapet, kunnskap vi har opparbeidet oss under revisjonen, eller hvorvidt den tilsynelatende inneholder vesentlig feilinformasjon. Dersom vi hadde konkludert med at den øvrige informasjonen inneholder vesentlig feilinformasjon er vi pålagt å rapportere det. Vi har ingenting å rapportere i så henseende.

Administrasjonssjefens ansvar for årsregnskapet

Administrasjonssjefen er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet i samsvar med lov og forskrifter, herunder for at det gir en dekkende fremstilling i samsvar med lov, forskrift og god kommunal regnskapsskikk i Norge. Administrasjonssjefen er også ansvarlig for slik intern kontroll han finner nødvendig for å kunne utarbeide et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet

Vårt mål med revisjonen er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil, og å avgi en revisjonsberetning som inneholder vår konklusjon. Betryggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med lov, forskrift og god kommunal revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon som eksisterer. Feilinformasjon kan oppstå som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Feilinformasjon blir vurdert som vesentlig dersom den enkeltvis eller samlet med rimelighet kan forventes å påvirke økonomiske beslutninger som brukerne foretar basert på årsregnskapet.

Som del av en revisjon i samsvar med lov, forskrift og god kommunal revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, utøver vi profesjonelt skjønn og utviser profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen. I tillegg:

- identifiserer og anslår vi risikoen for vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet, enten det skyldes misligheter eller utilsiktede feil. Vi utformer og gjennomfører revisjonshandlinger for å håndtere slike risikoer, og innhenter revisjonsbevis som er tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon. Risikoen for at vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter ikke blir avdekket, er høyere enn for feilinformasjon som skyldes utilsiktede feil, siden misligheter kan innebære samarbeid, forfalskning, bevisste utelatelser, uriktige fremstillinger eller overstyring av intern kontroll.
- opparbeider vi oss en forståelse av den interne kontroll som er relevant for revisjonen, for å utforme revisjonshandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke for å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av kommunens interne kontroll.
- evaluerer vi om de anvendte regnskapsprinsippene er hensiktsmessige og om regnskapsestimatene og tilhørende noteopplysninger utarbeidet av administrasjonssjefen er rimelige.
- evaluerer vi den samlede presentasjonen, strukturen og innholdet i årsregnskapet, inkludert tilleggsopplysningene, og hvorvidt årsregnskapet gir uttrykk for de underliggende transaksjonene og hendelsene på en måte som gir en dekkende fremstilling.

Vi kommuniserer med kontrollutvalget og administrasjonssjefen blant annet om det planlagte omfanget av revisjonen og til hvilken tid revisjonsarbeidet skal utføres. Vi utveksler også informasjon om forhold av betydning som vi har avdekket i løpet av revisjonen, herunder om eventuelle svakheter av betydning i den interne kontrollen.

Uttalelse om øvrige lovmessige krav

Konklusjon om budsjett

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, mener vi at de disposisjoner som ligger til grunn for årsregnskapet i det alt vesentlige er i samsvar med budsjettvedtak, og at budsjettbeløpene i årsregnskapet stemmer med regulert budsjett.

Konklusjon om årsberetningen

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, mener vi at opplysningene i årsberetningen om årsregnskapet er konsistente med årsregnskapet og er i samsvar med lov og forskrifter.

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, og kontrollhandlinger vi har funnet nødvendig i henhold til internasjonal standard for attestasjonsoppdrag (ISAE) 3000 «Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon», mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av kommunens regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringsskikk i Norge.

Bø, 29. mars 2017
Telemark kommunerevisjon IKS

Kjell Ekman
oppdragsansvarlig revisor/
statsautorisert revisor

Aud Lie Solheim
oppdragsrevisor

Kopi: Kontrollutvalget
Formannskapet
Administrasjonssjefen